Doamna Elena Cuza - Un destin pentru România

editura palatul culturii | iași

2011

Acest volum este realizat de către Complexul Muzeal Național MOLDOVA Iași
cu finanțare din partea Ministerului Culturii și Patrimoniului Național

Complexul Muzeal Național MOLDOVA Iași
Muzeul de Istorie a Moldovei - Muzeul Unirii

DOAMNA ELENA CUZA
UN DESTIN PENTRU ROMÂNIA

Aurica ICHIM, Mircea CIUBOTARU, Sorin IFTIMI
(coordonatori)

Iași 2011

Coordonatori: Aurica Ichim, Mircea Ciubotaru, Sorin Iftimi
Concepție grafică, DTP, coperta: Cătălin Hriban

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Doamna Elena Cuza : un destin pentru România / coord.: Aurica Ichim,
Mircea Ciubotaru, Sorin Iftimi. - Iași : Palatul Culturii, 2011
ISBN 978-606-92832-3-3
I. Ichim, Aurica (coord.)
II. Ciubotaru, Mircea (coord.)
III. Iftimi, Sorin (coord.)
94(498)"18" Cuza, E

O publicație a Complexului Muzeal Național MOLDOVA Iași

Piața Ștefan cel Mare 1, 700028, Iași
Tel./fax: 0040 232 218383
www.palatulculturii.ro www.muzeul-moldova.ro

CUPRINS

ARGUMENT

Alexandru Ioan Cuza, domnitorul în persoana căruia s-a realizat Unirea de la 1859, s-a bucurat de o mare simpatie în epoca sa, mai ales din partea oamenilor de rând, care și-au pus mari nădejdi în reformele pe care acesta le-a înfăptuit. Pe seama lui s-au pun o mulțime de fapte și întâmplări care i-au sporit aura de legendă. În umbra Domnitorului Unirii a rămas cea care i-a stat alături și a cărei amintire a devenit tot mai palidă odată cu trecerea vremii. Este vorba despre Doamna Elena Cuza, ființă fragilă și puternică în același timp, care a lăsat în urmă o frumoasă lecție despre demnitate, generozitate și compasiune. Ea a supraviețuit multe decenii soțului său, dăinuind, ca o candelă mereu aprinsă, ce a vegheat memoria fondatorului statului român modern. Această existență îndelungată a permis și țeserea propriei legende, Doamna asumându-și un rol exemplar, pe care l-a onorat cu pricepere și dăruire. Pentru aducerea în actualitate a vieții și activității Principesei Elena Cuza, Muzeul Unirii din Iași și Muzeul Național Cotroceni, în urma acordurilor convenite în anul 2010, au organizat o expoziție la București și una la Iași, în anul 2011. Proiectul inițiat dorește să pună în valoare activitatea Doamnei Elena Cuza pe tărâmul vieții publice, manifestată prin multiple aspecte: de la activitățile filantropice și dezvoltarea asistenței medicale, până la acțiunile întreprinse pentru sprijinirea educației, artei și literaturii. Exemplul personal al Doamnei a avut o vie influență asupra revigorării spiritului public al epocii, fiind urmat de numeroase alte inițiative publice sau private. Multe dintre acestea s-au finalizat prin acte legislative ratificate de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Prima expoziție pe această temă a fost organizată de Muzeul Național Cotroceni. Acest eveniment muzeal a marcat împlinirea a două decenii de la inaugurarea instituției menționate.

Expoziția de la Muzeul Unirii din Iași a valorificat o mare parte din obiectele prezente în expoziția de la Cotroceni, dar concepția acesteia, „scenografia" expunerii, este una originală. În plus, am dorit ca pe lângă obiectele expuse la Muzeul Național Cotroceni să fie prezentate publicului și alte piese valoroase, care se păstrează în colecțiile unor muzee din Moldova. Expoziția de la Muzeul Unirii din Iași a fost intitulată ***Doamna Elena Cuza – un destin pentru România***.

Cu acest prilej a fost realizat și un volum privitor la viața și activitatea Doamnei Elena Cuza. Lucrarea rezultată nu este un simplu catalog de expoziție. În prima sa parte, aceasta conține câteva studii dedicate personalității omagiate. La finalul cărții a fost inclus un generos album, cuprinzând portretele Doamnei Elena, reproduceri după obiecte personale ale acesteia (majoritatea prezente în expoziție), precum și imagini ale reședințelor sale.

Expoziția ***Doamna Elena Cuza – un destin pentru România***, cât și a volumul cu același titlu au beneficiat de susținerea constantă a doamnei Lăcrămioara Stratulat, director general al Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași.

Aceste realizări datorează mult și sprijinului colegial al unor persoane și instituții care ne-au fost alături pe parcursul documentării, punându-ne cu generozitate la dispoziție obiecte, imagini sau informații privitoare la biografia Elenei Cuza. Pentru aceasta, datorăm mulțumiri speciale doamnei Adina Rențea, director, doamnei Ștefania Ciubotaru și domnul Mihai Ipate, muzeografi de la Muzeul Național Cotroceni; domnului Ionel Ioniță, director al Muzeului Municipal București; domnului acad. Florin Filip, Director General al Academiei Române, și doamnei Cătălina Macovei, șef Cabinet Stampe, Desene, Hărți și Fotografii al Bibliotecii Academiei Române; doamnei Roxana Theodorescu, director al Muzeului Național de Artă a României; doamnei Elena Târziman, director al Bibliotecii Naționale a României, și doamnei Adriana Dumitran, de la secția Colecții Speciale a Bibliotecii Naționale a României; domnului Constantin Emil Ursu, directorul Muzeului Bucovinei din Suceava; domnului Laurențiu Chiriac, directorul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” din Vaslui; domnului Cristian Dragoș Căldăraru, directorul Muzeului Județean Galați; doamnei Mihaela Cristina Verzea, muzeograf la Muzeul Județean din Piatra-Neamț; domnului Narcis-Dorin Ion, directorul Muzeului Național Bran; domnului Cătălin Botoșineanu, directorul Arhivelor Naționale Iași.

Volumul a apărut în condiții grafice deosebite cu sprijinul domnului Cătălin Hriban și al doamnei Coralia Costaș din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași.

Tuturor celor de mai sus și fiecăruia în parte le adresăm caldele noastre mulțumiri.

Aurica Ichim și Sorin Iftimi

DOAMNA ELENA CUZA – UN DESTIN DRAMATIC ȘI PILDUITOR

Maria Platon

Unei fǎpturi excepționale nu i se potrivește comuna măsură. A înfățișa, de aceea, condiția și statutul unei individualități atât de exemplare în bogatele-i și expresivele manifestări puternic resimțite prin consecințele lor fecunde, cum sunt cele ale Elenei Cuza, nu este ușor. Existența acestei femei inteligente și atașată de valorile morale ale epocii sale nu a fost una de rând. Ea a avut o biografie mare, o viață neobișnuită, făcută din dragoste, muncă și totală dăruire cauzei țării și lumii din jurul său.

Elena Cuza este un personaj care aparține marii istorii. A întâlnit, devreme, Istoria și, nu de puține ori, în zilele de sărbătoare ale acesteia. Această întâlnire i-a marcat, cu un semn neobișnuit, viața, oferindu-ne imaginea unui destin existențial dramatic, dar și pilduitor, transformat, în parte, și în legendă. Acest destin excepțional, deschis asumat, și l-a făurit singură, prin voință și efort al spiritului, care vădește un stil înalt de a gândi viața, un mod exemplar de a trăi. Inima și rațiunea de stat i-au călăuzit pașii într-o perioadă cu evenimente de intensitate extremă – perioada regenerării noastre naționale –, îndemnând-o, prin vocația dăruirii de sine, la fapte memorabile, care au așezat-o în neuitare, stârnind interesul și curiozitatea inteligenții și sensibilității unui popor întreg. Ea a avut, de fapt, cu tot dramatismul existenței sale, intuiția exactă a înzestrării native și a valorii faptelor sale, care, plasate întru-n context istoric și valoric, ne dă măsura exactă a unei patetice existențe și a unui răscolitor document sufletesc.

Nu putem cuprinde, în aceste puține pagini, acest destin excepțional în toată coerența lui de forță, cu bucuriile, durerile, biruințele și eșecurile lui. În spațiul restrictiv pe care, în mod voit, ni l-am fixat, înfățișăm doar aspectele cele mai importante din structura existenței sale, care adună, laolaltă, ipostaze semnificative de interes uman și istoric.

Romîncă, prin educație românească, Elena Cuza, născută la Iași, la 17 iunie 1825, este fiica marelui postelnic Iordache Rosetti și a Catincăi Sturza, înrudiți, amândoi, cu cele mai strălucite familii boierești din Moldova: Sturzeștii, Balșii, Catargiii, Cantacuzinii. Mama, Catinca Sturza, cultiva, fără osteneală autoritară, foarte credincioasă, chibzuită și hotărâtă în toate întreprinderile familiale și sociale, sentimentul obârșiei și, cu însușirile alcătuirii sale intime, va ocroti, cu neostenită dragoste, zbuciumata existență a fiicei sale.

Copilăria și-o petrece la Solești și Miclăușeni, moșiile preferate ale bunicilor și părinților săi. La conacele vechi și în parcurile încărcate de arbori și flori, natura țării îi marchează, puternic, această primă vârstă a vieți. Aici cunoaște traiul din satele românești, se leagă de oamenii locului, mai ales de cei umili și obidiți, pe care îi va ocroti, neabătut, cu puterea unui mare și cald suflet.

Oameni, cer, soare, apă, flori, anotimpuri, toate devin pentru tânăra ființă o realitate concretă, nu un cadru exterior, nu un simplu decor, ci o ambianță firească și umană. Tărâmul copilăriei și al naturii țării o vor urmări toată viața și, ca substanță nutritivă, îi va hrăni sufletul și faptele întregii vieți.

Școala o face la Șcheia, unde locuia fratele mamei sale, Constantin Sturza, și soția sa Agripina, cu profesori și guvernante din străinătate, care o învață franceza și germana. La Iași, unde ajunge mai apoi, își continuă instrucția și își trăiește tinerețea. Elena era o ființă timidă, plină de stângăcii și, naivitate, dar, ca fiică de mari boieri, intră în societatea protipendadei, angajată în noul mers al lumii românești. Suntem la mijlocul secolului al XIX-lea, când zorii unei alte ere istorice se ivesc la orizontul Țărilor Române, modificând, structural, existența poporului sub toate aspectele ei semnificative. În plin proces de modernizare a societății, se modifică și statutul femeii române, aparținând, se înțelege, claselor privilegiate. Ieșind din impasul unor vechi clișee, sătulă de cedările și compromisurile cunoscute în zbuciumata-i traversare prin avatarurile istoriei, ea își înțelege, tot mai bine, condiția și își apără dreptul de a dispune, așa cum crede de cuviință, de corpul și spiritul său.

Nu-i va aparține doar rolul casnic sau cel de ornament al saloanelor boierilor timpului, ca acele ale Pulcheriei Ghica și Elenei Rosetti-Roznovanu. Femeia română, emancipată, se instruiește, citește literatură străină, franceză, cu deosebire, începe să scrie, ca Hermiona Asachi, devenită prietenă a Elenei Cuza, evadează din cotidianul amorf prin opere caritabile și de binefacere și începe să se implice în viața politică, nu doar ca spectatoare. Cu spirit constructiv și atitudine responsabilă, ea contribuie efectiv la împlinirile pozitive ale istoriei românești ca o prezență activă și matură.

Elena Cuza intră și ea în acest nou mers al lumii românești. Este prezentă la petrecerile din casele Roznovanu, Costache Sturza, Cantacuzino-Pașcanu, dansează polci, mazurci, cadriluri, valsuri, poartă rochii comandate la Paris și se plimbă în calești aduse de la Buda și Viena. Nu este frumoasă, dar se face remarcată prin ovalul fin al feței, ochii căprui mari, sub sprâncene bine pronunțate, și un păr negru bogat. În salonul Didiței Mavrocordat, îl cunoaște pe tânărul Alexandru Ioan Cuza, un bărbat frumos, cu trăsături regulate, ochi căprui și păr castaniu buclat, dar și expansiv, petrecăreț și mereu nestatornic în sentimentele sale. Iubea libertatea. „Trăiască libertatea în totul, chiar și în dragoste", îi scria prietenului său Iordache Lambrino. Căsătoria are loc la Iași, în aprilie 1844, dar miracolul iubirii rămâne pentru Elena străin. Iubirea nu reprezintă, pentru ea, expresia fericirii. Din toate peripețiile morale ale dragostei, fără margini, pentru soțul ei, ea nu cunoaște decât îndoiala, suferința, resemnarea. Alexandru Ioan Cuza cade, ușor, în mrejele principesei văduve, Maria Efrem Obrenovici, fiica antiunionistului Costin Catargi și mama viitorului principe Milan al Serbiei. Ea lupta, prin toate mijloacele, ca să ajungă Doamnă a țării.

Elena Cuza nu și-a plâns niciodată durerea în mod public. A făcut-o discret, cu mâhnire calmă, resemnată, fără accente patetice. Iubirea pentru soțul său este un imn al credinței și al devoțiunii. Doar mamei îi scria îndurerată: „ … dacă ai ști cât este de dureros să te vezi uitată de acei pe care îi iubești chiar mai mult decât pe tine însuți".

Când află că Alexandru Ioan Cuza este ales domnitorul Principatelor Unite, se simte „împovărată de atâta mărire", dar își promite ca „în senin, ca și în negură, să rămân teafără" (deviza familiei Rosetti). Se supune destinului mai mult decât voinței sale. Își învinge timiditatea, devine mai cochetă, mai feminină și tot mai conștientă de însușirile personalității sale. Strălucește la recepții, baluri, prin felul cum își purta, mândră, capul și cum se îmbrăca în rochii comandate la Paris, cu buchete de camelii – florile preferate – la centură. Sufletul îi este revitalizat prin dăruirea către alții. Este modestă și loială față de adevăr, își

iubește țara, deschis și cu nemăsurat orgoliu, dar nu la modul zgomotos, retoric, ci sobru, cu seriozitate și dăruire absolută.

Este „Doamna țării", iubită de prietenii apropiați (printre ei, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, francezul Baligot de Beyne, secretarul domnitorului) și de popor. „Făcută", prin construcție sufletească, să se dăruiască altora, devine o înțeleaptă organizatoare a operei de ocrotire socială. Înființează așezăminte de binefacere, printre ele azilul pentru copiii orfani, devenit *Azilul Elena Doamna,* este patroana a numeroase școli, vizitează spitale, închisori, aziluri de bătrâni, dar și muzee. Problema sănătății publice și a culturii naționale rămâne prioritară. Palatul de la Ruginoasa – opera ei – devine locul preferat de odihnă și de așteptare.

Este și o mamă devotată, prin adoptarea celor doi copii ai lui Cuza, născuți de mereu intriganta Maria Obrenovici. Se ocupă îndeaproape de instrucția lor la Paris și, apoi, la Heidelberg. „Sunt fericirea mea și speranța mea în viitor". Nu a fost să fie așa. Soarta hotărâse altfel. Aflați la studii, la Paris, ei își risipesc viața și banii în petreceri și jocuri de noroc. Dimitrie va sfârși prin a se sinucide, iar Alexandru (Sașa), pe care mama îl vedea prinț moștenitor, se va întoarce bolnav în țară, pentru a pune stăpânire pe palatul de la Ruginoasa.

Elena Cuza călătorește mult în Germania, Italia, Franța, însoțindu-și copiii la studii și soțul bolnav la curele de la Ems. Toate până la 11/23 februarie 1866, când pescuitorii de putere, nemulțumiți de marile reforme săvârșite de Alexandru Ioan Cuza, îl obligă să demisioneze, pentru a aduce pe tron un prinț străin, cum hotărâseră Divanurile Ad-hoc. „S-a săvârșit ceea ce doream și eu demult, va spune Domnitorul românilor, dar s-ar fi putut petrece și altfel", îndurerat că „iubita mea armată și-a călcat jurământul de credință".

Începe lunga cale a exilului, iar Elena Doamna îi este o neprețuită tovarășă. De la Viena la Paris, de la Ober Döbling la Veneția și Ems, tot timpul alături de soțul venerat, până la tragicul lui sfârșit. Țara întreagă își amestecă lacrimile cu ale sale. „Țara, spune ea, plângea un mare prinț, eu un soț iubit".

Uitarea de sine și sacrificiile făcute pentru toți ai săi nu i-au ocrotit anii ultimei vârste a existenței. Toată averea o moștenește, prin voința testamentară al lui Alexandru, mort de tânăr, soția acestuia, Maria Moruzi. La Ruginoasa nu i se lasă niciun loc pentru a-și odihni inima atât de încercată prin implicarea ei totală în actul dăruirii. Pribeagă, ajunge la Iași, ca infirmieră la spitalul *Caritatea*, ea, fondatoare acestui așezământ, apoi la Geneva, la o nepoată a sa. Este tot mai străină față de lume, tot mai obosită și mai bolnavă. Își găsește în cele din urmă un umil loc de uitare și de odihnă la Piatra-Neamț, într-o căsuță dăruită de înstărita Henrieta Bacalu. Din tot ce a avut păstrează, cu sfințenie, doar un medalion bătut în pietre scumpe, care încadra chipul celui niciodată uitat, Alexandru Ioan Cuza. Îi aduce de la Heidelberg rămășițele pământești, pentru a le reînhuma în cripta amenajată în interiorul bisericii de la Ruginoasa. „Acum pot muri împăcată, pentru că mi-am împlinit și ultima datorie către El", va rosti cu adevărat împăcată, cu toți și toate. Trupul îi este tot mai șubred, dar spiritul îi rămâne întreg și mereu treaz.

Jubileul de cincizeci de ani de la realizarea actului Unirii, din 1909, cu Hora Unirii jucată în curtea palatului de la Ruginoasa, cu înălțarea, în multe orașe ale țării, a busturilor Domnitorului românilor, omagiul „venerațiunii și afecției" regelui Carol I și al reginei Elisabeta sunt ultimele evenimente pe care, păstrându-le în inimă, le-a salvat din uitare.

Într-una din zilele sărbătorilor „amintitoare ale Unirei", Nicolae Iorga, care a avut o prețuire absolută pentru „Domnul și Doamna țării", ajunge la Piatra-Neamț, însoțit de două studente ale Universității din București, care voiau să-i înmâneze, cu siguranță la îndemnul marelui istoric, o „adresă de omagiu"

al tineretului studios. Gândea că va găsi „o umbră din acelea care multă vreme încă flutură în jurul mormintelor mari, fără plâns, fără glas". Dar istoricul Nicolae Iorga se înșelase. Noblețea chipului rămase neatinsă. Când una din cele două studente citi „rândurile de închinare", din fundul unui fotoliu se ridică *Doamna*, în săraca-i rochie „de veșnic doliu", se sprijini cu greu și, „când auzi pomenindu-se numele și faptele aceluia pentru care avusese toată iubirea femeii și o iertare pe care puține o pot da, acest ochi privi undeva, departe, unde mergea și gândul tuturor celor de față. Apoi, în arcuitura de jos a orbitei adânci, o lacrimă mare se strecură încet. După patruzeci de ani, ea putea să plângă încă pentru dânsul". Izvorul lacrimilor nu secase pentru ființa care, în sublima-i jertfă, păstra vie iubirea moartă.

A intrat în cel de-al optzeci și patrulea an al vieții. O agonie lungă, din februarie până în aprilie 1909, i-a prelungit suferința, până la 2 aprilie 1909, când, în marea plecare, s-a rupt de tot ce este pământesc. Și-a dorit o înmormântare simplă, la Solești, cu sicriu de stejar, purtată de dricul săracilor, cu un singur preot, fără discursuri, doar cu oameni simpli în juru-i. Pe tot întinsul Moldovei, clopotele bisericilor și mănăstirilor au bătut îndelung, pentru ca „râul, pădurea și muntele să afle că a murit *Doamna Elena Cuza*".

A cerut uitare, dar nu e drept. Un act de dreptate și de pietate ne cere să impunem memoriei noastre, prin dreptul valorii, o identitate feminină fără asemănare. Viața și fapta ei trebuie să rămână o temă laborioasă, care, necontenit exploatată, să aducă un spor de cunoaștere și de prețuire tot mai mărit. Studiul destinului existențial dramatic, dar înalt pilduitor al Elenei Cuza, *Doamna Țării*, se cuvine să rămână, neabătut, o inițiativă deschisă și pasionantă.

ACTIVITĂȚI CARITABILE ȘI CULTURALE ALE DOAMNEI ELENA CUZA

Aurica Ichim

Portretul moral și caracterologic al Doamnei Elena Cuza este, de multă vreme, schițat de mărturiile contemporanilor și temeinic așezat în mentalul colectiv, până la nivelul popular, acolo unde adevărul și legenda nu se mai pot delimita și, atunci când granița se poate trasa, ea nu mai privește decât pe cercetătorii specializați ai istoriei scrise. Nicio Doamnă a țării, din trecutul mai îndepărtat sau din vremuri mai noi, nu a intrat în imaginarul public pozitiv cu atâta forță a iluziei că binele sau răul unui popor depinde decisiv de firea și comportamentul conducătorului său. Legenda Doamnei lui Cuza este pe măsura cultului popular al soțului ei. Nici „Doamna Lisaveta" a regelui Carol I și nici regina Maria nu au putut să o „detroneze" pe Elena Cuza de pe piedestalul cel mai înalt al simpatiei și recunoștinței colective, deși ele au avut toate avantajele competiției: longevitate incomparabil mai mare pe tronul României, fast regal și propagandă mediatică pe măsură, circumstanțe politice favorabile (Independența și Unirea cea Mare).

Explicația acestui fenomen de psihologie colectivă stă în datele personale ale Doamnei Elena Cuza și în gesturile ei publice pe care românii le-au resimțit din plin ca fiindu-le familiare și benefice, intrând în perfectă rezonanță cu așteptările populare. Paternalismul tradițional al conducătorului se conjuga în mod fericit cu schimbările politice și sociale de la începuturile statului național, când, cu adevărat, mulțimea începea să devină conștientă de rolul ei în mișcarea istorică spre întemeierea unei națiuni independente și moderne. Evoluția societății românești de la preeminența privilegiilor de clasă la coagularea unei unități, chiar fragile, a corpului social în jurul unor principii de drept modern, precum și transformarea individului supus în cetățean cu drepturi și obligații față de ceilalți conaționali se exprima simbolic chiar în personalitatea Elenei Cuza.

Documentele scoase la lumină în ultima vreme, îndeosebi corespondența, explică nu numai semnificația comportamentului public al Doamnei, dar și resorturile intime ale conduitei sale, totuși atât de bine intuite și deplin valorizate de opinia publică. Modestă, disprețuind fastul, respingând vorbele mari și gesturile teatrale, profund credincioasă, după tradiția poporului său, ea s-a mulțumit să arate, fără a impune nimănui, care sunt faptele ce pot sluji progresului țării sale. Dacă modestia este pilonul firii sale individuale, responsabilitatea impusă de condiția sa nerâvnită și neașteptată de Doamnă constituie mobilul netrucat al tuturor actelor și faptelor sale concrete, dar încărcate de o simbolistică stimulativă pentru rodnicia năzuințelor naționale. Gesturi de caritate au săvârșit mulți oameni, dar puțini au depășit motivațiile îndeobște cunoscute: spălarea unor păcate omenești, dorința de notorietate, speranța

unei răsplăţi postume sau chiar iluzia neuitării numelui. Din multitudinea de confesiuni personale sau mărturii ale apropiaţilor, cea mai sintetică şi mai convingătoare pentru descifrarea personalităţii Elenei Cuza rămâne aceea din scrisoarea către mama sa, expediată imediat după aflarea veştii despre alegerea soţului ei ca domn al Moldovei (6 ianuarie 1859), într-un pasaj ce exprimă conştiinţa lucidă a schimbării cursului vieţii prin destin: „Providenţa a vrut să ne răsplătească pentru modestia noastră şi să ne ridice la un rang, pentru mine nemeritat. Fie ca Dumnezeu să mă protejeze totdeauna şi să-mi dea tot ce trebuie pentru a merita tot timpul entuziasmul, bunăvoinţa şi afecţiunea cu care am fost primită"[1]. Cu demnitate şi sacrificiul propriilor sale interese, Doamna a ştiut să stea alături de cel care a marcat cu reforme esenţiale drumul ţării spre o Românie modernă. Cu alt prilej, confesiunea intimă redevine document istoric: „Încă o dată, dragă mamă, eu mă supun cerinţelor. Sper că va veni un timp mai fericit, când voi putea să lucrez, poate, cu mai mult folos ... Nu ştiu dacă mă înşel, dar îmi pare că la noi nu a sosit încă momentul pentru o femeie de a lua partea sa de acţiune binefăcătoare în opera de civilizaţie a noastră"[2]. Dar tocmai prin întreaga sa viaţă Elena Cuza a făcut ca acel moment să sosească şi să se afirme ca o necesitate a vremurilor noi.

Readucem acum în memoria prezentului câteva informaţii mai puţin cunoscute, uitate în pagini astăzi rar frecventate, referitoare la prezenţa activă a Doamnei în viaţa publică, îndeosebi în opera sa de caritate şi de educaţie.

*

Una dintre cele mai dramatice probleme sociale ale epoci Doamnei Elena Cuza era aceea a copiilor orfani (numiţi şi „găsiţi"). Testamentul mitropolitului Filaret al Ungro-Valahiei, redactat în 1798, prevedea o sumă foarte însemnată pentru construirea şi întreţinerea unui orfelinat în Bucureşti. Administrate incorect, aceste surse de venituri nu au mai dus la întemeierea Aşezământului căruia i-au fost hărăzite. Regulamentele Organice de la 1830, prevedeau, la rândul lor, întemeierea de aşezăminte speciale pentru orfani, dar totul a rămas literă moartă. Soluţia care funcţiona, în epocă, era aceea că statul încredinţa noii născuţi unor doici („nutrice"), până la vârsta de patru ani.

În noiembrie 1860, Adunarea legislativă de la Bucureşti a adoptat o nouă lege, prin care se decidea ca să fie luată îngrijirea copiilor orfani de la Ministerul Cultelor, urmând ca această însărcinare să treacă la Ministerul de Interne, în speţă la Direcţiunea Serviciului Sanitar, condusă de medicul Carol Davila. Începutul acestei reforme s-a făcut în primăvara anului 1861, când au fost adunate 40 de fete, de vârstă mică, pentru a fi crescute într-un Internat, în casa particulară a doctorului Davilla, aflată chiar în apropierea palatului Cotroceni [3].

Revenită în ţară în luna iulie 1862, după o îndelungată şedere în străinătate, Elena Cuza – în calitatea sa de preşedintă a Comitetului de Doamne – a întreprins o serie de vizite la aşezămintele de binefacere, la şcolile de fete şi la aşezămintele culturale. Din acest moment, Doamna va face toate demersurile oficiale pentru reorganizarea acestor instituţii, precum şi pentru dotarea lor cu cele necesare.

---

1 *Principesa Elena Cuza. Corespondenţă şi acte 1840-1909*, ediţie îngrijită, note şi indici de Virginia Isac, Aurica Ichim, Iaşi, Editura Junimea, 2009, p. 148 (traducere din limba franceză).

2 *Ibidem*, p. 185 (scrisoare din 16 ianuarie 1861; traducere din limba franceză).

3 Vezi *Note şi documente relative la Asilul Elena Doamna de copile orfane*, Bucureşti, Imprimeria Ion Weiss, 1970, p. 6-7.

Prima preocupare a Doamnei se va baza pe o necesitate morală, și tradiția creștinească, mila față de copiii neajutorați, lipsiți de un cămin părintesc, fiind impresionată de calitatea serviciilor medicale, precum și de sumele mici alocate pentru nevoile zilnice. Cu acel prilej, Doamna Elena a donat din caseta sa personală, suma de 1000 de galbeni, pusă la dispoziția Serviciului Sanitar, pentru construirea unei clădiri adecvate, destinate special Azilului de copii. Doamna lua sub patronajul său amintita instituție, promițând sprijin pentru adunarea sumelor necesare. Ca urmare a acestei vizite, Doamna Elena[4] adresează un memoriu către președintele Consiliului de Miniștri, în care deplânge alocațiile bugetare pentru copiii orfani și solicită înființarea unei instituții oficiale de ocrotire a orfanilor. Ca urmare a inițiativei Doamnei, se emite și decretul domnesc din 18 iulie 1862, prin care se decide înființarea stabilimentului care avea să primească denumirea de „Elena Doamna"[5], ca și alocarea unei sume de bani pentru construirea acestuia. Terenul pe care avea să fie construit Azilul de la Cotroceni aparținuse doamnei Ana Davila, care îl avea ca danie de la unchiul său, generalul Nicolae Golescu[6].

Ulterior Doamna Elena a donat suma de 32 000 lei, din caseta sa, îndemnând și pe celelalte doamne din înalta societate să îi urmeze exemplul. În urma acestui apel, s-a adunat suma de 378 824 lei, care a fost folosită pentru construirea aripii drepte a Azilului[7]. La 29 iulie 1862 a fost pusă piatra de temelie a clădirii ce avea să adăpostească noul așezământ.

Una din inițiativele Doamnei pentru strângerea sumelor necesare a fost și aceea de a se organiza o „loterie" cu „mici obiecte plăcute", donate de doamnele cu dare de mână, în urma vânzării biletelor rezultând o sumă destul de însemnată[8]. Referitor la această activitate a Doamnei Elena Cuza ziaristul francez Ulysse de Marsillac, venit în țară în 1852 și stabilit la București, scria că Azilul face cinste și onoare României și că „în 1862 providența a adus-o aici pe Elena Cuza, întruchiparea bunătății, generozitatea simplă și blândă, care făcea binele fără ostentație și care nu profita de înalta sa poziție, decât a-i ajuta pe cei în suferință"[9].

Elena Cuza afirmase, cu tărie, că „nimic nu poate onora o țară decât totalitatea așezămintelor caritabile, care ar răspunde la toate necesitățile. Azilul deschis în viitor copiilor găsiți nu este decât cel dintâi pas pe această cale. Mă voi simți foarte fericită în ziua când voi izbuti să deschid și bătrâneții un azil, al cărui loc s-a și găsit într-o poziție frumoasă și sub mărețele umbriri de la Pantelimon"[10].

*

Deja în primăvara anului 1863, Elena Cuza își îndrepta interesul caritabil cu deosebire asupra stării serviciului de ambulanță. Doamna era preocupată de formarea unui corp special de infirmieri, schițând chiar planul unei Cruci Roșii pentru România[11]. Proiectele sale aveau darul de a însufleți pe cei din jur.

Anul 1863 este cel în care Principesa Elena Cuza face vizite în mai multe orașe din România, împreună cu Principele Alexandru Ioan Cuza, vizitând mai multe instituții caritabile. Peste tot familia princiară

---

4 „Monitorul. Jurnalul oficial al Principatelor Unite", 1862, nr. 158, din 19 iulie, p. 639;

5 *Note și documente relative la Asilul Elena Doamna*, p. 10-11.

6 *Ibidem*, p. 16.

7 Pentru aceste donații bănești vezi „Monitorul Oficial", nr. 52 din 1863 și nr. 113 din 1864.

8 *Note și documente relative la Asilul Elena Doamna*, p. 12-14.

9 Ulysse de Marsillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, ediție Adrian-Silvan Ionescu, 1999, p. 254.

10 Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, București, Editura Națională Ciornei, p. 136.

11 *Ibidem*, p. 164.

este întâmpinată cu mult entuziasm orașele sunt luminate, se dau serbări în cinste lor. În toate orașele vizitate familia princiară poartă discuții cu oficialitățile locale, promițându-le ajutor pentru probleme așezămintelor din administrare. Urmărind extrasele din „Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite" se poate constata că imediat după o vizită principele și onora promisiunile făcute.

Tot acum, Doamna Elena a continuat strângerea de fonduri pentru continuarea lucrărilor la Azilul de la Cotroceni. Ea a adresat o scrisoare deschisă către toate doamnele române, menită să le încurajeze generozitatea, arătând cât de important este să oferi o șansă fetelor orfane, cărora viața nu le-a oferit nici una, acestea putându-se dovedi a fi o adevărată resursă umană pentru societatea românească, căci binele făcut se întoarce și sporește.

Elena Cuza arăta că:

> *La toate națiile oamenii sunt aceea ce femeile au voit să fie. Ele sunt mume și soațe. Națiile cu mari virtuți, pe care le admiră istoria, sunt fapta femeilor ce se află la înălțimea marii lor misiuni pe pământ. Nația română, ea însăși, este supusă acestei voințe divine. Ea va fi, în viitor, ceea ce femeile române vor voi să fie, să nu ne îndoim …* [12].

Imediat după construirea aripii drepte a Azilului, au fost aduși aici, spre a fi instituționalizați, 120 de copii orfani, dintre care 100 de fete și 20 de băieți. La dorința expresă a doamnei, în anul 1863 au fost aduse, de la Institutul Gregorian din Iași 39 de orfane, care au fost integrate în Azilul de la București[13]. În plus, au fost aduși la Azil și un număr de copii surdo-muți, punându-se bazele unei instrucții special, instituționalizate, și pentru această categorie de minori cu dezabilități. Din 1868, băieții și copii surdo-muți vor fi mutați într-o altă clădire, de pe lângă biserica Sf. Pantelimon, punându-se astfel bazele unei noi instituții.

La Azilul „Elena Doamna", potrivit programei aprobate de Minister, era prevăzută predarea în special a meseriilor manuale: croitorie, cusătorie, broderie. În atelierele proprii se confecționau și îmbrăcămintea și lenjeria de pat a orfanelor azilului[14]. La 1 octombrie 1863, vizitând Azilul pentru copii, Doamna constatată cu o mare mulțumire progresele realizate. Ea a propus ca rochiile, cămășile, șorțurile care erau lucrate de fete să fie expuse într-o sală, astfel vizitatorii care se prezintă adesea la Azil să se convingă despre meseriile dobândite de fete.

Din 1865 Azilul a fost administrat de Eforia Spitalelor Civile și finanțat în mare măsură de aceasta, până în 1881, când a fost trecut la Departamentul Instrucțiunii publice[15]. În toamna anului 1865, potrivit dorinței Principesei, din fiecare județ al țării au fost aduse la Azil câte una sau mai multe fete, pentru a primi educația necesară pentru a deveni insititutoare (învățătoare), urmând sa revină, după absolvire, în județele de origine, pentru a transmite învățătura lor copiilor din școlile comunale nou înființate[16].

*

Stimularea activităților cultural-naționale a reprezentat un alt obiectiv urmărit de Elena Cuza. Inițiativele Doamnei pe acest tărâm s-au împletit, adesea, cu proiectele sale sociale și caritabile. Se știe că Elena Cuza a colaborat cu Vasile Alecsandri, cel omagiat ca „poet național" încă din timpul vieții. Acesta

---

12 *Ibidem*, p. 165.

13 *Note și documente relative la Asilul Elena Doamna*, p. 14.

14 *Ibidem*, p. 22-23.

15 *Eforia Spitalelor Civile, 1832-1932*, Institutul de Arte Grafice Marvan, București, 1932, p. 27.

16 *Note și documente relative la Asilul Elena Doamna*, p. 16, 31-33.

alcătuise un prețios volum de culegeri și prelucrări populare cu titlul *Doine, balade și lăcrămioare*. Poetul intenționa să dăruiască manuscrisul acestei culegeri Azilului „Elena Doamna", pentru ca fondurile ce se vor strânge prin tipărirea și difuzarea acestei opere să fie folosite la finanțarea generosului proiect caritabil. În scrisoarea adresată Doamnei, Alecsandri îi numea pe copii ce aveau să fie asistați de această instituție „copii găsiți ai geniului românesc"[17].

Principesa îi răspundea poetului Vasile Alecsandri cu o caldă scrisoare de mulțumire, arătând interesul pe care îl are și sprijinul pe care dorește să îl acorde pentru dezvoltarea literaturii române[18]. Inițiativa poetului și a Principesei este salutată de presa vremii:

Literatura unui popor este adevărata sa mărire, și cel mai puternic mijloc de civilizațiune. Prin deosebitele scrieri care compun întinsul domeniu al literaturii, cele mai frumoase simțăminte se împletesc în inima oamenilor, și mintea lor se înavuțește de idei nobile și generoase. Literatura română acum începe, și cel mai frumos viitor se deschide înaintea sa, pentru că cele mai avute mine ale istoriei, poeziei, teatrului, romanului, nu sunt încă explorate. Dar ce progres poate face literatura când o vedem lipsită de orice încurajare? când cei mai cunoscuți poeți ai noștri nu pot a tipări frumoasele lor scrieri? Astăzi, încurajarea trebuia să vie din partea guvernului, și ne place a crede că Măria Sa Doamna, inspirată de nobilele cugetări pe care toți le vor prețui în scrisorile de care am vorbit, va binevoi a da o nouă dovadă de încurajare a literaturii, și astfel putem spera că guvernul va publica scrierile poeților noștri, și frumoasa **Istorie a lui Mihaiu Viteazul** *de Nicolae Bălcescu, această operă însemnată din care,* **Revista Română** *cu mari greutăți și numeroase sacrificii a publicat o parte*[19].

În același an, la 24 iulie 1863, Doamna Elena Cuza a mai avut o inițiativă pentru stimularea tinerilor cărturari. Ea la convins pe Principe să instituie un premiu însemnat, de 1000 de lei, pentru traducerea în versuri a poemului clasic *Eneida* de Vergilius[20]. Premiul avea să poarte numele Domnitorului Alexandru Ioan Cuza și să se acorde și în viitor, pentru alte asemenea realizări în domeniu literaturii naționale.

*

Doamna obișnuia să viziteze vechile așezăminte și ctitorii, încercând să insufle cea mai profundă stimă pentru binefăcătorii care le-au fondat. Cu prilejul aniversarii fundației Spitalului Colței Doamna Cuza participă la slujba religioasă, fiind omagiată de presa vremii pentru pioșenia sa:

Măria Sa Doamna a voit să asiste la serviciul divin, ce s-a oficiat în memoria generoșilor fondatori al Colței și pentru repaosul sufletelor lor. Îndată după săvârșirea ceremoniei religioase, s-au împărțit pâine și alte milostenii pe la săracii, atrași prin această solemnitate; peste trei sute sărmani s-au împărtășit de ajutoare la această ocazie. Se aduce aminte că Prințesa Domnitoare, în întâia sa vizită la Colțea, recomandase de a se căuta portretele fondatorilor Spitalului, de a se **executa apoi de artiști români** *și de a se pune înăuntrul bisericii. Măria Sa a fost ferice a vedea că dorințele sale erau pe cale de a fi îndeplinite. Un artist român, domnul Th. Aman, care și-a și făcut un nume în lumea artelor prin remarcabile lucrări, a fost însărcinat a reproduce, după o veche frescă, din biserica Colței, trăsăturile primului fondator al Spitalului: portretul marelui Spătar Mihail Cantacuzino, care trăia în 1717, a fost de curând săvârșit de domnul Aman și așezat în Biserică, în fața altarului, pentru serviciul aniversar al fundației Colței. Originalul portretului unui alt fondator, Mihail Racoviță, se află la Roman: se va trage în curând și după acesta o copie care va lua loc asemenea în biserica Colței*[21].

---

17 *Ibidem*, p. 19-21.

18 Virginia Isac, Aurica Ichim, *op. cit.*, p. 214- 215

19 „Monitorul . Jurnalul oficial al Principatelor Unite", 1863, nr. 10, din 14 ianuarie, p. 39. col. III.

20 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 170.

21 „Monitorul . Jurnalul oficial al Principatelor Unite", 1863, nr. 28, din 9 februarie 1863, p. 1, col. I.

Cu acel prilej, pictorul Theodor Aman a adresat Prințesei Domnitoare rugămintea de a-i permite a-i face un portret spre a-l oferi Azilului. „O asemenea cerere onoră totodată pe om și pe artist; astfel, Măria Sa a binevoit a o primi cu ce mai mare bună voință”[22]. La 1 octombrie 1863 portretul Doamnei a fost amplasat în marea sală a acestui așezământ[23].

Inițiativa de a se pune portretele ctitorilor a avut-o Doamna Elena și pentru fondatorii unor spitale, spunându-i lui Nicolae Crețulescu, într-o scrisoare din 18 august 1862, că „în vizitele mele am întrebat și am aflat urmele fondatorilor deosebitelor spitale; am aflat totodată că s-au păstrat și sunt în ființă portretele acestor generoși făcători de bine ai umanității. Aș dori ca aceste suvenire să fie conservate pe locul cel mai la vedere al așezămintelor cărora ei au consacrat o însemnată parte din averea lor. În lipsă de portrete originale, de care familiile fondatorilor nu ar voi negreșit să se despartă, s-ar putea dobândi voia de a fi copiate. Aceste lucrări date de guvern artiștilor români, vor servi de încurajare pentru aceea dintre dânșii al căror talent îi va recomanda la solicitudinea statului.

La publicarea volumul *Baba Dochia*, pe care Ida Vegezzi Ruscalla îl dedică Doamnei Elena Cuza, principesa își manifestă încă o dată sprijinul pentru artele și scultura națională, adresând autoarei o scrisoare: „Domnia Voastră, demnă fiică a unui om care are atâtea titluri la recunoștința românilor, cată să înștiințați pe compatrioții Dumneavoastră despre trecutul acestei mici națiuni surori”, mulțumindu-i pentru frumoasele simțăminte care i-au inspirat această scriere.

Ziarul „Independența” presăra această scrisoare cu următoarele observații:

> *Numele domnului Vegezzi Ruscalla este foarte cunoscut și iubit pentru toți românii. Deputat în Parlamentul italian, publicist însemnat și scriitor cu un frumos talent, vocea sa elocventă a vorbit în deosebite rânduri Italiei despre originea, despre speranțele și despre viitorul națiunii române. Domnul Vegezzi Ruscalla se poate socoti între domnii Edgard Quinet, Saint Marc-Girardin, Leon Plée, între toți acei străini cu idei generoase care au văzut în România o națiune de gintă latină, cu un trecut plin de fapte mari, dar apăsată de lungi și grele suferințe, și demnă, pentru anticele sale virtuți, de o soartă mai bună în viitor. În străinătate, în momentele cele mai grele pentru România, acești bărbați au fost elocvenți apărători ai drepturilor sale, și numele lor, talentul lor, au contribuit mult spre a ne face cunoscuți, au atras asupra noastră atențiunea publicului, și ne au câștigat simpatiile folositoare ale Europei civilizate. Domnul Ministru al Cultelor și Instrucțiunei Publice, prezintă un proiect de lege pentru a se conferi Domnului Cavaleriu Vegezzi Ruscalla titlul de cetățean român și onorariul de una mie lei pe lună pentru înființarea unui curs liber de Istorie și literatura română la Turin”[24].*

Această propunere a fost făcută de Mihail Kogălniceanu, susținută de 22 deputați și aprobată în unanimitate. La 25 mai 1863, Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a emis decretul prin care va acorda Domnului Cavaler Vegezzi Ruscalla din Turin titlul de „cetățean român” și un onorariu de una mie lei pe lună, pentru a face un curs liber de Istorie și Literatură Română pe lângă Universitatea din Turin[25].

22 *Ibidem.*

23 *Ibidem*, 1863, nr. 192, din 1 octombrie 1863, p.1, col. I.

24 *Ibidem*, 1863, nr. 44, 1 martie 1863, p. 1, col III.

25 *Ibidem*, 1863, nr. 95, 25 mai 1863, p.1, col. I.

*

La 21 aprilie 1863, Doamna Elena Cuza se afla la Iași unde a vizitat așezăminte și Institutul Normal (Școala Centrală) de fete[26]. Aici Doamna a constatat că lucrurile erau în ordine după cum reiese din scrisoarea adresată doamnei Olimpia Gross, directoarea acestui așezământ:

E o adevărată plăcere pentru mine de a constata rezultatele dobândite în așa puțin timp. Sub toate puncturile de vedere am găsit internatul în progres. Eu vă felicit pentru aceasta și vă mulțămesc din inimă. Vouă vă vom datori în câtva timp o pepinieră de tinere institutrice de care avem simțită nevoie și care vor răspândi în țară principiile și instrucțiunea pe care vor fi primit sub a voastră înțeleaptă și maternă direcțiune. Contați totdeauna pe concursul meu. Internatul tinerelor fete din Iași este unul din așezămintele cărora păstrez cea mai vie îngrijire. Primiți, doamnă, încredințarea aleselor mele sentimente[27].

La întoarcerea de la Iași, Principesa Elena Cuza a vizitat alte asemenea instituții, precum Școala de fete din Râmnicul Sărat, Buzău și Ploiești, va vizita Goleștii și Curtea de Argeș, Pitești, Craiova, Orșova. Principesa a revenit la Iași în octombrie 1864 unde a vizitat cazarma din curtea Palatului Administrativ, spitalul militar de la Beilic și cazarma de cavalerie de la Copou, Școala de pictură și Școala centrală de fete. Orașul să natal o atrăgea cu o putere nebănuită, îndemnând-o să vegheze și asupra bunului mers a instituțiilor cultural și caritabile din vechea capital a Moldovei. Aici avea să fondeze, la 1880, Spitalul de copii „Caritatea", într-un imobil pe care îl cumpărase de la fratele ei, Constantin Rosetti. Clădirea există și astăzi fiind ocupată, în prezent, de Spitalul de Urgență din Iași.

În spiritul preocupărilor sale culturale, Doamna sprijină înfrumusețarea orașelor românești cu statui ale unor înaintași de seamnă, în acest sens a făcut o donație însemnată și pentru ridicarea statuii cronicarului Miron Costin, de lângă teatrul Național. Acest monument a fost dezvelit, la 1888, în fața Primăriei de atunci. Pe soclul statuii se află o placă ce conține numele donatorilor. După familia regală și arhiereii Bisericii, este consemnat numele, de bună amintire, al Doamnei Elena Cuza.

Spiritul ales al Doamnei este omagiat, cu adâncă tristețe, dar înălțător respect, la trecerea sa în neființă, de către marele Nicolae Iorga:

A murit la Piatra Neamț femeia ideal de bună și modestă care a fost Măria Sa Doamna Elena, tovarășa lui Vodă Cuza.

Sânt sicrie pe care nu se depun nici florile cele mai din inimă închinate. Orice laudă, orice semn de durere par nepotrivite față de măreața simplicitate a ființei pământești care, trăind între noi, cei plini de neajunsuri și păcate, a dus curată viață cerească, asemenea îngerilor.

Dintre aceste ființe alese, a fost Doamna Elena, a cării viață întreagă înseamnă: uitare de sine, iertare pentru alții, binefacere ascunsă de lume.

---

26 Școala de fete a fost înființată în clădirea din curtea bisericii Bărboi, sub oblăduirea doamnei de atunci, soția principelui Mihail Sturdza. Ulterior s-a mutat într-o clădire de lângă biserica Sf. Ilie Gheanghea (lăcaș astăzi dispărut), adică lângă casa „V. Alecsandri", care a adăpostit, până de curând, Muzeul Teatrului. După aceea, Școala Normală de Fete a fost instalată în Casa Ghica-Brigadir, devenită apoi Pavilionul 7 al Spitalului de Boli Infecțioase. Din anul 1889, Școala Centrală de fete s-a stabilit în noul local de pe strada „Toma Cozma" (fostă strada „Culturii"), în Corpul D al Universității, construit atunci, pe locul caselor lui Costache Conachi. Această școală a purtat diverse denumiri, precum, Institutul Pedagogic de Fete (1886), Școala normală de Institutoare (1893), Școala Normală de Fete (1901). (vezi Ion Mitican, *Urcând Copoul cu gândul la Podul Verde*, Iași, Editura Tehnopress, 2006, p. 198-199).

27 Virginia Isac, Aurica Ichim, *op. cit.*, p. 221.

Odihnească în pace în acel pământ al țerii despre care spăunea că numai cine s-a născut în cuprinsul lui poate să-l iubească!

Pentru noi, cei ai pământului acestuia, ea n-a murit: icoana ideală s-a ridicat numai, prin cea din urmă, dacă nu și cea mai grea suferință, ceva mai sus, și un glas din timpurile mai buna a tăcut[28].

28 N. Iorga, *Oameni cari au fost*, în *Discursuri parlamentare*, vol.I, partea I, 1909, p. 325.

MOȘIA ȘI CONACUL FAMILIEI ROSETTI DE LA SOLEȘTI – VASLUI

Maria Popa

I. Satul, stăpânii și moșia

La 15 km nord de Vaslui, întinzându-se de o parte și de alta a șoselei care merge spre Iași, pe șes și pe coasta dealului Izvorului, se află satul Solești[1]. Potrivit uricului lui Ștefan cel Mare din 10 martie 1502, satul a fost întemeiat de Toma Solescu. Așezarea este mai veche, deoarece la acea dată stolnicul Toader Toc primea satul Solești de la Marenca, fiica lui Mihul Epure, nepoata lui Toma Solescul, în schimbul satului Folești de pe Crasna[2].

În secolul al XVI-lea, în urma împărțirii între urmași, apoi prin vânzări și danii, moșia s-a fărâmițat, devenind proprietate răzășească. La începutul secolului următor, aceasta cuprindea trupurile de moșie ale răzeșilor descendenți din cei trei bătrâni: ai pitarului Buciumaș[3], ai urmașilor vornicului Drăghici Nădăbaico[4] și ai preotului Gonța[5]. Până la sfârșitul secolului, aceste părți au fost vândute sau dăruite treptat unor mari boieri, constituindu-se în proprietate boierească. O parte a ajuns în stăpânirea familiei Racoviță-Cehan, familie de mari boieri din Moldova acelor vremuri, și anume, a logofătului Nicolae Racoviță și paharnicului Ioan, fiul său[6]. În secolul al XVIII-lea, moșia a intrat în proprietatea marelui vistiernic Iordache Ruset[7], fiind stăpânită de urmașii acestuia până la exproprierea din anul 1949[8].

1 *Marele dicționar geografic al României,* V, București, 1902, p. 450.

2 *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, (în continuare *DRH*) III, București, 1980, p. 481–484.

3 *Documente privind istoria României*, A. Moldova (în continuare: *DIR*), XVI/4, București, 1952, p. 266 (1599); Iulian Marinescu, *Documente vasluiene. Extrase din condica moșiilor lui Theodor Rosetti-Solescu,* I, în *Buletinul Comisiei Istorice a României* (în continuare: *BCIR*), IV, București, 1925, p. 184 (1601), p. 189 (1686, 1687), p. 190 (1688), p. 193 (1709), p. 194 (1710).

4 *DIR*, XVII/1, București, 1952, p. 83 (1602); Iulian Marinescu, *op. cit.*, p. 184 (1602), p. 184–185 (1608), p. 198 (1641), p. 187 (1677), p. 189 (1686).

5 *Ibidem*, p. 185 (1645, 1668), p. 186–187 (1677), p. 188 (1686), p. 194 (1709); Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XVI, Iași, 1926, p. 44–45.

6 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, VIII, Iași, 1914, p. 285 (1641); Iulian Marinescu, *op. cit.*, p. 198 (1641), p. 186-187 (1677), p. 187 (1680), p. 187-188 (1685), p. 189 (1686, 1687), p. 190 (1688), p. 190-191 (1689), p. 191-193 (1691), p. 201 (1715).

7 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XVII, Huși, 1927, p. XLVII; Iulian Marinescu, *op. cit,* p. 193, 194 (1709), p. 194 (1710).

8 Arhivele Naționale Vaslui, Fond *Prefectura județului Vaslui*, dos. 104/1949, f. 329.

Familia Ruset, consemnată în documentele vremii și sub formele Rusăt, Ruset, Rosăt, Roset, Rosetti, una dintre cele mai puternice familii boierești de origine greacă[9], a dat oameni de seamă în istoria României, politicieni, scriitori, istorici. Printre aceștia amintim pe Antonie Ruset, domn al Moldovei (1675–1678), Manole Giani Ruset, domn al Țării Românești (1770–1771), respectiv al Moldovei (1788-1789), și Elena Rosetti, soția primului domn al Principatelor Române Unite, Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) [10], care s-a impus prin numeroase acte de caritate[11].

Iordache Ruset (cca 1645–cca 1720), marele vornic al Țării de Jos, „matca tuturor răutăților" (cum îl numea cronicarul Nicolae Costin), fiul lui Constantin cuparul, capuchehaie la Constantinopol în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634–1653), fratele domnului Antonie Ruset, a reușit să acumuleze cea mai mare avere din Moldova acelei epoci, prin danii, cumpărături și zestrea primită în urma celor trei căsătorii[12].

Satul Solești a ajuns în posesia sa prin cea de a treia căsătorie cu Safta Racoviță (cca 1690), fata logofătului Nicolae Racoviță[13], precum și prin danii și cumpărături proprii și ale urmașilor lui. În anul 1709, moșia, împărțită pe trei „bătrâni", cuprindea 411 „pământuri" („pământul" - lățimea de 20 de pași), fiecare „bătrân" însumând câte 137 de „pământuri". „Bătrânul" Nădăbaico, adică a treia parte din sat, aparținea paharnicului Ioan Racoviță și vornicului Iordache Ruset (partea primită ca zestre de soția sa, Safta). De asemenea, „bătrânul" Buciumaș era tot în stăpânirea celor doi boieri, iar părți din „bătrânul" Gonța se aflau în proprietatea răzeșilor și a lui Ioan Racoviță[14]. În 1715, în afara marii proprietăți boierești, se mai aflau doar 36 „pământuri", 1 palmă și 6 pași din „bătrânul" Gonța[15], care, treptat, vor intra și ele în stăpânirea familiei Ruset.

În testamentul din anul 1720, vornicul Iordache Ruset arăta că în momentul căsătoriei sale cu prima soție, Maria Dabija (cca 1675), fiica răposatului Eustratie vodă Dabija, deținea 90 de sate întregi, 12 jumătăți de sate, pământuri în 67 de sate, vaduri de moară în alte 7 sate, un loc de casă în Iași și 50 de pungi cu galbeni[16]. Prin această căsătorie a mai primit 30 de sate și moșii, printre care și Soleștii[17]. În urma împărțirii între frați, din octombrie 1765, Soleștii a revenit logofătului Ștefan Ruset[18] (fiul său și al Saftei Racoviță), proprietarul conacului de la Pribești, supranumit și Ștefan Pribești[19]. Logofătul și-a extins treptat stăpânirea în Solești, astfel că în anul 1734 a primit 8 pământuri de la Palade Golăe, și anume, partea Stratului[20], iar la 8 ianuarie 1765 a cumpărat partea lui Vasile, fiul Chirilei, nepotul Chelsii[21].

---

9 Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 222.

10 Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea regelui Ferdinand*, București, 2000, p. 299, 303, 304, 311.

11 Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza,* Craiova, Editura Pelendava, 1992, p. 22.

12 Nicolae Stoicescu*, Dicționar al marilor dregători...*, p. 436-440; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XVII, p. XLVII.

13 Radu Rosetti, *Familia Rosetti,* I, București, 1938, p. 35, 41; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XVII, p. XLVII–XLVIII.

14 Iulian Marinescu, *op. cit.,* p. 192.

15 *Ibidem,* p. 195.

16 R. Rosetti, *op. cit.,*p. 38 -39.

17 *Ibidem*, p. 41.

18 I. Marinescu, *Copii de documente din diferite arhive (1557–1853). Acte moldovenești diferite,* în *BCIR,* VIII, București, 1929, p. 87.

19 *Ibidem,* p. 59.

20 *Ibidem,* IV, p. 195.

21 *Ibidem*, p. 199.

După moartea marelui logofăt (1766)[22], deși lipsesc documentele de succesiune, moșia a trecut în mod cert în proprietatea fiului său, vornicul Vasile Ruset († 1775)[23], fapt confirmat și de prin aceea că, la 14 septembrie 1777, vorniceasa Catrina, soția lui, fiica hatmanului Vasile Ruset[24], primea de la Vasile, fiul lui Gavril surugiu din Solești, un zapis pentru îngrijirea unei livezi[25].

La împărțirea averii părintești, din 1786, proprietatea de la Solești a revenit stolnicului Iordache Ruset († cca 1823)[26], pe care a reușit să o extindă, obținând noi pământuri de la răzeși. Astfel, la 15 august 1792, în urma unei judecăți, a primit 8 pământuri de la Nechita Cocole ș.a.[27], iar la 27 octombrie 1793 a cumpărat 8 1/2 pământuri de la Eni Grigoraș, Timoftei Cucul, Cozma Mălăcan și frații săi[28]. În anul 1816, întreg satul Solești (adică Soleștii din Deal și Soleștii din Vale) se afla în stăpânirea vornicului Iordache Ruset, cu 60 de birnici și 10 scutelnici ai acestuia[29].

Prin testamentul din 4 septembrie 1819, Soleștii a fost moștenit de fiul său, postelnicul Gheorghe (Iordachi) Rosăt (1796–1846)[30], cel care a întemeiat ramura Rosetti-Solescu[31]. După căsătoria cu Ecaterina Sturdza (1823), fiica logofătului Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni – Iași[32], familia postelnicului, împreună cu mama sa, bătrâna vorniceasă, Catrina Rosăt, fiica logofătului Gavriliță Catargi, s-a stabilit, la Solești, ridicându-și în partea de sud-est a satului, pe culmea dealului Hârtop, o impunătoare casă cu parter și etaj, îmbinând elementele tradiționale cu cele ale stilului neoclasic, predominant în Europa acelor vremuri, înconjurată de un frumos parc și un puternic zid de incintă[33], astăzi în cea mai mare parte surpat.

Fire bolnăvicioasă, cu înclinații mai mult spre activități intelectuale, postelnicul Gheorghe Rosetti a lăsat după moartea sa, survenită la 10 ianuarie 1846, la o vârstă destul de timpurie, de doar 50 de ani, o avere mai mică decât cea pe care o moștenise, în valoare de a 24.270 galbeni, 3 lei și 9 parale, 70 de familii de țigani, cu 261 de suflete, un loc de vie la Nicorești și o bibliotecă, numărând 691 de cărți[34].

---

22 Radu Rosetti, *op. cit.*,p. 59.

23 *Ibidem*, p. 77.

24 *Ibidem*, p. 70, 80.

25 I. Marinescu, *op. cit.*, IV, p. 199, 203.

26 Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 98, ispravnic de Vaslui (1795, 1805–1806); vornic (1811–1820); BCIR, *op. cit.*, IV, p. 200, serdar (1793); vezi și Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XV, Iași, 1926, p. 169–171, serdar (1794); p. 204, ban (1802), p. 217 (1803); p. 216, spătar, ispravnic de Vaslui, (1806); p. 240, vornic (1820); p. 179, vel vistiernic (1795), p. 187 (1799), 239, 241, 243, 245, 251, 252 (1820) ; *Ibidem*, XVII, p.148, vornic (1822); p. 151, vornic (1823). -

27 Iulian Marinescu, *op. cit.*, IV, p. 199.

28 *Ibidem*, p. 200.

29 Corneliu Istrati, *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979, p. 72.

30 R. Rosetti, *op. cit.*, p. 98, 127, ispravnic de Soroca (1808–1810), postelnic; vezi și Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XVII, p. 182, postelnic (1830), 183,184, (1831); vornic (1846), vezi inscripția de pe lespedea funerară.

31 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 22; BCMI, București, 1912, p. 98.

32 R. Rosetti, *op. cit.*, p. 127.

33 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 46.

34 Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 127; Arhivele Naționale Vaslui, Fond Prefectura județului Vaslui - Comitetul Provizoriu al jud. Vaslui, dos. 104 / 1949, f. 329; în urma confiscării conacului, în anul 1949, mai erau 77 de volume în limba franceză, germană, engleză și română, cf. *Tabel inventar de cărțile aflate în biblioteca Gospodăriei Agricole din satul Solești, com. Solești, jud. Vaslui*, provenite prin exproprierea de la Rosetti Solescu; potrivit unei însemnări din 28 martie 1947, a cântărețului Serafim Lupu, de pe un Ceaslov tipărit la Mănăstirea Neamț în anul 1833, aflat azi în inventarul Parohiei Solești, biblioteca s-a risipit, după cum se relatează textual: „Acest Ciaslov a fost găsit de enoriași în stare rea față de podoaba lui de altă dată. Până în 1944, locul de cinste și cuvenit era în biblioteca ctitorei D-na Ecaterina Rosetti, de unde cu ocazia marilor prefaceri a fost desfăcut de

După moartea postelnicului, moșia a fost administrată de soția sa, Ecaterina, „fire dreaptă, hotărâtă la fapte, chibzuită și foarte religioasă", sprijinită de fiul său mai mare, Constantin (1827-1884), fost ofițer și adjutant al lui Alexandru Ioan Cuza[35]. Pe latura de est a conacului, între anii 1859–1860, aceasta a construit, în stil neoclasic, biserica de curte cu hramul „Adormirea Maicii Domnului"[36], cu ajutorul fiilor săi Elena și Constantin[37].

În anul 1869, după decesul Ecaterinei Rosetti, moșia a fost administrată de Dimitrie Rosetti (1830–1903), fiul său, absolvent al școlilor din Lemberg și Viena, licențiat în drept, magistrat, om politic, membru al Divanului de Apel (1855), deputat de Vaslui (1860), ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor (1861), consilier județean de Vaslui (1865), deputat și prefect de Iași (1868), senator de Vaslui (1877 –1889)[38]. În 1874, el a vândut moșia fratelui său, Teodor Rosetti (1837–1923)[39], care, de asemenea, studiase în străinătate, la Lemberg, Viena și Paris. Datorită pregătirii sale profesionale, în calitate de jurist și om politic, a îndeplinit înalte funcții în stat, ministru în mai multe rânduri și prim-ministru (1888–1889), precum și membru al Academiei Române, unul dintre membri fondatori ai Societății „Junimea". Fervent luptător pentru Unirea Principatelor, a aplicat reforma rurală din 1864, în calitate de prefect al județului Vaslui[40], însăși proprietatea familiei sale fiind supusă acestui proces. Moșia Solești cuprindea, în anul 1878, o suprafață de 1.659 ha[41]. Implicat în activitățile publice și culturale, în anul 1886 a vândut moșia nepotului său, Gheorghe Rosetti, cu „toate trupurile din care se compune și toate acareturile și toate îmbunătățirile aflate pe ea"[42].

Gheorghe Rosetti (1853–1916), fiul lui Constantin Rosetti, licențiat în drept, lipsind prea mult din țară, în calitate de diplomat (la Paris, Viena, Belgrad și Petrograd), a donat, în anul 1893, biserica comunității locale, impunând ca aceasta să asigure „demna căutare a sfântului lăcaș ctitoricesc", iar pentru „evlavia părinților" săi, preoții parohi să asigure „grijile bisericești obișnuite". În calitate de epitrop, și-a luat angajamentul să supravegheze și să contribuie la buna funcționare a lăcașului[43], implicându-se în viața satului/comunității locale, la fel ca înaintașii săi, fiind respectat și apreciat. De aceea, în timpul răscoalei din anul 1907, pentru potolirea furiei țăranilor, el amintea acestora, printr-o placă amplasată în poarta conacului, că proprietatea de la Solești este a nepotului aceluia care le-a dat pământ în anul 1864, adică Alexandru Ioan Cuza[44]. În urma răscoalei, în anul 1915, proprietarul a vândut obștii din Solești 82,558 ha pentru islaz comunal (pe șesul dintre gârle, lângă apa Vasluiețului), cu prețul de 600 lei/ha (în sumă

---

podoaba ctitorilor și dat gunoiului de cei străini de adevăr – slugile tatălui minciunii. Creștin cu suflet sânt și acum le-am strâns ca și pe multe perle dându-le parohiei pentru biserica „Adormirea", unde este ctitoria celei ce a fost D-na Rosetti, născută Sturza, ca și mormântul. În 1947 cu apelul și sfatul pr. paroh Porubin, a fost legat și aranjat în podoaba de față cu cheltuiala enoriașului Andrei Th. Iacob". Semnează: "Serafim Lupu, cântăreț paroh. Solești, 28 Mart. 1947".

35 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 5.

36 Arhivela Naționale Vaslui, Fond Parohia Solești, dos. 1/1894, f. 40–51.

37 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 228.

38 Arhivele Naționale Vaslui, Fond Tribunalul județului Vaslui, opis 1874–1910, poziția 35/1874; Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 180.

39 *Ibidem*.

40 Radu Rosetti, *op. cit.*,p. 182.

41 Arhivele Naționale Vaslui, Fond *Prefectura județului Vaslui - Consilieratul Agricol Vaslui, Comuna Solești*, dos. 79/1919, f. 4.

42 *Ibidem*, Fond *Tribunalul județului Vaslui*, poz. 217 / 1886.

43 *Ibidem*, Fond *Parohia Solești*, dos. 1/1894 – 1895, f. 51, 64.

44 Lucia Borş, *op. cit.*, p. 228.

totală de 49.533,50 lei, plătibilă timp de 12 ani, cu dobândă de 6%)[45] și locuitorului N. Morariu 9 ha de pământ arabil[46]. La 15 august 1911, s-a retras din diplomație și s-a stabilit la Solești[47]. Aici a încetat din viață la 5 decembrie 1916, ducându-și somnul de veci alături de ceilalți membri ai familiei: Gheorghe (Iordachi) Rosetti, bunicul său, și vorniceasa Catrina, străbunica, morți în aceeași zi, 10 ianuarie 1846, al căror mormânt comun se află în pronaosul bisericii „Adormirea Maicii Domnului", apoi Ecaterina Rosetti (1800–1869), bunica sa, și fiica ei, Doamna Elena Cuza (1825–1909), precum și Olga Rosetti, născută Giers (1853–1924), soția lui, înmormântate în curtea bisericii.

După moartea lui Gheorghe Rosetti, proprietatea de la Solești a fost moștenită de unicul său fiu, Teodor Rosetti (1888–1957[48]), licențiat în drept la Petersburg și litere la București, doctor în economie politică la München, diplomat între anii 1909–1913. Crescut și educat într-o familie cu principii democratice, a participat voluntar la Primul Război Mondial, fiind decorat cu Virtutea militară de război, clasa I, pentru purtarea sa pe câmpul de luptă, și cu Medalia franceză „Medaille militaire"[49].

În urma aplicării reformelor agrare, suprafața moșiei boierești Solești va descrește treptat. Astfel, potrivit Procesului-verbal nr. 36, din 15 ianuarie 1919, încheiat cu ocazia începerii exproprierii, moșia cuprindea 1.568 ha, din care 927 ha teren arabil propriu pentru cultură și 641 ha teren necultivabil, nesupus exproprierii (din care, 294 ha pădure, 19 ha drumuri, 18 ha acareturi, 11 ha plantații pometuri, 2 ha vie, 4 ha râpe, toate însumând 348 ha). Din suprafața totală de 927 ha teren arabil au fost expropriate 648 de ha, iar restul de 279 ha au rămas proprietarului[50]. Rezerva proprietarului Teodor Rosetti-Solescu, de 279 ha, urma a fi constituită din Lanul și Fundătura Racului, pe care se aflau și anexele gospodărești (saivanele, locuințele personalului deservent, adăposturile oilor și cișmeaua automată), în suprafață de 145 ha, mergând de la poalele pădurii neexpropriate (situată în partea de nord a moșiei) spre vest, până la șesul Racului. Apoi, 114 ha de o parte și de alta a drumului comunal ce mergea la Popești, cuprinzând parcelele Bahna, „Opus" (cu fâneața din „Opus" și lanul din stânga drumului care mergea spre satul Popești și pădurea Solești), Podul de Piatră și Lanul Mare (51 ha). La acestea se adăugau 20 ha în lanul Hârtop, pe care se afla curtea boierească și casa de apă care alimenta întreaga gospodărie a moșiei. Hotarul începea din spatele Casei Apei și mergea până în fața porții conacului[51].

Porțiunea propusă pentru expropriere cuprindea cea mai mare parte a lanului Hârtop, Livezile Tătarului, Podișul, Livezile de la Vie, lanul de la Cășărie, care formau un singur trup (teren arabil, fâneață

45 Arhivele Naționale Vaslui, Fond *Prefectura județului Vaslui – Consilieratul Agricol Vaslui, Comuna Solești*, dos. 79/1919, f. 4; Fond *Primăria comunei Solești*, dos. 1/1939, f. 28 (vezi copia după *Contractul de vânzare-cumpărare*, Nr. 298/25 august 1915/ Tribunalul jud. Vaslui). Potrivit planului hotarnic, întocmit de Institutul Geografic al Armatei (menționat în actul de vânzare-cumpărare), suprafața era mărginită la N-NE de proprietatea moșiei Solești, de loturile împroprietăriților din 1864 din Solești și Șoseaua Națională la E, de vatra satului și proprietatea Rosetti-Solescu la SE, proprietatea Șerbotești la NV, de terenul locuitorilor din Valea Rea, împroprietăriți în 1864 și proprietatea Ferești la V.

46 *Ibidem*, Fond *Prefectura județului Vaslui – Consilieratul Agricol Vaslui, comuna Solești*, dos. 79/1919, f. 4.

47 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 228; vezi și Arhivele Naționale Vaslui, Fond Primăria comunei Solești, dos. 1/1939, f. 28.

48 Arhivele Naționale Vaslui, Fond, *Sfatul Popular al comunei Solești*, dos. 7/1963, f. 8.

49 Radu Rosetti, *op. cit.,*p. 251.

50 Arhivele Naționale Vaslui, Fond Prefectura județului Vaslui – Consilieratul Agricol al județului Vaslui, Comuna Solești, dos. 79/1919, f. 4 v.–5; f. 8: din schița de plan anexată procesului verbal reiese că terenul nesupus exproprierii (necultivabil), cuprindea: pădurea, dealurile, Șesul Racului cu iazul (zonă inundabilă), Șesul Mare, aflat de-a lungul Vasluiețului, pe șesul de la șosea (inundabil).

51 *Ibidem*, f. 5–5 v.

și pășune), situat în partea de sud-vest a moșiei, în hotar cu lanurile locuitorilor împroprietăriți prin Reforma agrară din anul 1864, în suprafață de 437 ha. Restul de 211 ha din Lanul Mare se afla în partea de nord, în hotar cu moșia Popești.

Referitor la modul cum s-a făcut exproprierea, Teodor Gh. Rosetti, proprietarul moșiei, se declara „mulțumit", potrivit Procesului-verbal încheiat la 20 februarie 1921, cu membrii comisiei[52]. Din Certificatul nr. 1200, din 18 iunie 1935, emis de Ministerul Agriculturii și Domeniilor – Serviciul Agricol al județului Vaslui, rezultă că în urma exproprierii de până la acea dată, proprietatea lui Teodor Rosetti era de 841,9 ha (200 ha teren arabil, 81,90 ha izlaz și fâneață, 560,05 ha teren neexpropriabil – din care 24,35 ha ale conacului). Potrivit statisticilor Consiliului Superior al Agriculturii, moșia era clasată în categoria a II-a de producție[53], iar cea mai mare parte a suprafeței aflată în stăpânirea proprietarului era formată din teren neproductiv. În anul 1940, aceasta măsura 748 ha, din care 583 ha teren arabil, 66 ha imaș și 99 ha fânaț[54].

Prin Decretul nr. 83/1949, s-a expropriat și ultima parte a moșiei Solești. La acea dată, proprietatea lui Teodor Rosetti cuprindea doar 49,200 ha de pământ, din care 31,5 ha teren arabil, 2,41 ha grădina de zarzavat, 1,41 ha fâneață, 2,90 ha livadă, 4,24 ha teren neproductiv, 2,50 ha pășune, 4,24 ha parcul cu arbori și pomi fructiferi din jurul conacului[55]. În această suprafață era inclus și conacul propriu-zis (compus din 14 camere, având o suprafață construită de 334,76 mp)[56], casa administrativă (380 mp, 16 încăperi), locuința administratorului (200 mp, 6 încăperi), locuința personalului (168 mp, 7 încăperi), grajdul pentru vite (247 mp, 2 încăperi), cocina porcilor (112 mp, 2 încăperi), casa de apă (3 mp, 1 încăpere), 2 bazine de apă (4 mp), bazinul de canalizare (2 mp), magazia de cereale (130 mp), remiza pentru mașini (89 mp, 3 încăperi), atelierul (56 mp, 2 încăperi), 2 pivnițe (117 mp), 3 cișmele (cu 1 km conducte) și un imobil aflat în folosința BNR-lui, sucursala Vaslui)[57].

Totodată, a fost confiscat întregul inventar agricol viu și mort, precum și produsele agricole aflate în stoc[58]. Conacul, naționalizat, a trecut în administrarea G. A. S. Solești și propus ca sediu de școală generală (ciclul II) și internat[59].

---

52 *Ibidem*, f. 10.

53 *Ibidem*, f. 84.

54 *Ibidem*, f. 19–20.

55 *Ibidem*, Fond *Direcția județeană G.A.S. Vaslui*, dos. 41/1949, f. 25.

56 *Ibidem*, Fond *Primăria Comunei Solești*, dos. 3/1949, f. 16 v.

57 *Ibidem*, Fond *Prefectura județului Vaslui. Comitetul Provizoriu al județului Vaslui*, dos. 104/1949, f. 65; Fond *Primăria comunei Solești*, dos. 3/1949, f. 12 v..

58 *Ibidem*, Fond *Prefectura județului Vaslui. Comitetul Provizoriu al județului Vaslui*, dos. 104/1949, f. 13; Fond *Primăria Comunei Solești*, dos. 3/1949, f. 10–10 v, 16 v.: *inventar viu*: 4 boi moldovenești, 1 măgar, 2 viței, 8 berbeci, 169 de oi, 3 țapi, 15 capre, 5 miei, 1 ied*; inventar mort*: 2 pluguri cu tracțiune animală, 2 grape lanțate, 1 leasă de bătut porumb, 1 roată grădină de zarzavat, 3 batoze de bătut porumb și 2 vânturători, marca "Kleiton", 1 motor de moară de 18 CP, 2 pietre de moară, 1 tocătoare paie defectă, 1 tocătoare sfeclă defectă; *mobilier divers*: 1 pianină "Schram" în bună stare, 1 dulap arhivă, 2 biblioteci uzate, 16 cărți în l. franceză ("Enciclopedii"), 1 oglindă cristal, 1 statuetă "Venus", 1 cuier din corn de cerb,1 lampă de vânătoare ș.a.; *produse agricole*: 180 kg orz, 234 kg ovăz, 450 kg porumb, 300 kg mazăre, 120 kg floarea soarelui, 2.000 kg. nutreț (dughie), 10.000 kg paie, 2000 kg fân, 15 piei de oaie ș.a.; f. 11: *personal:* V. Gandore din Valea Rea, administrator din 1946, fără salariu, G. Răileanu din Solești, paznic, 20 ani vechime, 1.900 lei salariu, I. Țipău din Sloești, îngrijitor, 8 ani vechime, 1.900 lei salariu, Gh. Nica din Șurănești, cioban, 2.000 lei salariu; *Ibidem*, Fond *Direcția Gospodăriilor Agricole de Stat Fălciu – G.A.S. Moara Grecilor, Jud. Vaslui*, dos. 41 / 1949, f. 1–8.

59 *Ibidem*, Fond *Prefectura jud. Vaslui, Comitetul Provizoriu al jud.. Vaslui*,dos. 104 / 1949, f. 34.

În baza Legii nr.10/2001, Anne-Cristine Rosetti-Solescu, fiica lui Gheorghe Rosetti, în numele moștenitorilor[60], la 10 noiembrie 2005 solicita „restituirea integrală și în natură a bunurilor bunicului nostru Theodor Rosetti, de pe teritoriul comunei Solești, județul Vaslui, expropriate sau confiscate după 1945”[61].

II. Conacul familiei Rosetti-Solescu

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe la 1827, postelnicul Gheorghe/Iordache Ruset/Rosăt și soția sa, Ecaterina, născută Sturdza (părinții Elenei Cuza), au construit în partea de sud-est a satului Solești, pe deal, o impunătoare casă[62] pentru a fi reședință boierească, îmbinând elementele tradiționale cu cele ale stilului neoclasic, predominant în Europa acelor vremuri, înconjurată de un frumos parc și un puternic zid de incintă.

După moartea postelnicului, survenită la 11 ianuarie 1846, conacul a fost stăpânit, rând pe rând, de către membrii familiei: soția sa, Ecaterina, în anii 1846-1869, Dimitrie și Theodor Rosetti, fiii lor, în anii 1869-1874, respectiv 1874[63]-1886[64], Gheorghe Rosetti, nepot de frate, fiul lui Constantin, în perioada 1886-1916 și Theodor Rosetti, fiul acestuia, între anii 1916 și 1949, după care a fost naționalizat[65].

De-a lungul timpului, conacul a cunoscut mai multe evenimente și întâmplări. În 1834, a fost atacat de o trupă răzleață a armatei rusești, aflată în retragere prin Moldova, fiind salvat de la jaf și distrugere de trupele trimise de vătaful de Vaslui[66]. În timpul răscoalei din 1907, a fost salvat de amintirea lui Cuza-Vodă, cel care prin Legea rurală din 1864 i-a împroprietărit pe țărani - lege aplicată în județul Vaslui de către Theodor Rosetti, în calitate de prefect[67]. La 4 aprilie 1909, Elena Cuza, prima Doamnă a Principatelor Unite, a fost înmormântată în curtea bisericii, potrivit dorinței sale.

În 1949, prin Decretul nr. 83, conacul a fost expropriat și trecut în administrarea G.A.S. Fălciu, respectiv a Sfatului Popular al Comunei Solești, în baza Procesului-verbal din 30–31 martie 1949[68].

Pentru calitățile sale arhitecturale și memoriale, a fost introdus în Lista Monumentelor de Cultură din 1955, legiferată prin H.C.M. nr. 661 din 1955[69]. Lista Monumentelor Istorice din 1992 cuprindea

---

60 În nume personal, al mamei sale, Lucia, și al fratelui său, Stephane Rosetti-Solescu, domiciliați în Franța: vezi, Arhiva Primăriei Comunei Solești, jud. Vaslui, dos. 2002–2006, Notificarea nr. 333/21.11.2005/Consiliul local Solești.

61 *Ibidem*; vezi și Notificarea avocatului Cornel Ursache din Botoșani, făcută în numele moștenitorilor (Claudia Paulus-Amashaufer, din Germania, Anne Christine Rosetti-Levi și Stephane Rosetti-Solesco, din Franța), înregistrată de Biroul executorului judecătoresc Bârcă Daniel din Iași, nr. 186/N/2002, și de Prefectura județului Vaslui, la nr.1048/2002.

62 Lucia Borș, *op. cit.,* p. 5.

63 Arhivele Naționale Vaslui, Fond *Tribunalul județului Vaslui* – Opis 1874-1910, poz. nr. 35/1874.

64 *Ibidem*, poz. nr. 217/1886.

65 *Ibidem*, Fond *Prefectura județului Vaslui – Comitetul Provizoriu,* dos. 104/1949, f. 34.

66 Lucia Borș, *op. cit.,* p. 6.

67 *Ibidem,* p. 228.

68 Arhivele Naționale Vaslui, Fond *D.G.A.S. Fălciu,* dos. 41/1949, f. 1, 6–8; Fond *Sfatul Popular al Comunei Solești,* dos. 7/1963, f. 1–2.

69 Vezi Academia R. P. R. – Comisia științifică a muzeelor, monumentelor istorice și artistice, *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, București, 1956, p. 79, poz. nr. 1705; în listele refăcute din 1980, dar care nu au fost oficializate, figura ca monument istoric la nr. 9553–9554.

conacul, biserica de curte și mormântul Doamnei Elena Cuza. Prin Legea nr. 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național, conacul a fost declarat monument istoric de valoare națională excepțională (I/d/28)[70]. În Lista Monumentelor Istorice din 2004 a fost inclus întregul ansamblu: conacul propriu-zis, parcul cu arbori seculari, zidul de incintă, biserica (cod VS-II-a-A-06881)[71] și necropola familiei (VS-IV-m-A-06919)[72].

Construit din cărămidă, pe fundații de piatră, planșee, șarpantă, și tâmplărie de lemn, pardoseli de lemn și mozaic, învelitoare din tablă (inițial șindrilă ?), cu trei niveluri (demisol, parter și un etaj), conacul de la Solești ilustrează evoluția locuinței românești în cadrul curții boierești întărite, la confluența cu stilul neoclasic. Impresionează prin armonia volumelor și planul ordonat de un ax central cu cele trei fronturi în rezalit. Fațada principală este marcată de o galerie cu trei deschideri în arc în plin cintru și două arcuri teșite, sprijinite pe șase stâlpi de secțiune pătrată, ce susțin terasa, inițial cu balustradă din fier forjat, surmontată de o ordonanță de coloane adosate și un fronton triunghiular. Încăperile sunt dispuse simetric (15 camere, 3 coridoare) în jurul unui hol central, la care se accede printr-o scară interioară de lemn și din care se poate comunica între ele, dispuse spre curtea intrării principale, la est, și spre grădina din jur. Fațada de vest prezintă un corp în rezalit, cu o terasă, ce se sprijină pe un gen de „cerdac", de dimensiuni sporite (dar mai mic decât cel al fațadei de est), cu trei deschideri în arc în plin cintru. Plastica decorativă a fațadelor preia elemente din repertoriul neoclasic: fronton triunghiular, pilaștri, casetoane (deasupra ferestrelor), ancadramentele ferestrelor (rectangulare, cu deschideri de arc în plin cintru) - adâncite în zidărie, profiluri simple-mediane, muluri în retragere sub cornișă, acoperiș articulat. Inițial, avea decorație interioară în stuc și sobe din teracotă de epocă.

În partea de est a incintei se află biserica „Adormirea Maicii Domnului", ridicată între anii 1859 și 1860 de către Ecaterina Rosetti, ca paraclis de curte. În 1893, Gheorghe Rosetti-Solescu, nepotul său, ministru plenipotențiar, a donat-o obștii satului. Lăcașul prezintă un plan dreptunghiular cu absida altarului semicirculară, decroșată și turn clopotniță pe pronaos, cu intrarea la vest. Structura și plastica arhitecturală neoclasică, de mare acuratețe, pun în valoare monumentul (fronton triunghiular, sprijinit pe doi stâlpi adosați cu bază ionică și capitel simplu, ancadramente cu deschideri în arc în plin cintru și muluri simple sub cornișă). Turnul-clopotniță (de secțiune pătrată, cu trei niveluri și acoperiș în patru ape) este decorat cu o friză de arcaturi deasupra ferestrelor. La interior, trecerea dintre pronaos și naos este marcată de un arc dublou. Bolțile de pe naos și pronaos se sprijină pe pandantivi, iar semicalota de pe altar, pe arcuri dublou.

Pronaosul adăpostește mormântul comun al postelnicului Gheorghe/Iordache Rosetti (1796–1846)[73] și al mamei sale, Catrina Gavriliță Catargi. În curte se află mormântul comun al Ecaterinei

70 Vezi „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 152/2000, p. 25.

71 Vezi *Anexa la Ordinul ministrului Culturii și Cultelor, nr. 2.314/2004 privind aprobarea Listei monumentelor istorice, actualizată, și a Listei monumentelor istorice dispărute*, vol. III, în "Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 646 bis, din 16 iulie 2004, p. 2392, poz. nr. 400–404.

72 *Ibidem*, p. 2396, poz. nr. 446–448.

73 Placă de piatră (194 x 80 x 23 cm), sculptată, cu inscripția scrisă în chirilică: "La acest semnu de pominire/ Caută omule și vezi/ Cum a lumii ferciri/ Azi o ai și mâine o pierzi/ Iar nu mai plângi trista moarte,/ Căci aice sânt moșt … / Din ci lume a ta soartă/ Să trece ca un noian./ Mult iubita me soție,/ Dinpreună cu ai mei fii,/ Acest înscrisu mi-au pus mie,/ Pentru voi ce sânteți vii,/ Ca oricând din întâmplare/ Ici, pi piatră, vei citi/ Să nu stai mult în neaflare,/ Fără numile să-mi știi./ Căci aice Gheorghii și cu Catrina Rosăt/ Zacu în pământ:/ Fiu cu muma dinpreună îngropați/ Într-un mormânt./ În vrâstă de 50 ani/ Viața lui s-a curmat:/ Ambii, în zăce și unu ghenar au răposat, 1846:/ Deci, îndură-ti, străine/ Și roagă pi cel mai sfânt/

Rosetti (1800–1869) și al fiicei sale, Elena Cuza (1825-1909), al lui Gheorghe C. Rosetti-Solescu (1853–1916) și al soției sale Olga, născută Giers (1853–1924). Lăcașul păstrează un bogat inventar de cult, donat de ctitori: iconostasul, pictat în ulei pe lemn, argintărie și carte religioasă.

La data naționalizării, conacul era în stare bună. Chiar în 1949, proprietarul Theodor Rosetti îi făcuse „mici reparații"[74]. În perioada 1949–1977, clădirea a fost folosită ca școală generală, bine utilizată și întreținută. În urma cutremurului din 1977, aceasta a fost puternic deteriorată. Au fost afectate în mare măsură zidurile exterioare și, mai ales, parterul clădirii, terasele și acoperișul. Ca urmare a acestui fapt și ținându-se cont de valoarea istorică a monumentului, în 1978, Secția de proiectare a Consiliului Popular al Județului Vaslui a întocmit un proiect de consolidare și reparații capitale[75]. În avizul transmis prin adresa nr. 4.672 din 08.03.1979, Consiliul Culturii și Educației Socialiste impunea ca lucrările de restaurare, în valoare de 1.408.000 lei, să respecte toate detaliile originare de construcție și decorație, iar tencuielile exterioare și interioare să fie execute numai cu var, fără adaos de ciment[76]. Lucrările necorespunzătoare (fără a se ține seama de proiect și de condițiile impuse prin aviz), întreprinse de către Cooperativa Județeană „Constructorul" Vaslui în anii 1979-1980, au fost sistate de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă și Muzeul Județean Vaslui, în calitate de beneficiari[77]. Prin decizia Consiliului Popular al Județului Vaslui, nr. 324 din 29 iulie 1983, monumentul a trecut în administrarea operativă a Trustul I.A.S. Vaslui[78], care a întreprins o serie de intervenții brutale, mutilând, în special, finisajele exterioare.

În urma schimbării regimului politic din decembrie 1989, conacul, grav avariat de cutremurul din 1990, a fost abandonat de Trustul I.A.S. Vaslui. La sesizarea Muzeului Județean Vaslui – Oficiul pentru Patrimoniu Cultural Național și în urma verificării la fața locului, Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, prin adresa nr. 3.174 din 19.06.1991, a solicitat transferarea monumentului în administrarea sa, în vederea conservării și restaurării[79]. Oferta Ministerului Culturii nu a putut fi pusă în practică, deoarece dosarul de transfer, preluat de către Inspectoratul pentru Cultură al județului Vaslui, respectiv Prefectura județului Vaslui, spre rezolvare, s-a împotmolit în hățișul birocratic al tranziției[80].

La solicitarea Episcopiei Hușilor, respectiv a Mănăstirii „Ștefan cel Mare și Sfânt" de la Movila lui Burcel (com. Miclești, jud. Vaslui), Ministerul Culturii, prin Avizul nr. 152/F din 17 mai 1996, aproba preluarea în administrare și schimbarea funcțiunii conacului în vederea amenajării ca muzeu ecleziastic și camere de protocol, cu condiția de a se realiza lucrările de consolidare-restaurare în baza unui proiect avizat de Comisia Națională a Monumentelor Istorice"[81]. Situația nu s-a finalizat datorită incertitudinii regimului de administrare/proprietate al monumentului abandonat.

Ca să fi(e) ușoară țărâna/ Aice în mormânt./ La anul 1796: mart în 30, s-au născut: d(umnealui) vornic/ Iordachi Rosăt, fiul răposatului vornic Iordachi Rosăt și s-au săvârșit din viață la anul 1846: ghenar 10"; vezi și N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. XXI, București, 1911, p. 20–21.

74 Arhivele Naționale Vaslui, Fond *Comitetul Provizoriu al jud. Vaslui*, dos. nr. 104/1949, f. 32.

75 Arhiva Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Național a județului Vaslui, Fond *Oficiul pentru Patrimoniu Cultural Național*, dos. 1/1978–1991, f. 28–32.

76 *Ibidem*, f. 35.

77 *Ibidem*, f. 121–124.

78 *Ibidem*, f. 130.

79 *Ibidem*, dos. 1/1992, vol. I, f. 148–149.

80 *Ibidem*, f. 28.

81 *Ibidem*, dos. 1/1996, vol. I, f. 28–29.

Cererea Consiliul Județean Vaslui, prin Inspectoratul pentru Cultură al județului Vaslui, de a prelua o parte din finanțarea lucrărilor de intervenții urgente, acceptată de Ministerul Culturii – Direcția Monumentelor Istorice prin adresa nr. 1.733 din 22.02.1997[82], nu a avut rezultatul scontat. La solicitarea Oficiului pentru Patrimoniul Cultural Național al Județului Vaslui, nr. 60 din 25.05.1998, de înscriere a conacului în inventarul bunurilor ce alcătuiesc domeniul public de interes județean[83], acesta a dat un răspuns negativ, motivând că prin Legea nr. 213/1998 privind proprietatea publică și regimul juridic al acesteia, „nu există un act juridic de trecere în proprietatea statului. În aceste condiții, moștenitorii pot oricând să revendice acest imobil"[84], fapt care s-a și întâmplat ulterior.

În 2001, prin H.C.L. nr. 27, a fost înscris în inventarul bunurilor care aparțin domeniului public al comunei Solești[85]. În temeiul Legii nr. 10/2001, prin Notificarea nr. 186 N/ 07.02.2002, transmisă de Biroul executorului judecătoresc Bîrcă Adrian din Iași, Prefecturii județului Vaslui și înregistrată la nr. 1.048/11.02.2002, moștenitorii lui Theodor Rosetti, ultimul proprietar: Claudia Paulus-Amashaufer (Germania), Anne Christine Rosetti (Franța) și Stephane Rosetti-Solesco (Franța), solicitau: „restituirea în natură sau în echivalent bănesc la prețul real de circulație a imobilului cunoscut sub numele Conacul Rosetti-Solescu și curte-parc aferent situate în com Solești, județul Vaslui"[86]. La 10 noiembrie 2005, prin Notificarea înregistrată de Consiliului local al comunei Solești la nr. 333/21.11.2005, Anne Christine Rosetti-Solescu, în numele tuturor moștenitorilor, revenea cu cererea de „restituire integrală și în natură a bunurilor bunicului nostru Theodor Rosetti, de pe teritoriul comunei Solești, județul Vaslui, expropriate sau confiscate după 1945"[87].

Dacă până în 1989, conacul prezenta o simplă neglijare, instalarea haosului post-revoluționar a permis dezlănțuirea unui adevărat jaf. În prezent, se găsește într-o stare avansată de degradare[88]. Pereții portanți prezintă fisuri și dislocări, consecință a seismelor din 1977 și 1990. Acoperișul din zona de sud-est este distrus de intemperii, iar terasa de pe fațada de vest este prăbușită. Învelitoarea îmbătrânită și deteriorată facilitează pătrunderea apelor rezultate din precipitațiile atmosferice, contribuind în mare măsură accelerarea procesului de degradare generală. Planșeele sunt fisurate și parțial dislocate. Pardoselile, tâmplăria (în mare parte) și sobele de teracotă[89] sunt dispărute, iar instalația electrică distrusă. Această stare de ruinare caracterizează și zidul de incintă construit din cărămidă, păstrându-se doar câteva fragmente pe laturile de nord și vest. Parcul cu arbori seculari este în paragină, o parte din plantație fiind distrusă[90].

---

82 *Ibidem*, dos. 1/1997, vol. I, f. 62.

83 *Ibidem*, dos. 1/1998, vol. I, f. 62.

84 *Ibidem*, dos. 1/1999, vol. II, f. 94.

85 Vezi „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 633 bis/27 august 2002, anexa nr. 59, p. 47.

86 Arhiva Primăriei comunei Solești, jud. Vaslui, dos. 2002–2005.

87 *Ibidem*.

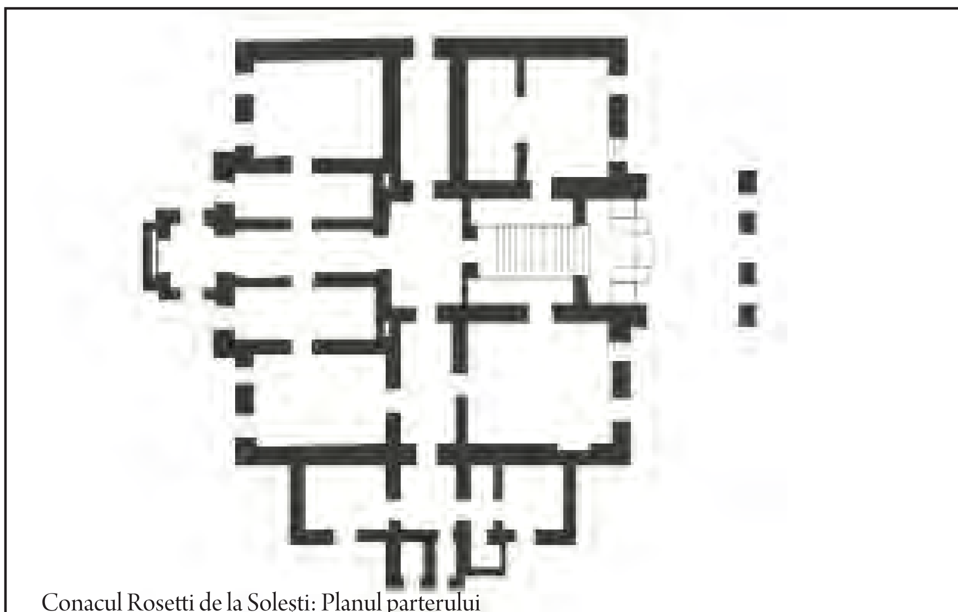
88 Vezi, Arhiva DJCPCN Vaslui, *op. cit.,* dos. 1/1992, vol. I, f. 124; dos. 1/1994-1995, vol. I, f. 65; dos. 1/ 1996, vol. I, f. 3; dos.1/1998, vol. I, f. 48; dos. 1/1999, vol. II, f. 80-81, 134-135; dos. 1/2001, vol. I, f. 75; dos. 1/2002, vol. I, f. 43; dos. 1/2004, vol. V, f. 19, 20-22; dos. 1/2005, vol. IX, f. 49.

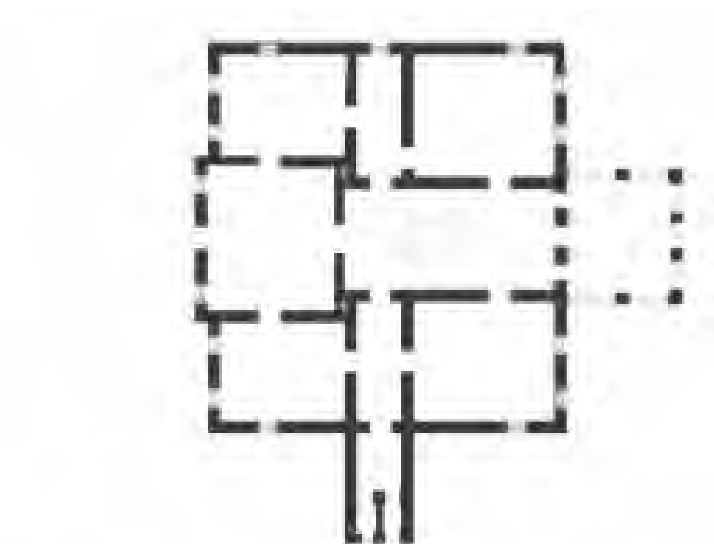
89 Existente în 1977, cf. Procesului-verbal de predare-primire din 25 noiembrie, încheiat între Muzeul Județean Vaslui și Consiliul Popular al Comunei Solești: vezi Arhiva DJCPCN Vaslui – *op. cit*, dos. 1/1963-1991, vol. IV, f. 14.

90 Arhiva DJCPCN Vaslui, *op. cit.*, f. 3: în 1963, în parc existau 95 salcâmi, 5 pini japonezi, 5 tei, 2 corni, 8 pini, 23 frasini și 2 castani.

Ilustrație[91]

91 Prelucrarea imaginilor a fost realizată de Antonio-George Pintilie, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Conacul Rosetti de la Solești: Planul parterului

Conacul Rosetti de la Solești: Planul etajului

Conacul Rosetti de la Solești: Fațada principală – est

Conacul Rosetti de la Solești: Fațada posterioară – vest

Conacul Rosetti de la Solești: Biserica – vedere dinspre sud-est

Conacul Rosetti de la Solești: Biserica – vedere dinspre vest

Mormântul comun al Doamnei Elena Cuza și al mamei sale – detaliu

Zidul de incintă a conacului – fragment.

Zidul de incintă a bisericii – detaliu

Mormintele familiei Rosetti-Solescu.

Planul moșiei Solești, 1949

DOAMNA ELENA CUZA ȘI COTROCENII

Mihai Ipate

Domnia lui Alexandru Ioan I, creatorul statului modern român, a fost benefică și în ceea ce privește reședințele domnești. În vremea sa au fost realizate cele mai importante dotări cu mobilier de calitate și în ton cu moda epocii, achiziționat în străinătate. Modernizarea României, alături de aspectele sale esențiale, s-a reflectat și în creșterea standing-ului reședințelor domnești, care îndeplineau și funcțiile importante de reprezentativitate și protocol la cel mai înalt nivel, implicând necesitatea modernizării acestora.

Numeroase piese de mobilier au fost comandate și aduse în țară prin grija Ministerului de Externe, fapt care atestă semnificative schimbări în reconsiderarea importanței aspectului acestor reședințe, deoarece în perioada anterioară această problemă fusese în sarcina Ministerului de Interne. Și în timpul domniei lui Barbu Dimitrie Știrbei (1849-1856) au fost comandate și aduse piese de mobilier de la Viena, spre exemplu, sau piese de artă decorativă, dar numărul obiectelor aduse din străinătate era mai mult decât modest în comparație cu perioada lui Alexandru Ioan Cuza și privea doar reședințele din Țara Românească. În achiziționarea de mobilier adus din Franța, de la Paris, un rol important l-a avut Vasile Alecsandri, care, de exemplu, în vara anului 1862, comandase în numele statului român, la casa Levy & Worms câteva piese de mobilier și decorațiuni totalizând 12.550 franci[1]. În aceeași ordine de idei, menționăm că, doar într-un singur an, 1860, cheltuielile cu dotarea palatului statului din Calea Mogoșoaiei au depășit suma de 1 milion de lei (numai mobilele cumpărate de la Paris au costat 591.255 de lei)[2]. Subliniem că este vorba de un aspect strâns legat de noile condiții create de Unirea din ianuarie 1859, care conferea noului stat o putere mai mare, ilustrată și printr-un nou statut de reprezentare și protocol, la un nivel mai înalt în ceea ce privește reședințele oficiale. Acest lucru s-a înfăptuit prin acordarea de credite extraordinare care trebuiau destinate, în principal, achiziționării de mobilier.

În ceea ce privește reședința de la Cotroceni, în data de 13/25 iunie 1861, domnul era anunțat la Iași, printr-o depeșă telegrafică, că se deschisese un credit de 100 lei aur pentru mobilarea palatului[3].

O lună mai târziu, s-a aprobat un credit de 5500 lei pentru iluminarea Cotrocenilor cu gaz lichid pe 4 luni[4]. Anul 1862 reprezintă momentul în care au demarat importante dotări, ca urmare a creditelor deschise. Astfel, în luna martie a fost votată de Adunarea Generală legea pentru deschiderea unui credit extraordinar de 4 mii de galbeni, „pentru facerea mobilației trebuitoare la palatul domnesc

1 Alexandrina Ghica, *Din istoria palatului regal*, în „Convorbiri literare", nr. 4, 1913, p. 466-467.

2 Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Fond Obștescul Control, dosar 1532/1857, f. 8.

3 Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise, Arhiva Cuza, mapa 47, f. 127.

4 *Ibidem*, f. 165.

de la Cotroceni”[5]. În acest scop, s-a înființat o comisie pentru dotarea palatului, compusă din E. Van Saanen, director în Ministerul de Externe, și I. Băbeanu, director în Ministerul de Interne, care anunța pe doritori despre ținerea unor licitații publice cu ofertele sigilate și însoțite de garanții depuse la Ministerul Afacerilor Străine[6]. Suma alocată fiind insuficientă, s-a hotărât, prin decretul domnesc din 3/15 iulie 1862, acordarea unui nou credit, suplimentar de 600 de galbeni, pentru „pregătirea definitivă a dotațiunei palatului nostru de la Cotroceni”[7].

Cu ocazia lucrărilor de amenajare, reparații și modernizări de la palatul Cotroceni au fost implicate patru ministere: cel de Externe (pentru dotări), al Lucrărilor Publice (amenajări exterioare), Cultelor și Instrucțiunii Publice (pentru reparații)[8] și de Interne (pentru dotări, iluminatul cu 45 de lămpi a șoselei, curții palatului și grădinii)[9].

La începutul lunii mai a aceluiași an, apropiindu-se data la care domnul și doamna (care se întorcea de la Paris) urmau să preia reședința la Cotroceni, au început să sosească o parte din mobilele, corpurile de iluminat și diferite obiecte de artă decorativă comandate de către Ministerul de Externe firmelor Lewi & Worms (primite de la Paris) și F. Bruzzesi, D'Arcy[10].

Apartamentul doamnei Elena Cuza se afla pe latura de sud a palatului, în apropierea spațiilor mănăstirești (a cuhniei mari). Era compus din patru camere, adică salonul, dormitorul, budoarul și odaia

5 Mihai Ipate, Documente privind istoria Cotrocenilor, perioada domniei lui Al. I. Cuza, în Muzeul Național Cotroceni, vol. I, 1995, p. 33.

6 Ibidem, p. 47.

7 *Ibidem*, p. 34.

8 ANIC, Fond *Ministerul Agriculturii și Domeniilor*, dosar 1312/1862, f. 13, ca și în anii precedenți, după cum este specificat.

9 *Ibidem*, dosar 1308/1862, f. 17, dosar 1313/1862, f. 90-92.

10 *Ibidem*, dosar 1312/1862, f. 9, f. 11.

cameristei, precum și încă două încăperi aflate la parter, păstrându-și aceeași localizare și configurație din perioada anterioară. Pentru a face o comparație, constatăm că apartamentul doamnei din palatul oficial al statului din Calea Mogoșoaiei cuprindea cinci camere decorate cu mobilier franțuzesc, de bună calitate, realizat din lemn de esență scumpă (palisandru, trandafir), tapițat cu stofă și mătase.

Mobilierul era, în majoritate, francez, în stilurile Ludovic al XIV-lea, Ludovic al XV-lea și Boulle. Printre obiectele de artă decorativă, alături de cele occidentale se regăsesc și cele provenite din extremul orient – chinezești și japoneze –, la modă în epocă, introduse și la noi în acei ani. Am recurs la această sumară prezentare, deoarece pentru palatul Cotroceni nu avem un inventar care să cuprindă descrierea fiecărei încăperi, așa cum am găsit pentru cel oficial al statului, din centrul Capitalei.

Desigur, palatul Cotroceni nu era o excepție în privința decorării sale, încadrându-se în aceleași linii stilistice. De altfel, exista și o anumită circulație a unor piese de mobilier sau artă decorativă de la o reședință la alta. Astfel, din inventarul menționat reiese că astfel de obiecte au fost aduse de la Cotroceni, precum un „birou de lucru de abanos încrustat”[11], din dormitorul doamnei. În general, inventarele și descrierile încăperilor reședințelor sunt foarte rare, motiv pentru care acestea se constituie în documente cu informații prețioase pe baza cărora putem recreea atmosfera epocii, o imagine a unei lumi apuse, intimitatea și parfumul ei, putem stabili gradul de confort, preferințele diferiților comanditari pentru anumite stiluri în mobilier ori artă decorativă. Decorarea reședințelor s-a făcut sub semnul stilului eclectic din epoca lui Napoleon III. Cunoscut și sub numele de „Al doilea imperiu”, acesta se caracteriza printr-o combinație de stiluri din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, anume Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea, dar și de tehnici reluate din aceleași perioade, intarsii (marqueterie) Boulle, lac (vernis) Martin.

11 *Ibidem*, dosar 1513/1864, f. 51.

Cu dotările dorite de domn și doamnă, pentru prima dată, la noi, reședințele au fost bogat decorate cu piese de mobilier și obiecte de artă decorativă (de factură occidentală și extrem orientală), potrivit standardelor europene ale vremii.

În perioada domniei lui Cuza, la reședințele domnești, viața mondenă se desfășura în limite modeste[12]. Domnului nu-i plăceau balurile sau recepțiile. De asemenea, eticheta și protocolul la curte erau foarte simple, Alexandru Ioan I purtându-se familiar cu cei care intrau în palat: „În interiorul casei sale uita că este domn. La masa sa mânca în toate zilele cu invitați și ofițerii de serviciu. Era inamic oricărei etichete de curte. Râse de niște oameni de ai săi, tipuri de inventori de etichetă, când aceștia îi prezentară un regulament, cum să primească la curte"[13].

Azilul Elena Doamna

În timpul domniei lui Cuza, ansamblul de la Cotroceni se îmbogățește cu o nouă construcție reprezentativă: Azilul Elena Doamna. Sufletul înființării acestui stabiliment a fost soția domnului, Elena Cuza. Implicată în opera filantropică, doamna a făcut vizite diverselor spitale și maternități. A

12 „Monitorul Oficial", în care erau trecute toate evenimentele de la curte, în perioada domniei lui Cuza cuprinde doar câteva cronici pe această temă.

13 D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, Iași, 1904, p. 122-123.

fost profund impresionată de activitatea desfășurată de familia Davila, care locuia în zona Cotroceni și care avea în grijă proprie un orfelinat ce adăpostea 40 de fete. Prin urmare, doamna a adresat prim-ministrului N. Crețulescu o scrisoare datată 13/25 iulie 1862, prin care, apreciind inițiativa și generozitatea familiei Davila, argumenta necesitatea unui orfelinat instituționalizat, care putea să reprezinte o soluție mai bună comparativ cu strădaniile unor persoane particulare. Ea își exprima dorința înființării unui astfel de așezământ lângă palatul domnesc de la Cotroceni: „Doresc cu tot dinadinsul, domnule, ca fundamentele unui alt nou azil să poată fi așezate fără întârziere și insist tot de o dată a fi lângă acela ce există astăzi, ca anexul lui, pe costița de lângă grădina palatului Cotroceni. Cu chipul acesta voi avea sub ochii mei tinerii copii deveniți protejații mei, pe care îmi propun a-i vizita adesea rezervându-mi supravegherea personală și specială a acestui stabiliment, unde vor găsi îngrijirile părintești și căldura sânului familiei, de care au fost atât de crud lipsiți”[14]. De asemenea, pentru începutul lucrărilor la orfelinat, a donat suma de 1000 de galbeni.

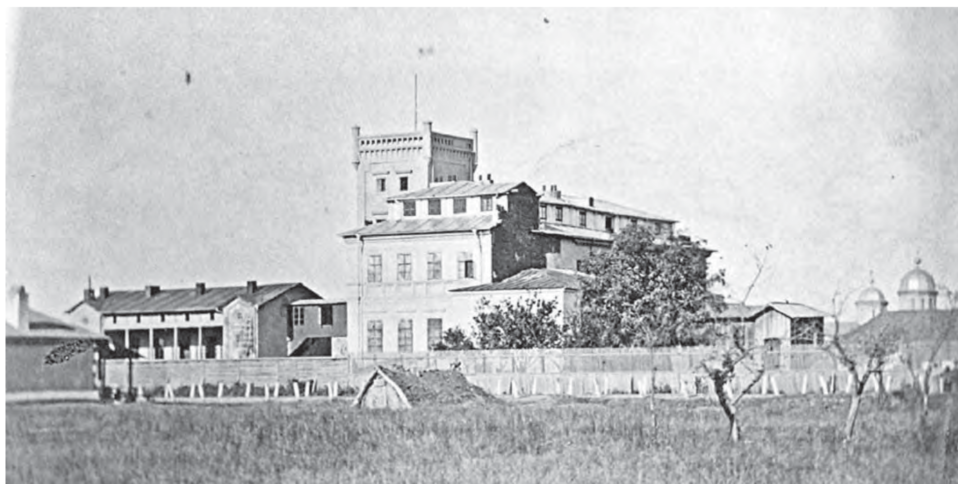
Prim-ministrul susține inițiativa Doamnei și, ca urmare, în data de 18/30 iulie 1862, Domnul semnează decretul de înființare a Azilului Elena Doamna[15]. În calitate de „patroană”, Elena Cuza, dorind înfăptuirea grabnică a azilului, numește un comitet de „surveghere”, compus din „12 dame“, aflate sub președinția sa, hotărăște publicarea donațiilor și trecerea acestora la Administrația Serviciului Sanitar, precum și publicarea anuală, în „Monitorul Oficial”, a raportului administrativ referitor la situația azilului[16].

14 Mihai Ipate, *op. cit.*, p. 95.

15 *Ibidem*, p. 49.

16 *Ibidem*, p. 36.

Punerea pietrei de temelie a fost făcută într-o zi de duminică, în data de 29 iulie/10 august 1862. Evenimentul a fost anunțat în presă și a căpătat semnificația unei sărbători populare de o mare amploare. Cronicarul „Monitorului Oficial”, participant la eveniment, a descris întreaga ceremonie, realizând o frescă în care, pe lângă înfățișarea locurilor și personajelor participante, au fost prezentate și oficialitățile civile, religioase și chiar populația care, astfel, a avut prilejul de a sărbători alături de o seamă de personalități ale epocii.

Ceremonia fusese anunțată pentru orele 18,30, dar evenimentul a stârnit în asemenea măsură interesul cetățenilor, încât, „de la 2 ore după amiază, o mulțime nenumărată de popor din toate punturile Capitalei se îndrepta spre Cotroceni”. Pe platou, se vedeau șanțurile care marcau perimetrul viitoarei clădiri. La colțul unuia dintre șanțuri, unde zidăria începuse să se ridice era o piatră mare al cărei centru, scobit, era destinat documentelor oficiale ale fundării azilului. În apropiere a fost ridicat un întins pavilion din lemn decorat cu verdeață și viță de primprejur. În pavilion se aflau așezate cele două fotolii princiare în fața cărora, pe o masă, erau pregătite procesul-verbal al ceremoniei, medalii comemorative, monede, numărul „Monitorului Oficial” din 19/31 iulie, cuprinzând documentele relative la fondarea Azilului Elena Doamna și numărul din 27 iulie/8 august, cuprinzând „organizația provizorie și somarie a așezământului căruia Măria Sa Doamna Elena a bine voit a-i da Înalta Sa protecție și a-i consacra îngrijirile Sale personale”. Pe stâlpii plini de verdeață, care susțineau pavilionul, erau atârnate imagini reprezentând viitorul edificiu, planurile realizate de către arh. Liebitzer și „un frumos desen al frontonului scos din imaginea carității, de către D. Storch”.

Un alt tablou, purtând semnătura lui Bonnet, inginer de poduri și șosele din Franța, reprezenta podul care va uni dealul mănăstirei Cotroceni cu înălțimea care domină din această parte orașul București.

Pavilionul, decorat de arhitecții Benech și Hoffman, era drapat cu culorile naționale; stâlpii ancorau lungi stindarde tricolore fâlfâind. În fața pavilionului s-a ridicat, prin îngrijirea clerului Mitropoliei, un altar. Ghirlande de flori și de frunze decorau modesta capelă. Înainte de sosirea cortegiul princiar toate locurile erau ocupate: la dreapta tronului se aflau miniștri, la stânga corpul diplomatic și generali ai puterilor străine; împrejur, membri ai Adunării Legislative, ai Curții de Casație, ai tribunalelor, cei mai înalți funcționari ai diferitelor administrații, arhimandriții administratori ai mănăstirii Cotroceni,

reprezentanți ai clerului național, ai comunităților catolică, protestantă, armeană și israelită, ai municipalității Bucureștiului, starostii corporațiilor Capitalei, deputații mahalalelor și Statul Major al domnitorului, generali ai armatei și un mare număr de ofițeri și de medici militari ai lagărului de la Colentina și din garnizoana Capitalei etc., membri ai misiunilor franceze militare, financiare, de poduri și șosele. „O mulțime de dame în toalete elegante își aflaseră locurile înăuntrul pavilionului, precum asemenea și un mare număr de notabili negutători ai comerțului indigen și străin".

La orele 18,30, tobele oștirii anunțau sosirea familiei domnești, care era escortată de ofițerii Statului Major princiar și de două escadroane de lăncieri. „Poprindu-se pe Bulevardul Din Afară, pe care recunoștința poporului l-a și decorat cu numele de Bulevard Elena-Doamna, Prințul Domnitor și Prințesa Domnitoare au fost primiți subt un arc de triumf de către Miniștri și Prefect al Poliției, au fost conduse de Președinte al Consiliului la estrada ce li se pregătise". După examinarea planurilor așezământului, prezentate de doctorul Davila, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice au prezentat procesul-verbal al ceremoniei în două exemplare, dintre care unul pentru Arhivele Statului, iar celălalt a fost pus împreună cu obiectele comemorative menționate într-o cutie de aramă pecetluită cu plumb.

După îndeplinirea formalităților, Doamna Elena Cuza, însoțită de domnitor, au coborât în șanț. Acolo, Principesa a primit din mâinile arhitectului edificiului un șorț, „simbol al operii laborioase și caritabile căreia voiește a se consacra, au încins apoi acest șorț de pânză fină brodată de țărăncile de la Cotroceni". Cutia de aramă, conținând procesul-verbal, a fost introdusă în piatra săpată și, cu ajutorul unei mistrii de argint, doamna a întins cimentul care pecetluia piatra de temelie a Azilului copiilor găsiți. După dorința exprimată de arhimandritul mănăstirei Cotroceni, doamna a hotărât ca mistria să se păstreze la Muzeul Național. Se încheiase prima parte a festivităților.

Domnul și Doamna s-au întors prin grădina palatului Cotroceni. La întoarcere, erau înșiruite cele 300 doici, cărora administrația le încredințase până atunci pe copiii găsiți; fiecare din ele purta pruncul pe care-l îngrijea. În fruntea doicilor erau cele 40 de copile crescute în azilul soților Davila, dintre care 10 erau îmbrăcate în costum național. Pe alee, nicio escortă nu însoțea pe domnitor și pe doamnă; aceștia erau înconjurați de mulțimea care avea permisiunea să circule liberă în grădina palatului. Familia domnească a urcat în pavilionul din care se vedea întreaga zonă pentru a asista la serbarea populară. Arhimandriții administratori ai mănăstirii Cotroceni au oferit domnitorului, doamnei și suitei băuturi răcoritoare. Din grădină se auzeau coruri executate de germanii care locuiau în București, reprezentând solidaritatea coloniei germane cu opera de caritate a doamnei.

La orele 20,30 a început focul de artificii, remarcându-se, în culori naționale, coroana cu cifra domnitorului Alexandru Ioan I și Doamnei Elena. La orele 21, familia Cuza, însoțită de miniștri, casa militară princiară și escorta, s-a urcat în trăsură și a pornit spre palatul din Ulița Mogoșoaiei. În parc, serbarea populară era în toi. Un șir de mese încadra pavilionul. Prin grija administratorilor mănăstirii Cotroceni, 500 de pâini s-au împărțit la săraci, iar alte 500 erau pregătite pentru „dănțuitorii" horelor, în mijlocul cărora lăutarii executau cântece populare; afară de acestea „2 buți mari cu vin generos erau destinate a repara puterile actorilor dansului național". De organizare se ocupase administrația sanitară condusă de doctorul Davila. Serbarea populară a ținut până dimineața, la ora 5[17].

17 *Ibidem*, p. 52-54.

Înființarea azilului a avut un ecou deosebit în întreaga societate românească. Susținerea clădirii azilului s-a făcut prin subscripție publică. Încă de la începerea strângerii fondurilor s-a văzut dorința tuturor claselor și categoriilor sociale de a contribui, după puterea financiară a fiecăreia[18]. Opera filantropică, inițiată de doamnă, a demonstrat solidaritatea populației, indiferent de naționalitate, față de această faptă care împlinea o necesitate socială.

De asemenea, erau învederate, și pe această cale, sprijinul acordat domnului Cuza și acțiunilor sale, simpatiile deosebite ale populației, pe care nu le avusese niciun domn pământean. Din desfășurarea festivității de inaugurare a lucrărilor se desprind și alte câteva aspecte semnificative: participarea Societății Filarmonice Germane și a tuturor comunităților (catolică, protestantă, armeană, izraelită), prin reprezentanții acestora, iar clerul grec a ajutat la buna desfășurare a serbării populare. D. Bolintineanu a lăudat în versuri inițiativa Elenei Cuza, rabinul comunității izraelite poloneze, în fruntea unei delegații, a depus în mâinile doamnei o poezie care elogia fapta sa[19].

Personalități ale culturii au sprijinit prin puterile lor ridicarea Azilului. Vasile Alecsandri a dăruit drepturile de proprietate asupra poeziilor populare culese de el. Gestul îl face printr-o frumoasă

18 *Ibidem*, p. 55.

19 *Ibidem*.

scrisoare adresată doamnei Elena Cuza, din care cităm: „O parte din acele pietre scumpe a comorii geniului românesc au fost scoase la lumină și traduse în limbile francesă, englesă și germană. Fiind pretutindenea bine primite, ele au deșteptat luarea aminte a oamenilor erudiți și au contribuit a atrage simpatii meritate asupra nației noastre, uitată și părăsită de atâtea veacuri pe marginile Orientului.

Completând acum, precât mi-au fost prin putință, colecția începută și dorind a face ca să contribuie însuși geniul poporului în folosul Azilului de copii găsiți, ce poartă numele Înălțimei Voastre, iau îndrăsneala a hărăzi acestui așezământ manuscrisul meu de poesii culese în sânul poporului. Ele coprind glasurile intime ale sufletului său și merită de a fi unite cu glasurile de recunoscință și de binecuvântare ce răsună împregiurul numelui Înălțimii Voastre. Ele sunt copiii găsiți ai geniului românesc și prin urmare au dreptul <de> a se bucura de îmbrățișarea Înaltei Protectice a Azilului Elena"[20]. Darul poetului a emoționat-o pe doamnă și, la câteva zile, aceasta a și anunțat componența unei comisii care să se ocupe de publicarea poeziilor. Componența comisiei era următoarea: ministrul de interne N. Crețulescu, D. Bolintineanu, Al. Odobescu și secretarul domnului Baligot de Beyne[21].

Solidaritatea și sprijinul față de orfelinat au fost constante, continuând și pe parcursul anului următor. În acest sens, Theodor Aman s-a oferit să realizeze portretul doamnei care, ulterior, va fi oferit azilului[22]. La rugămintea doamnei, Aman a pictat pentru azil pe Maria Marsil, importantă donatoare în folosul copilelor orfane, precum și pe Anica Davila[23]. De asemenea, Matei Pascali, Matilda Pascali, Constantin Dimitriadi, actori ai Teatrului Român din București, au jucat în folosul azilului: „Pătrunși ca toți românii de entusiasmul pentru înființarea Azilului de orfani supt patronarea Doamnei românilor, știind că toți au cunoscut, ca o datorie sacră, de a concura la susținerea acestei mari și sublime instituțiuni, era peste putință ca noi ... să stăm de o parte și să nu venim și noi să depunem obolul săracului. Neputând însă să concurăm cu alt nimic, decât cu lucruri și o parte din talentul nostru artistic, ne-am făcut o datorie și de oameni și de români să jucăm o representare națională cu profitul acestei instituțiuni ... Am cerut și am dobândit cu cea mai mare bunăvoință concursul unora din artiștii cei buni din București și am ales una din acele piese care fac onoare teatrului ce le represintă, fiindcă autorul ei stă pe fotoliul Academiei Franceze"[24]. Acestora s-a alăturat și marele actor Matei Millo, care a oferit o reprezentație la Teatrul Național[25].

Lucrările de construcție ale azilului au debutat cu repeziciune și tot repede s-a ridicat și prima aripă, care, în data de 2 octombrie a aceluiași an, era deja terminată. La edificarea rapidă a construcției a contribuit și grija pe care a avut-o inimosul doctor Davila, care, în acea perioadă era inspectorul general al Serviciului Sanitar. Stadiul lucrărilor era verificat și de către doamna Elena Cuza.

Azilul era adăpostit într-o construcție nouă, una dintre cele mai moderne din țară, dispunând de instalație de încălzire centrală. Avea patru niveluri: subsolul, unde se aflau sufrageria care putea asigura masa pentru 120 de copii, bucătăria, băile, cămara; parterul înalt, cu școala pentru 120 de interni și 60

20 *Ibidem*, p. 62-63.

21 *Ibidem*, p. 64.

22 *Ibidem*, p. 67.

23 Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, Casa Școalelor, 1944, p. 134.

24 Mihai Ipate, *op. cit.*, p. 76-77.

25 *Ibidem*, p. 92.

de eleve externe, locuința directoarei, cancelaria; etajul I adăpostea dormitorul, infirmeria, farmacia; mansarda, cu un alt dormitor, locuințele personalului[26].

Pentru continuarea construcției celeilalte aripi a azilului, domnul acordă din lista sa civilă suma de 1600 de galbeni, la sfârșitul lunii martie 1863[27]. La sfârșitul anului, construcția era finalizată[28]. Deja din iarna acelui an, în aripa stângă, terminată prima, au sosit 80 de copile orfane[29]. Tot acolo, a fost creat un muzeu în care au fost aduse numeroase costume naționale din diferite zone ale țării[30].

Donațiile continuau să sosească din toate colțurile țării. Listele, publicate în „Monitorul Oficial" atestă contribuțiile financiare venite de toate clasele și categoriile sociale, de la înalți prelați (precum mitropolitul, cu 7875 lei) la populația săracă a satelor (1 leu și 20 de parale), români, evrei, germani. Nu au contat naționalitatea și nici religia. Dintre cei care donau în folosul azilului reținem pe Maria Roset-Roznovanu, din Iași, care oferea indemnizația sa pentru scutelnici, în sumă de 960 de lei pe an, începând cu 1862[31], și pe răposatul Silvestro Peno, născut în Bulgaria, care lăsa prin testament suma de 3000 de lei drept recunoștință patriei care i-a servit „ca asil și mamă"[32].

Opera de binefacere și de patronaj inițiată de doamna Elena Cuza a fost continuată de Elisabeta de Wied, soția lui Carol I. Inițiativa Doamnei Elena Cuza a fost prima mare acțiune cu caracter umanitar de la noi și a avut suportul unei solidarități sociale exemplare și fără precedent.

---

26 *Ibidem*, p. 69.

27 *Ibidem*, p. 71.

28 *Ibidem*, p. 92.

29 *Ibidem*.

30 *Ibidem*, p. 72-75.

31 *Ibidem*, p. 96.

32 *Ibidem*, p. 97.

DOAMNA ELENA CUZA ȘI ORAȘUL GALAȚI

Cristian Dragoş Căldăraru

Elena Cuza, prima Doamnă a României, a rămas în istorie ca un model al devotamentului, demnității, chibzuinței, calități necesare oricărei femeie aflate în înalta sa poziție. Printre frumoasele sale însușiri morale se numără și sentimentele caritabile, materializate în numeroase inițiative venite în sprijinul celor aflați în nevoie. Într-o țară tânără, instituțiile ce ar fi trebuit să se ocupe cu activitățile de binefacere erau rare și cu posibilități de acțiune foarte limitate. De aceea Doamna Elena a simțit nevoia să se implice personal în acest domeniu, fondând Azilul pentru copii orfani din București, care îi va purta numele (Azilul „Elena Doamna"). La Iași, în fosta capitală a Moldovei, ea avea să întemeieze (1880) Spitalul „Caritatea", destinat copiilor. Activitatea sa în domeniul binefacerilor publice s-a desfășurat însă și în alte orașe ale țării, precum Galații.

În orașul de la Dunăre, Doamna Elena a susținut inițiativa Anei Ghica, care intenționa să construiască un orfelinat. La apelul ministrului Titu Maiorescu, Doamna a invitat pe toți prefecții județelor din Moldova să facă subscripții pentru orfelinat[1]. Împreună cu mama domnitorului, Sultana Cuza (născută Cozadini), Doamna s-a ocupat de administrarea casei Cuza din Galați. În anul 1864 Doamna Elena s-a implicat cu dăruire în proiectul soțului său, domnitorul Alexandru Ioan Cuza, de consolidare și renovare a acestui imobil. În același timp, Doamna Elena era preocupată de administrarea moșiei și a palatului de la Ruginoasa.

După detronarea lui Alexandru Ioan Cuza (11 februarie 1866), doamna Elena Cuza îl va însoți pe Domnitor în exil, după cum se știe. De la mare distanță de patrie, Doamna continua să se intereseze de bunul mers al gospodăririi moșiilor sale din sudul Moldovei, de la Barboși (Galați) și Hocenii din ținutul Fălciului. După moartea lui Alexandru Ioan I (1873) dificultățile materiale o determină pe Doamna Elena să vândă casa familiei Cuza din Galați, păstrând doar reședința de la Ruginoasa. În anul 1878 această casă se afla în proprietatea medicului Dumitru Vizzu, unul dintre membrii-fondatori al Spitalului ***Elisabeta-Doamna-Caritatea Gălățeană***[2]. După divorț, acesta a lăsat-o fostei sale soții, Profira (Pulcheria), recăsătorită Izvoranu[3].

În luna mai a anului 1877, Doamna Elena Cuza se adresează, în scris, „Consiliului de familie" al Roseteștilor, solicitând sprijinul pentru ieșirea din criza financiară în care se afla[4]. În scrisoare, ea invocă

---

1 Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, ediția a II-a, îngrijită de pr. Eugen Drăgoi, partea a II-a, Galați, 2008, p. 314-315.

2 Idem, *Casa părintească din Galați a domnitorului Alexandru I. Cuza –Muzeu de Istorie*, în „Monumentul", Iași, 2006, p. 106.

3 *Ibidem*.

4 Dan Râpă Buicliu, *Miscellanea historica III. Documenta et sphragistica*, în „Danubius", Galați, XXIII, 2005, p.175-176.

faptul că lipsa banilor o fac să trăiască „împreună cu cei doi copii, de pe o zi pe alta". Totodată era nefericită că nu putea răspunde cererii de ajutor adresate de *Comitetul Doamnelor Moldave pentru victimele de război* și se temea de imposibilitatea „de a mai comunica cu România, dacă războiul, care ne pustiește biata noastră țară, se va extinde". Elena Cuza roagă pe frații săi, Dimitrie și Theodor Rosetti, să-i acorde dreptul de a face, în străinătate, un împrumut ipotecar în valoare de 60.000 franci. Din această sumă, 36.000 franci erau destinați „cheltuielilor pentru educație și întreținerea copiilor și a casei". Doamna făcea precizarea că de un an de zile de când administra „cheltuielile casei, sunt obligată să recunosc că această sumă este insuficientă"[5].

După întoarcerea în țară, Doamna Elena Cuza s-a stabilit la Ruginoasa, împreună cu cei doi fii. În anii ce au urmat, Doamna a continuat să păstreze legătura cu orașul Galați – reședința sa din primii ani ai căsniciei – prin doctorul Aristide Serfioti și prin învățătorul Ștefan Chimet, persoane cu care se afla în corespondență. Printre gesturile lăudabile făcute de Doamna Elena Cuza, către urbea de pe malul Dunării, se numără și acela de a dona Școlii „Cuza-Vodă" din Galați suma de 5000 lei și un bust al Domnitorului Unirii, turnat în bronz[6].

Actele de binefacere ale Elenei Cuza au fost făcute și către Spitalul „Caritatea" din Galați. În anul 1862 Doamna a luat inițiativa construirii unui pavilion cu 92 paturi pentru Maternitate și o secție de copii. În acest context, ea a donat suma de 1.000 lei pentru zidirea noului așezământ medical[7]. Donațiile au continuat și în anul 1893, când sunt dăruiți alți 12.000 lei. În anul 1894, prin Decret regal, Spitalul „Elisabeta Doamna" – „Caritatea" Gălățeană, a primit din partea Primăriei Galați un teren în suprafață de 34.935 m.p., situat în cvartalul IV, între străzile Traian și Alexandru cel Bun[8]. O scrisoare inedită a Elenei Cuza, adresată doctorului Serfioti, se păstrează în ***Albumul familiei Serfioti***, aflat în colecțiile Muzeului Național de Istorie a României. Plicul epistolei poartă ștampila stației CFR Ruginoasa, ceea ce arată că scrisoarea a fost expediată de la această reședință. Muzeului Național de Istorie din București deține și o fotografie-portret din ultimii ani ai vieții primei Doamne a României[9].

Se observă o diferență între modelul colii de scris ce poartă monograma princiară a Doamnei Elena Cuza, – trimisă fraților săi în mai 1877, semnată „Prințesa Elena Cuza"[10] – și scrisoarea trimisă doctorului Serfioti în decembrie 1894, redactată pe hârtie simplă și semnată „D<oamna> Cuza" (vezi anexa). În această scrisoare doctorul Serfioti este înștiințat de faptul că va primi, prin Banca Națională, cotizația anuală de o mie de franci, sumă pe care Doamna se îndatorase să o doneze spitalului ***Elisabeta Doamna-Caritatea Gălățeană***. Cauza întârzierii expedierii acestei cotizații era pusă pe seama unor datorii pe care trebuia să le plătească soacrei sale, dar și a problemelor pe care le avea cu arendașul moșiei de la Solești-Vaslui. Din cuprinsul scrisorii mai aflăm că pe timpul iernii anului 1894-1895, Doamna s-a stabilit la țară, probabil la Piatra Neamț, îngrijind violetele (de Parma) trimise de Serfioti, care-i reaminteau de „malurile Rivierei". În aceeași epistolă, Elena Cuza se arăta interesată și de episodul sechestrării prințului Sebastian, fiul Adelei Moruzzi, care administra moșia Ruginoasa, după ce Doamna a fost nevoită să

---

5 Muzeul de Istorie Galați, *Colecția specială*, doc. nr. inv. 1758, f. 5.

6 Paul Păltănea, *op. cit.*, II, p. 227.

7 *Ibidem*, p. 383.

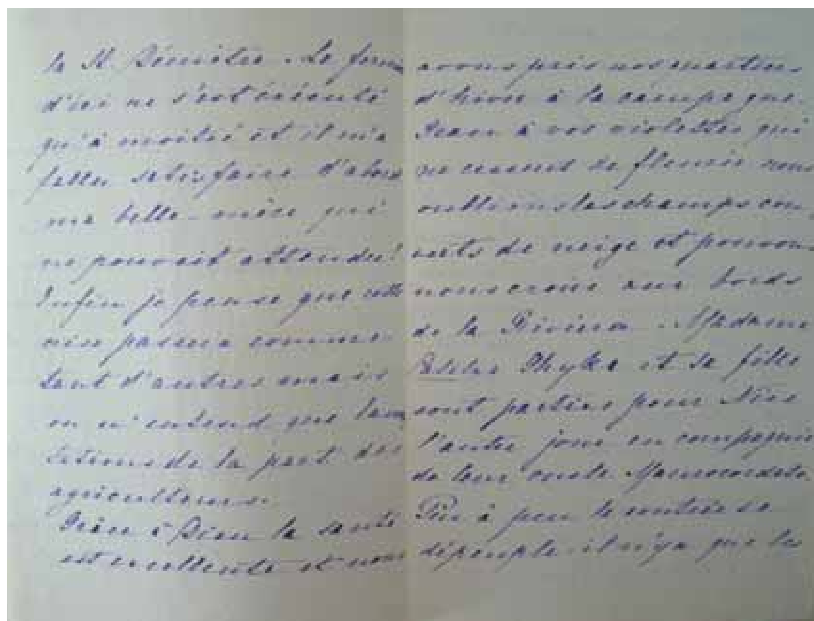
8 „Monitorul Oficial al Regatul României", nr. 6, din 7/19 aprilie 1894.

9 Muzeul Național de Istorie al României, *Albumul familiei Serfioti*, nr. inv. 106.107. Acest album a făcut parte din Colecția de documente Aristide Serfioti, păstrate astăzi la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați.

10 Muzeul de Istorie Galați, Fond *Colecția specială*, nr. inv. 1758.

părăsească această reședință. O altă donație, de 10.000 lei, pentru același spital gălățean, a fost făcută de Doamna Elena în anul 1901, după cum consemna un cotidian local[11].

Aproape întreaga viață Doamna Elena Cuza s-a dedicat ajutorării celor săraci și bolnavi. Din renta sa anuală, de 120.000 lei, aceasta păstra 20.000 lei pentru cheltuielile proprii, restul fiind împărțit sub formă de donații[12]. În corespondența purtată cu dr. Serfioti, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea,ß Doamna Elena făcea referiri la inițiativa înființării unui spital pentru „leuze" la Galați[13]. Activitatea caritabilă a Elenei Cuza a continuat până la sfârșitul vieții (1909). Legăturile ei cu orașul de pe malul Dunării, urbea tinereții sale, s-au dovedit a fi temeinice și de durată, acestea funcționând și după vânzarea casei sale din Galați.

11 „Tribuna liberală", an I, nr. 79, 3 martie 1901, p. 3.

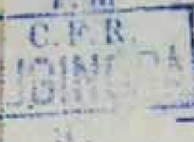
12 Lucia Borș, *Azilul Elena Doamna*, în „Boabe de grâu", an III, nr. 5, p. 161.

13 *Ibidem.*

Monsieur

Le Docteur A. Serfioti

Galatz

2 Déc. 94

12.12 P

Mon cher Docteur,

je vous ai fait adresser par la Banque Nationale les mille francs de cotisation annuelle que je vous dois pour l'hôpital Elisabeth. Il ne me reste à présent qu'à m'excuser du retard apporté à l'exécution de cette obligation; mais figurez-vous que je suis encore à attendre le bail de

ISTORIA REȘEDINȚEI DE LA RUGINOASA

Sorin Iftimi

Localitatea Ruginoasa a făcut parte din ținutul Sucevei, apoi din cel al Romanului, iar după aceea din micul ținut Baia (care cuprindea ceea ce mai rămăsese din ținutul Sucevei, după alipirea Bucovinei la Imperiul Habsburgic). Ruginoasa a intrat în conștiința publică prin calitatea sa de ultimă reședință domnească a lui Alexandru Ioan Cuza și a doamnei sale Elena. Mormântul domnitorului Unirii, chiar lipsit de osemintele acestuia, oferă un motiv de pelerinaj pentru toți cei interesați de istorie. Afluxul de vizitatori este favorizat de situarea Ruginoasei pe principala arteră de circulație ce străbate Moldova, ducând spre mănăstirile cu pictură exterioară din Bucovina.

Istoria Ruginoasei a fost legată însă, vreme de un secol și jumătate, de una dintre marile familii aristocratice moldovenești, neamul Sturdzeștilor, care a stăpânit, timp de cinci generații această moșie. Costache Negruzzi scria, la 1837, că „aproape de Târgul Frumos sunt încântătoarele domenii ale Ruginoasei. Călătorul, primind aici ospitalitatea, uită necazurile... El parcă se trezește transportat, ca

prin farmec, într-un castel descris de Walter Scott, unde găsești pe lângă mărirea feudalității, gospodăria Poloniei și eleganța Franței...”[1].

Vornicul *Ioan Sturdza*, fiul lui Chiriac Sturdza pârcălabul de Hotin, a fost primul reprezentant al familiei care a intrat în posesia Ruginoasei. El arăta, într-un document, că a cumpărat satul întreg Ruginoasa de la Duca-vodă „și de la frații măriei sale”[2], pe când se afla la Istanbul, „cu banii luați pe miere de la Ali Celebi”[3]. S-a arătat că este vorba nu despre Gheorghe Duca, ci despre fiul acestuia, Constantin Duca-vodă (1693-1695)[4]. *Condica Șcheiană* de la Arhivele Naționale Iași (ms. 65), un manuscris al Sturdzeștilor, arată că satul Ruginoasa provine „de la neamul nostru, Prăjeștii”, una dintre cele mai importante familii boierești din veacul al XVII-lea[5]. Înrudirea cu Prăjeștii se făcea prin mama vornicului, soția lui Chiriac Sturdza, care provenea din această familie. Prăjeștii aveau numeroase proprietăți în zona în care era amplasată Ruginoasa.

Când paharnicul Ion Sturdza a preluat Ruginoasa, exista deja „o casă pe temelie la moșie”[6]. Documentele amintesc la Ruginoasa un conac și o biserică încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Ioan Neculce, enumerând curțile boierești arse de oștile poloneze ale regelui Sobieski, în timpul campaniei din 1686, nominalizează și curtea de la Ruginoasa, mistuită atunci de flăcări: „tot curți șendrilite, boierești, au ars atuncea” [7]. La data respectivă moșia Ruginoasa nu aparținea încă familiei Sturdza.

Vechiul conac de la Ruginoasa trebuie să fi fost o construcție ce respecta formele arhitecturii vernaculare, cu pivniță de piatră, dar cu elevație din lemn și paiantă (dacă nu din cărămidă). Chiar spre sfârșitul secolului al XVIII-lea sau la începutul secolului al XIX-lea, când apar la noi palatele neoclasice, gospodăria boierească își păstrează structura tradițională: „Clădirea principală era construită în mijlocul unei incinte rectangulare, realizate din zid de piatră. În incintă se aflau grajdurile și camerele pentru servitori, corpul de gardă, intrarea străjuită de un turn cu poartă mare, biserica (sau o simplă capelă) care, uneori, era separată, lângă zidul incintei. Casa sau palatul se construia în apropierea unui lac sau a unui râu, înconjurată de un parc mare sau pavilioane (chioșcuri sau foișoare) pentru odihnă în timpul plimbărilor”[8].

Această reședință aristocratică, amplasată în mijlocul unui întins domeniu funciar, de 8000 de ha (cu păduri, fânețe, țarine, iazuri) era constituit dintr-un ansamblul de clădiri funcționale care asigurau stilul de viață al unei epoci. De aceea, Palatul nu poate fi privit doar „în sine”, separat; el are farmec, valoare și înțeles în întregul ansamblul rezidențial; acesta este și modul de abordare al Comisiei Monumentelor Istorice, care le-a inclus în *Lista Monumentelor Istorice* atât împreună, cât și pe fiecare în parte:

1484 IS-II-a-B-04238 Ansamblul Palatului lui Alexandru Ioan Cuza;

1485 IS-II-m-B-04238.01 Palatul Alexandru Ioan Cuza, datat 1862;

1486 IS-II-m-B-04238.02 Biserica “Adormirea Maicii Domnului”, 1813;

1 Costache Negruzzi, în *Scrisoarea I. Primblare*, publicată în mai 1837, în volumul Negru pe alb, 1857.

2 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 19. Arhivele Naționale Iași, Manuscrise, nr. 63

3 Vezi Cristian Popișteanu, Dorin Matei, *Sturdzeștii: din cronica unei familii istorice*, București, Fundația Culturală Magazin Istoric, 1995, p. 179.

4 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 19. Constantin Duca a avut și o a doua domnie în Moldova (1700-1703).

5 *Ibidem*. Ion Sturdza stăpânea și alte moșii care au fost ale Prăjeștilor, precum Heleșteni și Buscăteni (Alexandru A.C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie (1834-1849)*, Paris, 1907, 172-173.

6 *Ibidem*, p. 20.

7 Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ediție de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 312.

8 Vezi Corina Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 43.

1487 IS-II-m-B-04238.03 Parcul palatului de la Ruginoasa, datat 1813;

1488 IS-II-m-B-04238.04 Zidul de incintă al Palatului de la Ruginoasa, 1813;

1489 IS-II-m-B-04238.05 Turnul de colț al incintei palatului, datat 1813;

675 IS-II-m-B-03651 Ruinele hanului de Ruginoasa, datare în sec. XVIII[9].

Lista Monumentelor Istorice nu se referă deloc la posibilele vestigii din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea ale conacului de la Ruginoasa, care ar merita să fie protejate. Se consideră, implicit, că acestea au dispărut fără să lase nicio urmă. În curtea palatului există însă două pivnițe vechi, care nu au fost studiate până acum și care merită toată atenția.

Cea mai spațioasă pivniță se află pe aceeași linie cu palatul actual, pe latura de nord, în drumul spre lac. Se observă o suprafață de pământ dreptunghiulară, înălțată cu mai bine de un metru deasupra terenului înconjurător, acoperită astăzi de vegetație. Un gârlici de piatră boltită (din care nu s-a conservat partea superioară a arcului, deasupra intrării) asigură accesul în pivnița adâncă. Gârliciul nu este dispus pe axul median al pivniței (după tipicul secolului al XVII-lea), ci într-un capăt al acesteia. La jumătatea scării de piatră este amenajat un popas. Pivnița se desfășoară doar spre dreapta gârliciului. Sunt două nave boltite în semicilindru; cele două nave comunică între ele prin trei arce de piatră, sprijinite pe doi piloni centrali. Perpendicular pe cele două nave, pleacă o altă pivniță, cu o boltire mai largă. Întreaga structură interioară impresionează, fiind bine conservată.

O asemenea pivniță nu este un simplu zămnic improvizat între anexele gospodărești, ci a fost subsolul unei case boierești. Se știe că, în secolul al XVII-lea, exista obiceiul de a amenaja o asemenea pivniță sub întreaga suprafață a locuinței. Poziția gârliciului sugerează că beciul ocupa doar jumătate din subsolul clădirii, ceea ce ar putea data construcția în secolul al XVIII-lea.

Deasupra gârliciului trebuie să fi existat un foișor cu scări de acces, prin care se putea ajunge la parterul înălțat al conacului. Foișorul, ca loc de popas, oferea o frumoasă priveliște spre iazul amenajat la poalele dealului, pe pârâul Dumbrăvița.

Elevația conacului putea fi din cărămidă sau, mai modest, din paiantă. Despre acoperiș, știm din relatarea lui Ion Neculce că era făcut din șindrilă, după obiceiul caselor boierești din acea vreme.

Credem că pivnița ar putea să fie amenajată și exploatată turistic, ca vestigiu medieval al curții boierești de la Ruginoasa, întreaga structură fiind bine conservată, iar investițiile pot fi minimale. Ar fi necesar însă un studiu temeinic al obiectivului, pentru mai sigura sa încadrare tipologică și cronologică. Eventual, deasupra pivniței ar putea să fie amenajat un chioșc ușor, cu acoperiș de șindrilă, care să redea vechea perspectivă asupra iazului din vale și asupra parcului.

Cealaltă pivniță se află în spațiul dintre palat și biserică, spre nord, fiind ușor reperabilă datorită gârliciului boltit semicircular, înălțat deasupra firului ierbii. Beciul este mai puțin adânc, dar lucrat tot în piatră. El se extinde, ca și în cazul prezentat anterior, doar în partea dreaptă a gârliciului, sugerând, de asemenea o amplasare asimetrică la subsolul unei vechi clădiri. Nu se cunoaște relația cronologică dintre cele două pivnițe; ambele par să fie vestigii ale arhitecturii vernaculare, de curte boierească, din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Ele au fost construite de boieri din familia Sturdza sau poate chiar mai înainte, de către Prăjești. Acestea sunt elemente concrete, care adaugă ansamblului de la Ruginoasa încă un secol de istorie.

---

9 Toate datările obiectivelor componente ale ansamblului de la Ruginoasa, așa cum apar în Lista Monumentelor Istorice, sunt discutabile, arătând că nu au fost stabilite în urma unei cercetări speciale. Asupra acestora vom reveni pe parcursul textului de față.

Cel puțin una dintre aceste pivnițe trebuie să fi aparținut conacului ars de oștile regelui polonez Ian Sobieski, la 1686, în domnia lui Constantin Cantemir, venite să îl înscăuneze pe Ștefan Petriceicu-vodă[10]. Este posibil ca incendierea să fi fost provocată de tătari, amestecați și ei în aceste evenimente.

La 1716, Ion Sturdza și-a împărțit moșiile către urmașii săi, Ruginoasa revenind lui *Sandu Sturdza*, căsătorit cu Elisabeta, fiica marelui vistiernic Teodor Paladi. În 1717, marele ban Sandu Sturdza relata cum pe la curtea sa de la Ruginoasa au trecut cătanele austriece ale căpitanului Ferenț, venite fără veste din Ardeal pentru a-l captura pe Mihai Racoviță-vodă; el amintește apoi de tătarii sosiți în ajutorul domnului, care, la întoarcere, „lovind pe la satul dumisale, pe la Ruginoasa, multă pradă i-au făcut, de i-au mâncat (= prădat, n. ns.) ce au găsit la casa dumisale tot, pâine, stupi, vaci, boi i-au luat"[11]. Pivnițele de aici sunt rămășițe ale conacului hatmanului Sturza, unde a poposit Grigore II Ghica, la 1732, plecat să viziteze locurile istorice ale Moldovei (mănăstirile Secu, Slatina, Dragomirna, Probota și cetatea Sucevei)[12].

După moartea lui Sandu Sturdza, petrecută pe la 1750, Ruginoasa a fost moștenită de fiul său, *Ștefan Sturdza*[13]. Acesta era cunoscut ca un „adunător de pământuri", sporind considerabil averea familiei. El era a fost lui *Săndulache Sturdza*, fiind amintit, pentru pomenire, și în pisania bisericii de la Ruginoasa, din 1811.

Este probabil ca, în secolul al XIX-lea, clădirea vechiului conac să nu fi fost demantelată, ci folosită drept construcție anexă, eventual ca locuință pentru arendașii succesivi ai moșiei Ruginoasa[14]. Existența acestor spațioase pivnițe în perimetrul curții boierești a permis ca palatul înălțat ulterior să fie construit fără un nivel subteran (ceea ce a redus semnificativ costurile lucrărilor).

Ar trebui analizată oportunitatea includerii celor două pivnițe pe *Lista Monumentelor Istorice*, în ansamblul palatului de la Ruginoasa.

I. Reședința sub Săndulache Sturdza, mare logofăt

Săndulache (Alexandru) Sturdza aparținea ramurii principale a Sturdzeștilor, fiind văr de gradul II cu marele logofăt Grigore Sturdza, tatăl viitorului domn Mihail Sturdza. El era unul din cei trei boieri mari de la începutul secolului al XIX-lea (alături de Cantacuzino-Deleanu și Iordache Rosetti-Roznovanu)[15]. Aceștia erau mari mai ales prin averile uriașe moștenite de la părinții lor. Săndulache era fiul marelui logofăt Ștefan Sturdza și al Ruxandrei Mamona de Moreea (descendentă din Alexandru Mavrocordat „Exaporitul"). Săndulache Sturdza a fost unul dintre boierii cu gândire progresistă, care a întemeiat și o

10 Ion Neculce, *Letopisețiul Țării Moldovei*, p. 312.

11 *Condica lui Constantin Mavrocordat*, editată de Corneliu Istrati, vol. II, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008, nr. 1604, p. 766.

12 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 716-717.

13 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 20.

14 Precum „casa arendășească" amintită de G. Sion, în *Suvenire contimpurane*, ediția II, București, Editura Nemira, 2000, p. 323. Boris Crăciun considera că „Săndulache decide, după 1800, să demoleze vechile curți din vălătuci și lemn", deși nu este obligatoriu ca noul palat să fi fost construit chiar peste temeliile vechiului conac. O demolare ar fi fost justificată doar în ideea refolosirii materialelor de construcție, ceea ce nu credem să fi fost cazul.

15 G. Sion, *Suvenire contimpurane*, ediția II, București, Editura Nemira, 2000, p. 326.

„fabrică" de postav la Ruginoasa, în care lucrau coloniști „nemți", aduși din Imperiul Austriac[16]. Această manufactură funcționa deja în anul 1808.

Un raport rusesc de la 1834, care evalua șansele a 15 boieri importanți de a deveni domni regulamentari, face prima referire la marele vistier Săndulache Sturdza. Evaluatorul considera însă că, pentru această epocă, marele boier este „șters din rândul persoanelor care pot aspira la funcții în țară"[17].

Palatul de la Ruginoasa a fost construit în primii ani ai secolului al XIX-lea (începând cu 1804), de către marele vistiernic Săndulache Sturdza, probabil lângă vechiul conac al familiei. Noul palat era un edificiu în stil neoclasic precum biserica din incintă[18]. Palatul nu a fost construit peste pivnițele vechiului conac, de aceea planul noii clădiri nu a suferit constrângeri datorate unei infrastructuri preexistente (precum la palatul domnesc din Iași).

Este interesantă decizia lui Săndulache Sturdza de a construi o nouă locuință, după modelul occidental, acum, la bătrânețe. Din pisania bisericii de vede că, la 1811, el avea deja fiii maturi, căsătoriți și chiar deținând dregătorii importante în stat. Faptul este surprinzător și pentru aceea că stilul neoclasic nu era o noutate, ci fusese introdus în Moldova cu cel puțin trei decenii în urmă.

Este puțin probabil ca palatul neoclasic construit acum să fi fost de plan pătrat, precum cel de astăzi. Trebuie să presupunem că era o clădire dreptungiulară, cu boltă de trăsuri deasupra intrării principale, cu scară interioară și salon oval, volum vizibil la exterior printr-o absidă a clădirii, așa cum se construia în epocă. Aceasta era deja o locuință de tip occidental, care corespundea unei noi mentalități și chiar unui nou stil de viață.

Palatul de la Ruginoasa a fost reconstruit, în noul stil, după experiența înălțării măreţului Palat domnesc al lui Alexandru Moruzi, din anii 1803-1806. Arhitectul era același, iar Săndulache Sturdza, pe atunci mare vistier, cumnatul domnului, a fost unul din cei trei ispravnici însărcinați cu conducerea lucrărilor (alături de Theodor Balș și Iordache Drăghici)[19]. Chiar dacă de mai mici dimensiuni, construcția de la Ruginoasa trebuie să fi semănat, în linii mari, cu Palatul domnesc de la Iași, pentru care s-au păstrat imagini.

Theodor Râșcanu afirma că piatra folosită la construcție a fost adusă tocmai de la cariera de la Repedea, de lângă Iași, iar informația a fost preluată ca atare în lucrările mai noi[20]. Calcarele de la Repedea erau, în epocă, piatra obișnuită de construcție folosită în capitala Moldovei și împrejurimi. Totuși, nu există o informație documentara directă, în acest sens, privitoare la reședința de la Ruginoasa. Ar fi însemnat ca mari cantități de piatră să fi fost transportate cu ajutorul căruțelor, de la 60 de km, ceea ce pare total neeconomic. Mult mai aproape se afla cariera de la Deleni, care dădea o piatră calcaroasă de calitate mai bună decât cea de la Repedea. Este posibil ca Săndulache Sturdza să fi folosit această resursă.

---

16 Adrian Macovei, *Unele precizări privitoare la palatul de la Ruginoasa*, AIIAI, XI, 1974, p. 281.

17 Vezi în *Memoriile principelui Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei (1798-1871)*, ediție de George Penelea Filitti, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 138.

18 Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 282. Boris Crăciun considera, în monografia Ruginoasei, că palatul neogotic a fost construit încă de acum, de la 1811 (*op. cit.*, p. 25). Vezi și Mihai Ispir, *Clasicismul în arta românească*, București, Editura Meridiane, 1984, passim.

19 Vezi Sorin Iftimi, *Palatul culturii din Iași. O retrospectivă istorică*, în volumul *Patrimoniul național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, editori Dumitru Ivănescu și Cătălina Mihalache, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 262.

20 Theodor Râșcanu, *Ruginoasa. Povestea unui castel blestemat*, ediție îngrijită de Boris Crăciun, Iași, Editura Porțile Orientului, 2002, p. 6; Borin Crăciun, Ruginoasa, p. 24.

Ar trebui analizată piatra folosită la înălțarea bisericii, construită tot în această etapă. Analiza ei ar putea lămuri problema.

Cel care a conceput proiectul palatului și s-a ocupat de execuția clădirii de la Ruginoasa a fost arhitectul vienez Johann Friewald, personaj foarte cunoscut în epocă. Prezența sa în Moldova este atestată, pentru prima data, într-un hrisov al Divanului Moldovei, care preciza ca „Ioan Freiwald, arhitecton și inginer, se află venit în Moldova din stăpânirea Chesaro-Crăeștii Împărății, de la anul 1802, și urmează meșteșugul arhitectoniei și inginerlâcului de la 1803 și i s-au făcut leafă de 150 lei pe lună”[21]. Arhitectul a fost angajat de domnitorul Alexandru Moruzi pentru a construi monumentalul Palat Domnesc (1803-1806), în stil neoclasic, care se afla pe locul Palatului Culturii din Iași.

Johann Freywald a desfășurat o vie activitate și la București, vreme de câțiva ani. El a avut doi fii, arhitecți la rândul lor: Gustav Freywald, cu activitate mai ales în Moldova, și Julius Freywald, stabilit la București. Adesea apar confuzii în atribuirea lucrărilor executate de arhitecții acestei familii.

Gustav Freywald a construit, pe la 1832, Palatul Rosetti-Roznovanu (sediul actual al Primăriei orașului Iași) și apoi, peste drum, Catedrala Mitropolitană din Iași (1833). El a rămas arhitectul Mitropoliei până în august 1837. În 1835, Eforia Școalelor din Iași a apelat tot la serviciile lui Johann Freywald pentru repararea caselor lui Petrache Cazimir, care fuseseră cumpărate pentru a găzdui nou înființata „Academie Mihaileană” (fostă pe locul blocului actual „Tarom”).

Biserica de la Ruginoasa (1811)

În primul deceniu din secolul al XIX-lea, vistiernicul Sandu Sturdza a zidit lângă palat biserica actuală (1811). Hramul bisericii este „Adormirea Maicii Domnului” (15 august), iar al doilea hram este „Sfânta Mare Muceniță Ecaterina” (25 noiembrie)[22]. Spre deosebire de palatul Sturzeștilor, care avea să își schimbe înfățișarea, biserica este o mărturie vie a stilului arhitectonic al ansamblului reședinței de la Ruginoasa, așa cum a fost conceput acesta în primii ani ai secolului al XIX-lea. Există câteva schițe care înfățișează biserica de la Ruginoasa în starea sa inițială, dinainte de a fi afectată de bombardamentele din anul 1944[23].

Pisania originală, ce era așezată la intrarea în biserică, a fost distrusă în timpul celui de-al doilea război mondial. Astăzi, aceasta este înlocuită cu o pisanie de marmură, în care vechiul text este reprodus în grafie latină (în locul celei chirilice):

> *„Acest sfânt și dumnezeesc lăcaș întru care se prăznuiește Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria și Sfânta Mare Muceniță Ecaterina, s-au zidit din nou întru lauda măririi lui Dumnezeu, de binecredinciosul și iubitorul de Dumnezeu boier dumnealui Sandu Sturdza marele vistiernic și soția sa, domnița Ecaterina, fiica răposatului domn Dimitrie Moruz voevod, cu fiii lor: Zmaranda și soțul său Alexandru Balș biv vel vistiernic și Constantin Sturdza biv vel vornic, cu soția sa Elena Cantacuzin, și spre veșnica pomenire răposaților întru fericirea părinților dumisale Ștefan Sturdza ce au fost mare logofăt și a soției sale Luxandra Mamona și a tot neamul la anii de la Hristos 1811”.*

---

21 Adrian Macovei, *op. cit.*

22 Cel de-al doilea hram pare să fi existat încă de la început, fiind dat după prenumele soției lui Săndulache Sturdza, domnița Ecaterina Moruzi.

23 V. Tempeanu, *Album istoric al județului Fălticeni*, Craiova, f.a., p. 19-20, biserica Ruginoasa.

Inscripția actuală (în copie) conține o greșeală: domnița Ecatrina (1757-1835) era fiica lui Constantin Moruzi vodă, care a domnit în Moldova între anii 1777-1782. Un domnitor cu numele de *Dimitrie Moruzi* nu a existat. Din această înrudire se vede că marele logofăt Săndulache Sturdza era cumnat cu domnitorul Alexandru Moruzi (1802-1806), cel care a construit palatul domnesc din Iași.

Ecaterina s-a născută la Istanbul, în cartierul Fanar, și s-a căsătorit cu Săndulache Sturdza la București, în 1773. Se pare că ea nu a fost înmormântată la Ruginoasa, ci la Iași, la biserica mănăstirii Bărboi, ctitorie a Sturdzeștilor.

Pe clopotul mare, datând din 1817, expus astăzi în fața bisericii, se află următoarea inscripție (în limba română, cu grafie chirilică):

> *„†Acest clopot s-au făcut de iubitorul de Dumnezeu boiariu dumnealui Sandul Sturza marele vistiernic [și soția sa] domnița Ecaterina . S-au afierosit la biserica din satul Ruginoasa moșia dumisale de însuși ... a lor ... preasfintei născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei întru lauda marelui Dumnezeu și întru ... ilor ... fericire dumisale Ștefan Sturza ce au fost mare logofăt și a soții sale Ruxanda Mamona și tot ... întru ... domn și oblăduitoriu a toată Moldavia Scarlat Alexandru Kalimah vvod la anii de la Hs 1817 ...".*

Diferența dintre data oferită de pisania bisericii (1811) și anul în care a fost donat clopotul (1817) este cam mare. Nu este exclus ca pisania, *fiind o copie*, să dea un an greșit (așa cum a dat și un prenume eronat). Este posibil ca biserica să fi fost terminată, de fapt, tot în 1817.

Biserica a fost construită de arhitectul vienez Johann Friewald, care a construit și palatul de la Ruginoasa. Aceasta nu este una oarecare în evoluția arhitecturii din Moldova, fiind amintită în lucrările de sinteză dedicate istoriei arhitecturii românești[24]. Biserica se înscrie în noul curent neoclasic, de plan central (monumente relativ rare la noi). Precum biserica de la Lețcani[25] sau Sf. Haralambie din Iași, care au naosul de plan circular, edificiul de la Ruginoasa are planul oval, acoperit de o calotă de mari dimensiuni; forma ovală a spațiului unificat este și elementul de originalitate a acestui monument în amintita serie de biserici. Frontonul triunghiular, de factură clasică, aflat deasupra intrării în biserică (pe

---

24 Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei Române, București, 1982, p. 506.

25 Vezi Sorin Iftimi, *O „formă fără fond"? Biserica rotundă din Lețcani (Iași)*, în Monumentul – tradiție și viitor, II, 2000, Iași, Editura Junimea, 2001, p. 73-78.

partea de vest a edificiului), este sprijinit de patru coloane cu capiteluri ionice (ca la biserica „rotundă” din Lețcani), frumos proporționate.

Biserica este o construcție solidă din piatră și cărămidă. Lungimea monumentului este de 32 metri, lățimea de 17 metri, iar înălțimea turlei este de 37 metri. Turnul clopotniță, de altă factură decât restul monumentului, pare să fi fost adăugat într-o etapă ulterioară (sau a făcut obiectul unei refaceri, a unei supraînălțări). Turnul, de proporții mai reduse, există și în formula neoclasică a bisericii similare de la Lețcani.

În afară de un arhitect remarcabil, biserica de la Ruginoasa a beneficiat și de un pictor notabil, Ioan Balomir, fapt necunoscut până acum istoricilor de artă. În 1818, pentru pictarea catapetesmei bisericii de la Ruginoasa, „zugravul Balomir” a încasat 5000 lei; tot el a realizat și pictura murală a bisericii. Episodul este necunoscut în istoria artei românești, nefiind asimilat până acum. Din păcate, această catapeteasmă nu mai există astăzi la Ruginoasa. Probabil că ea a fost serios afectată de bombardamentele din 1944. Catapeteasma prezentă astăzi în biserică este una nouă, fiind lucrată în jurul anului 1950, în Atelierele Institutului Biblic din București, unde s-a executat și pictura icoanelor din ea.

Pictura murală a bisericii este una recentă (a fost refăcută pe la 1950, iar cea actuală datează din 1992, potrivit pisaniei de marmură). Supraviețuiri ale unei picturi mai vechi sunt doar cei patru evangheliști din concile de la baza turlei din naos. Numele evangheliștilor sunt însă scrise cu alfabet latin (nu cu chirilicele ce se foloseau la 1818). Singura șansă de a se fi păstrat ceva din pictura lui Balomir ar fi să se fi pictat „culoare peste culoare”, astfel încât, sub actualul strat de zugrăveală să se fi conservat pictura originală.

Arhitectura neoclasică a bisericii ar fi cerut și o pictură neoclasică; chiar programul iconografic trebuia adaptat, renunțându-se la detaliatele desfășurări epice, pentru o pictură discontinuă, dispusă în casete, precum la biserica Banu din Iași sau în catedrala Mitropoliei. Despre Balomir se știe însă că nu picta în stil neoclasic (precum Eustatie Altini); deși era un zugrav talentat, stilul său era unul conservator și adaptat vechii picturi bisericești. S-a arătat că și în portretele sale de șevalet se resimte stilul zugravului de icoane, prin lipsa volumelor, modul de distribuție a luminii și alte asemenea caracteristici.

Lucrarea de la Ruginoasa, din 1818, a fost o comandă importantă primită de pictorul Balomir, foarte tânăr la aceea dată. De aceea se cuvine să oferim câteva referințe privitoare la viața și activitatea sa. Ioan Balomir (1794- cca 1835) era pictor român de origine ardeleană[26]. El s-a născut în 1794 la Săliștea Sibiului, fiind de religie ortodoxă și de meserie „zugrav" [27]. A venit la Iași în 1816, după ce pictorul ieșean Eustatie Altini a încetat din viață, la o vârstă prematură (1815). Dacă Altini ar mai fi fost în activitate, este probabil că la el ar fi apelat Sandu Sturdza pentru pictarea bisericii sale (valoarea celor doi fiind incomparabilă). La venirea sa în Moldova, tânărul Balomir avea vârsta de 18 de ani și deci nu acumulase o mare experiență artistică; nici studii artistice aprofundate nu avusese timp să urmeze[28]. La 1828, pictorul era însurat cu o pământeancă, fiica spătarului Grigoraș[29], de la care a primit ca zestre niște „stabilimenturi" în Iași; în acestea și-a instalat atelierul său de pictură. Tânărul Balomir locuia într-o casă cu chirie.

La 1825, „sineur Balomir, peintre en portrait et sujet autrichien" solicita postul de viceconsul al Prusiei la Iași, care a fost atribuit însă altui candidat[30]. Paharnicul Costandin Sion scria și el despre un anume Balomir, neamț de origine, care „au fost staroste de sudeți nemțești la Fălticeni, pân' pe la 1827, și nepotul aceluia zugrav de portrete în Iași. Mihai vodă Sturza i-au boierit"[31].

Potrivit scrierilor de până acum, Ion Balomir s-ar fi stins pe la 1835, când avea doar vreo 40 de ani. Este posibil însă ca acea dată să reprezinte doar sfârșitul carierei sale artistice. După cum am văzut, el aspira la o carieră consulară sau poate la una în administrație. *Marea Arhondologie a Moldovei* consemnează numele a doi membri ai acestei familii: Ioan Balomir, care fusese făcut, „pentru slujbe, paharnic", la 22 ianuarie 1845, și Neculai Balomir, care a urmat, la rândul său, o carieră publică[32].

---

26 Remus Niculescu, *Contribuții la istoria începuturilor picturii românești,* „Studii și Cercetări de Istoria Artei" (SCIA), I, 1954, 1-2, p. 93-94.

27 Catagrafia sudiților din Moldova, 1824-1825, în *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, editate de Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, vol. II, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1997, p. 202, nr. 394.

28 El deținea o adeverință emisă de Agenția Austriacă în 1823, care atesta că este supus străin. După semnalmentele consemnate în registru, era un om înalt, cu ochi albaștri, părul castaniu și purta haine „nemțești".

29 Costandin Sion consemna câteva informații privitoare la socrul pictorului: „Acest Grigoraș, fiul unui Nicolai, din starea de jos, a fost scriitor de cancelarie, iar apoi multă vreme sameș la ținutul Iași. El era însurat cu fata unui Sandu Boul din Bârlad. Ulterior Grigoraș a slujit la Vistierei mulți ani, fiind boierit de Ioan Sandu Sturdza, care l-a înălțat la rangul de spătar. Fiul acestuia, aga Costache, și-a început cariera slujind tot la Vistierie, devenind căminar, după aceea s-a înrolat în Miliția Pământeană, ajungând polcovnic. Mihail Sturdza l-a făcut agă, la 1848" (Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii Moldoveni*, București, Editura Minerva, 1976, p. 64-65). O altă sursă consemnează două personaje cu numele de Costache Grigoraș: unul era căminar, devenind, pentru slujbe, agă, la 7 august 1848; al doilea a dobândit rangul de postelnic, la 16 iunie 1853 (*Marea Arhondologie a Moldovei (1835-1856)*, întocmită de Mihai-Răzvan Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1997, p. 140.

30 Remus Niculescu, *op. cit.*, p. 93.

31 Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, p. 35. O situație a ulițelor din Iași care urmau să fie pavate cu piatră, la 1833, conține informația că „zugravul Balomir" locuia pe partea dreaptă, la nr. 15, a uliței ce merge de la Cișmeaua Papafiloaiei prin ulița Sfânta Vineri spre Ulița Mare (astăzi Bd. Anastasie Panu) (N.A. Bogdan, *Cu prilejul păvărei câtorva uliți din Iași, în 1833*, în „Ioan Neculce". Buletinul Muzeului Municipal Iași, I, 1921, p. 54 (Balomir plătea bezmen pentru loc lui Moise Croitorul).

32 Vezi Arhivele Naționale Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, ds. 345, f. 6v. Neculai Balomir, vistiernic al doilea, „paj gospod: stolnic", făcut la 21 aprilie 1839. Paharnicul Ioan Balomir apare și pe Lista alegătorilor pentru Divanul Ad-Hoc, de la 1857, f. 57 r, poziția 337: Rodica Iftimi, Sorin Iftimi, *Boierii alegători de la 1857*, în Buletinul „Ioan Neculce". Pe la 1843-1845 exista la Iași și un Costache Balomir care era în căutarea unei slujbe în aparatul administrativ al Moldovei (vezi Secretariatul de Stat al Moldovei. Inventar arhivistic, București, D.G.A.S., 1966, p. 192, nr. 1113).

Colaborarea lui Balomir cu arhitecții din familia Fraywald a continuat. La 1832 a fost finalizat palatul din Iași al marelui vistiernic Iordache Roset-Roznovanu (sediul actual al Primăriei), după planurile arhitectului Gustav Fraywald[33]. Lucrările de istorie a artei consemnează faptul că acest palat a fost decorat cu picturi interioare realizate de Ludovic Stawski, în timp ce paraclisul cu hramul Sf. Treime, amenajat în aripa din spate a clădirii (spre Teatrul Național), a fost pictat de Ioan Balomir[34].

În cripta bisericii se află osemintele Sturdzeștilor. Au fost înhumați aici marele logofăt Săndulache Sturdza și soția sa, domnița Ecaterina Moruzi; fiul lor Costache Sturdza, cel care a reconstruit palatul la 1847 și fiul acestuia, Alexandru Sturdza (primul român care a obținut doctoratul în Drept, la Paris).

*

După 1811-1813 – când se accept că s-au finalizat Palatul și biserica – au fost construite zidul de incintă, lucrat în piatră, poarta „de cetate" și diversele acareturi: grajdurile pentru cai, șurile pentru trăsuri, locuințele pentru slujitori, parcul înconjurător, de 15 ha, îndiguirea pârâului Dumbrăvița, amenajându-se un iaz împodobit cu sălcii pletoase[35].

Poarta principală vădește pecetea arhitecturii neoclasice și poate fi datată, stilistic, la 1813, fiind contemporană cu palatul lui Săndulache Sturdza și biserica. Ea nu este înregistrată însă, ca obiectiv separat, în *Lista monumentelor istorice*, fiind probabil asimilată „zidului de incintă". De fapt, poarta este singurul element autentic și valoros din toată împrejmuirea.

Boris Crăciun arăta că „Săndulache Sturdza nu a construit zidul gros din piatră, medieval, cu bastioane și poartă de cetate pentru apărare, ci ca un element de ornament, în concordanță cu atmosfera arhaică a întregii construcții"[36]. Zidul de incintă figurează pe *Lista monumentelor istorice* la nr. crt. 1488, sub cod IS-II-m-B-04238.04, *„zid de incintă"* sat Ruginoasa, comuna Ruginoasa, datat în 1813. Din fotografiile mai vechi se observă însă că zidul original dispăruse în cea mai mare parte, prin anii '50 ai secolului XX, „bastionul" și poarta apărând izolate în peisaj. Zidul actual este o reconstrucție făcută cu prilejul restaurării de după 1957. Doar pe latura de vest s-a păstrat o porțiune din zidul original.

II. Reședința în vremea lui Costache Sturdza, mare vornic

Theodor Râșcanu și Boris Crăciun împărtășesc ideea falsă că actuala formă a Palatului, cea neogotică, se datorează lui Săndulache Sturdza, datând din jurul anului 1811 (fără să sesizeze anacronismul). Plecând de la această părere, ei afirmă despre Costache Sturdza că nu-i plăcea viața la moșie, preferând traiul citadin de la Iași și locuind în casa sa de pe Podul Verde (Bulevardul Copou), pe locul Spitalului Militar

33 Vezi Viorica Malacopol, *Date în legătură cu activitatea arhitecților Freywald*, în SCIA, Artă plastică, 1964, nr. 2, p. 331 (despre construirea palatului).

34 „Albina Românească", IV, nr. 55, 28 aprilie 1832, p. 132.

35 Maria Huminic-Teclean, *Prima organizare muzeistică a palatului domnesc „Al. I. Cuza" de la Ruginoasa – Iași*, în „Cercetări istorice", Iași, XVI-XV, 1983-1984, p. 8.

36 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 24.

de astăzi[37]. Anii petrecuți în surghiun la Ruginoasa i-au putut inspira lui Costache Sturdza ideea refacerii palatului de la Ruginoasa într-o altă formă, mai adecvată gusturilor sale.

George Sion scria, pe la 1842, despre casa sa de la Copou a lui Costache Sturdza (care se afla pe locul Școlii Militare)[38]: „Ce casă mare, bogată și îmbelșugată! Ce strălucitoare mobile și trăsuri! Ce splendoare și ce lux la el și la toată familia sa numeroasă! Toți cei din casă, boierul, cucoana, fiii, aveau fiecare echipagiile lor de gală, de preumblare sau de dârvală. În grajdurile sale erau nu mai puțin de 20 de cai, plus vaci și bivolițe de lapte. În șoproanele sale erau nu mai puțin de 15 trăsuri. O slugărime incalculabilă: lachei, feciori, rândași, vizitii, bucătari, cameriști, cameriste, români, nemți, țigani, țigance, pentru toate serviciile, mișunau pe sus, pe jos, prin curte, în grădină, în toate părțile. Într-adevăr, nici casa domnească nu dezvolta luxul, larghețea și magnificiența care se vedea în casa logofătului Costache Sturdza. Singură casa lui Roznovanu putea rivaliza cu aceasta"[39]. În această casă funcționase, în acei ani, și Departamentul Dinlăuntru, pe timpul mandatului lui Costache Sturdza.

În tinerețe, locotenentul Costache Sturdza a fost aghiotant al domnitorului Mihail Sturdza, iar mai târziu chiar ministrul său favorit, căruia îi încredința conducerea țării pe perioadele în care era nevoit să intreprindă diverse călătorii[40]. Costache Sturdza a fost unul dintre aspiranții la tronul Moldovei, poziționându-se, la un moment-dat, ca șef al opoziției, împotriva vărului său, domnitorul Mihail Sturdza. De aceea, începând cu luna septembrie 1835 el a trebuit să suporte surghiunul la moșia sa de la Ruginoasa, unde a rămas și în 1836[41]. Această sancțiune nu l-a împiedicat ca, în anii următori, să facă o frumoasă carieră în demnități publice. Logofătul Costache Sturdza a fost numit, în luna mai 1838, mare logofăt al Dreptății (ministru de Justiție)[42]; în iunie 1841 a devenit ministru pentru „treburile Dinlăuntru" (ministru de Interne); el a rămas în funcție până în decembrie 1843[43]. A fost și deputat în Obșteasca Adunare, până în 30 septembrie 1848[44].

Costache Sturdza s-a manifestat ca un lider al opoziției și la 1848, în casa sa de la Copou fiind redactată și iscălită *Petițiunea-proclamație a boierilor și notabililor din Moldova*, principalul document la revoluției[45]. De data aceasta, i s-a impus surghiunul nu la Ruginoasa (aflată probabil în șantier), ci la Crivești, în ținutul Romanului, unde locuia fiica sa[46]. Ulterior, la 1849, logofătul Costache Sturdza a fost numit ministru al Treburilor Dinlăuntru[47].

---

37 Vezi pentru aceasta G. Sion, Suvenire contimpurane, ediția II, București, Editura Nemira, 2000, p. 323.

38 G. Sion, *op. cit.*, p. 323.

39 *Ibidem*, p. 331; vezi și p. 335-336.

40 Alexandru A.C. Sturdza, Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie (1834-1849), Paris, 1907, p. 44.

41 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 29.

42 „Albina Românească", IX, nr. 39, 18 mai 1838, p. 164.

43 *Ibidem*, XII, nr. 57, 20 iulie 1841, p. 135; „Albina Românească", XV, nr. 102, 30 dec. 1843, p. 40.

44 *Ibidem*, XX, nr. 67, 22 aug. 1848, p. 269.

45 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 29-30.

46 *Ibidem*, p. 29-30.

47 „Albina Românească", XXI, nr. 94, 27 nov. 1849, p. 397-398.

Costache Ghica se căsătorise a doua oară cu Marghiolița, fiica marelui logofăt Dumitrache Ghica, de la Comănești (Bacău), fosta noră a domnitorului Ioniță Sandu Sturdza. Aceasta era de o frumusețe remarcabilă, chiar după ce trecuse pragul vârstei de 40 de ani. Marghiolița era curtată de Nunuță Rosetti-Roznovanu, moștenitorul unei averi considerabile și proprietarul Palatului Roznovanu din Iași. Pentru a scăpa de asalturile acestui admirator, cucoana Marghiolița a decis să se retragă pentru o vreme la Ruginoasa, „de curând transformată în castel de stil gotic, de curând mobilată, dar până atunci nelocuită", după arătarea lui George Sion[48]. Această informație nu era însă o notiță de jurnal, text contemporan cu evenimentele relatate, ci a fost consemnată în memoriile scrise peste câteva decenii.

Atunci, în vara 1847, a avut loc episodul răpirii Marghioliței de către Nunuță Roznovanu, care a dus-o la reședința sa de la Stânca, de pe malul Prutului. Opunându-se acestui atac asupra reședinței familiei sale, Săndulache, fiul lui Costache Sturdza, a fost ucis pe treptele de la intrarea în palat de către arnăuții lui Nunuță Roznovanu[49]. Tânărul decedat a fost înmormântat la Ruginoasa[50]. S-a scris că apoi reședința a fost abandonată de familie[51]. George Sion scria că „după acest eveniment, bătrânul Sturdza își cam pierduse echilibrul facultăților intelectuale; cam căzuse în copilărie. Nu târziu, el fu înlocuit [la Ministerul de Interne] cu Ștefan Catargiu, dar compensat prin aceea că fiului său [Alexandru, n. ns.] i s-a dat portofoliul de Externe"[52]. Theodor Râșcanu și Boris Crăciun susțineau că, „din vara anului 1847, familia Sturdza nu a mai dat atenție palatului de la Ruginoasa"[53]. Fiii lui Costache Sturdza căutau deja un cumpărător.

În fapt, după o întrerupere în cursul anului 1848, lucrările au mai continuat câțiva ani, cu eforturi susținute, fără semne că Sturdzeștii ar intenționa să abandoneze această reședință.

*

Actualul palat de la Ruginoasa corespunde gustului și aspirațiilor lui Costache Sturdza, adevăratul ctitor al Palatului păstrat până astăzi. Marele boier era cunoscut în epocă drept un personaj „cu toane de om excentric"[54]. Palatul ridicat de tatăl său, cu doar patru decenii în urmă, trebuie să fi fost în stare destul de bună, astfel încât, din punct de vedere tehnic, nu exista necesitatea reconstruirii sale. Moda neoclasicismului în arhitectura occidentală intrase însă într-un anumit declin. Între 1847 și 1855 Costache

48 G. Sion, *op. cit.,* p. 336.

49 Nicolae Grigoraș, *Dramele Ruginoasei,* în „Magazin istoric", 1968, nr. 10; G. Sion, *Suvenire contimpurane,* p. 339.

50 G. Sion, *op. cit.,* p. 341.

51 Nicolae Grigoraș, *op. cit.;* G. Sion, *op. cit.,* p. 339.

52 *Ibidem,* p. 346.

53 Borin Crăciun, *op. cit.,* p. 36.

54 G. Sion, *op. cit.,* p. 323.

Sturdza a reamenajat edificiul în stil neogotic. Comanditarul lucrării nu mai era demult un om tânăr, fiind trecut de 60 de ani[55], așa că este greu de înțeles această inițiativă.

S-a păstrat o documentație bogată privitoare la reconstrucția palatului de la Ruginoasa, pusă în valoare, cu ani în urmă, de istoricul Adrian Macovei[56]. La 12 februarie 1847, Constantin Sturdza a încheiat un contract cu arhitectul bavarez Johan Brandel de Daggendorf. Acesta mai este cunoscut în Moldova și prin lucrări mai târzii: construirea bisericii armenești din Roman, între anii 1863-1868; biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Târgul Neamț, între anii 186-1874. Arhitectul Johan Brandel a realizat planurile și a coordonat lucrările[57]. Adoptarea „stilului gotic" era o reverberație a curentului romantic european, extins în acea epocă și în principatele române.

Prin contract, Johan Brandel se angaja a „preface casa... de la Ruginoasa *după arhitectura stilului gotic* și pentru facerea altor planuri în detail și zugrăvelile și încheieri de contracturi cu lucrătorii trebuitori"[58]. Brandel se însărcina cu supravegherea și îndrumarea lucrării, cu angajarea meșterilor, „sârguindu-se a-i alege buni și iscusiți în meșteșugul lor, cu prețurile cele mai moderate, după cugetul său". Avea să se ocupe și cu întocmirea devizului materialelor necesare, plata meșterilor și acelor 40 de salahori. Se arăta că arhitectul nu putea să primească la lucru „băiet mai mic de 15 ani" și nici mai mult de jumătate femei, „îngrijind ca în zori de ziuă să fie la lucru și să li se dea hrană la ceasul hotărât".

Se preciza în mod clar în contract că nu trebuia să fie refolosite materialele de la vechea construcție, ci să se utilizeze materiale noi, de bună calitate. El era „răspunzător pentru nimerita execuție a planului după stilul gotic și pentru urmarea plății oamenilor întrebuințați"; pentru aceasta era plătit cu 200 de galbeni. Potrivit contractului, lucrările trebuiau să înceapă la 1 aprilie, dată până la care arhitectul urma să procure o parte din materialele necesare și să angajeze meșterii cu avansul de 100 galbeni, primiți de la Costache Sturdza. Brandel se obliga ca până în toamna anului 1847 „să mântuie la roșu tot lucrul casei, cu sobe, cu lăcătușii și celelalte, și la vara viitoare (1848) să o dea tencuită gata, după plan"[59].

Până la sfârșitul anului 1848 au fost cumpărate materiale diverse, în valoare de 25 432 lei și 15 parale, între care „cherestea adusă de la Boroaia" în valoare de 15 758 lei; 115 000 cărămizi câte 24, 20 și 15 lei mia de bucăți), costând 2129 lei; 1250 merțe de var nestins, în valoare de 3415 lei; 100.000 bucăți de șindrilă (câte 11,5 lei mia de bucăți), costând 1150 lei; meșterii pietrari au primit pentru lucrările efectuate 12 395 lei[60].

Cantitatea foarte mare a cărămizilor cumpărate arată că „prefacerea casei după stilul gotic" nu se limita la o modificare a ferestrelor, frontispiciului și acoperișului, ci avem de a face cu o reconstruire din temelii a întregului palat. O săpătură arheologică sistematică ar fi putut pune în evidență diferența dintre planurile celor două palate de la Ruginoasa: cel neoclasic (demantelat la 1847) și cel neogotic.

---

55 *Ibidem*, p. 326. Autorul susține faptul că, atunci când l-a cunoscut pe Costache Sturdza (1842), acesta avea peste 60 de ani.

56 Adrian Macovei, *Unele precizări privitoare la palatul de la Ruginoasa*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași (AIIAI), XI, 1974, p. 281-284.

57 N. Stoicescu semnala pachetul de documente de la Biblioteca Academiei Române, nr. DCXCVII, doc. 76-83, 86, 92, 95, 98, 101, 104, 105, 107, 160, 162-171 (dintre anii 1847-1855) privitoare la conducerea lucrărilor de către arhitectul Johann Brandel (*Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 739, nota 75).

58 Bibl. Acad. Rom., DCXCVII/76. Pe 12 martie 1847, contractul a fost semnat și de consulul Prusiei la Iași, R.V. Richtofen, drept garanție.

59 Bibl. Acad. Rom., DCXCVII/76, apud Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 282.

60 Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 282.

La starea materială a comanditarului, este surprinzătoare opțiunea pentru un acoperiș de șindrilă (precum la conacul strămoșului său din secolul al XVII-lea) la o clădire modernă, neogotică. Ne-am fi așteptat, dacă nu la tablă de fier, măcar la țiglă de ceramică. Prin aceasta se remarcă, totuși, caracterul provincial, de casă de țară, al clădirii.

În timpul lucrărilor s-au ivit însă și unele neînțelegeri. La 28 februarie 1848, Costache Sturdza protesta la Consulatul Prusiei din Iași pentru nerespectarea prevederilor contractului de către Brandel, care nu a predat la timp planurile pentru realizarea părților de tâmplărie ale clădirii; acesta ar fi suspendat lucrările de reconstrucție, reluate abia din toamna anului 1848, refuzând să prezinte situația cheltuielilor[61].

Arhitectul Brandel s-a retras la moșia Dumbrăveni a familiei Balș, împiedicat, probabil, în continuarea lucrărilor și de participarea la evenimentele din 1848 a lui Constantin Balș, în a cărui casă din Iași, de la Copou, a fost redactat memoriul cu revendicările revoluționarilor moldoveni de la 1848. Lucrările la palatul de la Ruginoasa au fost reluate abia la sfârșitul anului 1850. Astfel, la 22 decembrie, a fost semnat un nou angajament al arhitectului, anexat la contract, prin care acesta se obliga ca, în funcție de banii primiți de la Constantin Sturdza, să încheie lucrările de zidărie[62]. Abia spre sfârșitul anului 1852 acestea au fost terminate, cheltuielile până în această fază însumând 153 201 lei[63].

Între anii 1853 și 1855, Costache Sturdza a angajat meșteri care, sub conducerea aceluiași arhitect, au făcut o serie de amenajări și finisări în interiorul clădirii. Astfel, la 30 ianuarie 1853 a fost angajat un sticlar, care, pentru 160 lei, s-a obligat să monteze câte două rânduri de sticlă la toate ferestrele clădirii, „steclă bună, curată și a lăsa la zăci una dumisale boierului ca să aibă răzărfă"[64]. Meșterul stoler Tipold a executat lucrările de tâmplărie pentru 849 galbeni (adică 31 413 lei)[65]. Carl Zergiebel a construit trei scări interioare, după planurile lui Brandel, și a reparat toate ușile interioare, pentru 110 lei (1852)[66]. Heinrich Stach avea să lucreze, în curs de două luni și jumătate dușumelele de lemn ale tuturor încăperilor, pentru 50 galbeni. Prin contractul din 12 februarie 1855, doi meșteri din Roman, Alexandru Ioan și Gheorghe Boboc, au lucrat „sobele trebuitoare la casele de la Ruginoasa", cu prețul de 4 galbeni soba „cu 4 și 6 stâlpi" (colonete) și cu 3 galbeni soba cu „2 stâlpi"[67]. La 23 aprilie 1855, P.A. Flan (zis *Lecomte*) se angaja prin contract să zugrăvească toate încăperile palatului (fără a specifica numărul lor), să vopsească toată lemnăria, inclusiv scările interioare de stejar, pentru 192 galbeni, plătiți în mai multe rate[68]. Lucrările de reconstrucție a clădirii au fost încheiate abia în vara anului 1855.

Descrierea palatului

„Înfățișarea exterioară este de formă pătrată, cu etaj, ferestrele și ușile sunt în arcuri gotice, cu peroane largi, intrări pe centrul a două fațade (est și vest), balcoane pe console; pe cele patru colțuri ale palatului,

---

61 *Ibidem.*, p. 283.

62 Bibl. Acad. Rom., DCXCVII/91, apud Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 283.

63 *Ibidem*, p. 283.

64 *Ibidem*.

65 *Ibidem*, p. 284.

66 *Ibidem*, *op. cit.*, p. 283.

67 *Ibidem*.

68 *Ibidem*, p. 283-284. Același P.A. Flan a fost trimis în străinătate de Jules Sacchetti pentru a angaja maiștri necesari „fabricii" de mașini și unelte agricole pe care intenționa să o deschidă la Iași (vezi Adrian Macovei, Prima intreprindere din Moldova pentru fabricarea mașinilor și uneltelor agricole (Iași, 1841), în „Cercetări istorice", 1972, p. 211).

din dreptul etajului și până la înălțimea acoperișului, se ridică turnulețe subțiri, ornamentale, în stil gotic"[69]. Sub cornișă este prezentă cunoscuta „bandă lombardă". În fotografiile vechi se observă că pe fațadă existau cândva o rețea de caneluri orizontale, de un anumit efect vizual. Clădirea este concepută cu patru „fațade", neavând, practic, un „dos" sau laterale.

„Palatul are două nivele, câte 9 camere și câte un coridor pe nivel, în totul 18 camere (în 1864 existau 22 de camere, câte două camere la capetele fiecăruia dintre cele două coridoare), o scară din lemn de stejar, sculptată, 52 de ferestre și 33 de uși"[70]. Maria Huminic-Teclean nota că „distribuirea încăperilor este de o manieră care se pretează admirabil pentru un circuit al publicului vizitator într-un muzeu"[71]. Aceasta se datorează ușilor existente între camere, ce permit circulația continuă a vizitatorilor, fără a mai reveni, de fiecare dată, în holul principal. Nu știm însă dacă unele dintre aceste uși nu au fost amenajate la restaurarea din 1950. O locuință privată, cu respectul cuvenit pentru intimitate, nu credem să fi avut un asemenea circuit complet de uși amplasate între camere.

Bastioanele plasate la colțurile zidurilor de incintă, ridicate „într-un stil gotic de factură militară", indică faptul că au fost construite în timpul lui Constantin Sturdza, după 1847[72]. Poate fi discutată și denumirea de „bastioane", care desemnează o categorie de turnuri scunde și rotunde, amenajate pentru apărarea cu piese artilerie împotriva asediatorilor. Or, turnulețele de la Ruginoasa sunt pur decorative (putând servi cel mult ca puncte de observație pentru paza obișnuită).

Maria Huminic-Teclean data aceste turnulețe pe la 1813, preluând datarea lui T. Râșcanu[73]. Aceeași autoare scria că „s-au reconstruit și două ziduri înconjurătoare, un bastion la colț, precum și poarta de stejar (așa-zis „de cetate")"[74]. Poarta poate fi din perioada neoclasică; turnulețele de colț, în actuala înfățișare, corespund perioadei neogotice.

Parcul reședinței.

Palatul de la Ruginoasa este conceput împreună cu grădina ce îl înconjoară, spre care și-a deschis priveliști pe toate părțile. Clădirea și natura comunică reciproc. George Sion consemna, pentru anul 1847, cum „de pe ferestrele castelului, spre câteș patru punturile cardinale, avea vederi frumoase și variate spre a desfăta privirile și a se putea lăsa în reveriile cele mai plăcute: aici dealuri cu colnice, aici coaste cu crânguri, aici câmpii cu vegetație luxuriantă; iar împrejurul casei o grădină imensă cu alei artificiale, cu arbori roditori, cu partere de flori artistic întocmite... Ori în ce parte ar fi dorit, găsea umbră sau soare, vederi pitorești cu loc de repaus".

Parcul palatului de la Ruginoasa avea, la mijlocul secolului al XIX-lea, o suprafață de 15 ha, fiind mult mai întins decît incinta de astăzi[75]. El a fost amenajat, într-o primă formă, de marele vistier Săndulache Sturdza, încă de la 1813, odată cu construirea primului palat, cel neoclasic. Tot el a adus un grădinar

69 Maria Huminic-Teclean, *Prima organizare muzeistică a palatului domnesc*, p. 9.

70 *Ibidem*, p. 11.

71 *Ibidem*.

72 Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 284.

73 Maria Huminic-Teclean, *op. cit.*, p. 8.

74 *Ibidem*, p. 11.

75 *Ibidem*.

neamț, pe nume Mehler[76], care s-a ocupat de amenajarea unui frumos parc cu alei largi cu vegetație exotică. Acesta era plătit cu 108 lei pe lună[77]. Maria Teclean semnala planurile grădinii, aflate la Arhivele Iași[78].

*

Costache Sturdza avea, din prima căsătorie o fată măritată cu Alecu Sturdza de la Miclăușeni și trei băieți. Săndulache Sturdza a fost primul doctor în Drept din Moldova, Alexandru Sturdza studiase

diplomația, iar al treilea, Iorgu (George) studiase arta militară, devenind ofițer[79].

Abia renovat, palatul a fost abandonat de Sturdzești după luna aprilie 1857, în urma unei drame familiale (tânărul Sandu Sturdza (primul român doctor în drept) a fost împușcat pe treptele palatului, pe când se opunea răpirii Marghioliței Sturdza de către oamenii lui Nicolae Rosetti-Roznovanu). În plus, palatul era amanetat la Banca Moldovei, de către vornicul Alexandru Sturdza, fiul logofătului Costache Sturdza, pentru un împrumut de 60 000 galbeni, pe timp de 17 ani, cu dobândă de 7 %[80]. Cum Alecu Sturdza, fire risipitoare, nu a putut achita ratele la termenele stabilite trimestrial, moşia Ruginoasa a fost scoasă la vânzare prin licitație.

După vânzarea reședinței de la Ruginoasa, o parte dintre obiectele sturdzești din interiorul palatului au fost mutate la o altă reședință a familiei: palatul de la Miclăușeni, care aparținea unei alte ramuri a familiei. Palatul de la Miclăușeni, reconstruit după 1880, avea să preia stilul arhitectonic neogotic al reședinței vândute. Se păstrează și astăzi, în biserica de la Miclăușeni, un portret în ulei al lui Costache Sturdza și un alt portret, ctitoricesc, ce înfățișează mai mulți membri ai familiei Sturdza. Ambele portrete, aduse de Ruginoasa, sunt necunoscute și deci nestudiate de istoricii de artă.

76 Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 282.

77 *Ibidem.*

78 Maria Huminic-Teclean, *op. cit.*, p. 11.

79 G. Sion, *op. cit.*, p. 326-327.

80 Bibl. Acad. Rom., DCXCVII/110, apud Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 284.

III. Reşedinţa în vremea lui Alexandru Ioan Cuza şi a doamnei Elena (1862-1890)

La 13 ianuarie 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a cumpărat moşia Ruginoasa, cu 52.011 galbeni[81]. Din această sumă, 49.441 galbeni şi 28 lei au fost plătiţi Băncii Moldovei, autorizată de banca din Brunsvig să încaseze sumele acordate drept împrumut de fosta Bancă Naţională a Moldovei, care urmau să revină creditorilor acesteia din străinătate. La 16 aprilie 1862, Curtea de Întărituri a decis destabularea şi eliberarea acestei moşii, împreună cu documentele ei, formalităţi de care s-a ocupat maiorul Pisoschi, aghiotantul şi amicul domnului Unirii. Astfel, Alexandru Ioan Cuza şi doamna Elena au intrat cu drepturi depline în proprietatea moşiei de la Ruginoasa. Între vânzători şi cumpărători exista un grad de rudenie destul de apropiat, prin doamna Elena Cuza. Costache Sturdza, proprietarul Ruginoasei, îşi măritase unica fiică după Alecu Sturdza de la Miclăuşeni, unchiul Elena Cuza (Rosetti)[82].

În 1863 familia domnitoare renunţa la palatul de pe str. Lăpuşneanu din Iaşi (azi, Muzeul Unirii)[83]. Palatul de la Ruginoasa, avea să rămână singura reşedinţă din Moldova a domnitorului, după mutarea Capitalei la Bucureşti.

În ciuda celor scrise de Th. Râşcanu, în cunoscuta sa lucrare, palatul de la Ruginoasa nu putea să ajungă în ruină în doar 15 ani, chiar dacă nu a fost locuit. De aceea nici nu a fost nevoie de lucrări masive de renovare şi consolidare, ci poate doar de unele reparaţii, retuşuri şi un nou văruit. Doamna Elena s-a ocupat de aceasta între anii 1862-1864, locuind, la un moment dat, într-o singură cameră a palatului, împreună cu mama ei[84].

Amenajarea palatului a constat mai ales în remobilarea camerelor. În acest proiect, doamna Elena Cuza s-a implicat în mod deosebit. Practic, remobilarea saloanelor i se datorează şi reflectă gusturile doamnei ţării. Mobilierul, executat după desenele doamnei Elena Cuza, a fost comandat la Paris, în 1863.

Numărul şi destinaţia camerelor, din timpul în care palatul a fost locuit de familia Cuza, pot fi cunoscute din două inventare, redactate în limba franceză. Primul este devizul din 19 noiembrie 1863, prin care doamna Elena Cuza comanda mobilier la cea mai bună firmă de profil din Paris, *P. Mazaroz Ribaillier*, document ce poartă titlul de *Commande de son Altesse, la Princesse Alexandre Couza, pour être expédiée à son Résidence de Roujinossa près Tzutzora sur le Pruth, par Galatz*[85]. Era o comandă de mobilier din lemn de stejar şi nuc, în valoare de 60 000 franci. Manuscrisul, format din 12 file, conţine 43 de schiţe ale pieselor

81 *Ibidem*.

82 Boris Crăciun, *Ruginoasa*, p. 37.

83 Se pare însă că, deşi nefolosită, reşedinţa avea să fie rezervată familiei Cuza până în 1865.

84 *Ibidem*, p. 38.

85 Document publicat de Virgil Cândea, *Un interior din vremea Unirii Principatelor*, în „Studii şi cercetări de istoria artei" (SCIA), anul X, nr. 1, 1963, p. 222-236. Inventarul original se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Secţia Manuscrise, cota A 124.

de mobilier, distribuite ca într-un catalog. Sunt cuprinse și câteva eșantioane de țesătură, folosite la tapiseria mobilierului.

Al doilea inventar, asemănător cu primul, a aparținut de asemenea doamnei Elena Cuza. Acesta datează din 1856 și are 36 de file; titlul original este *Inventaire de tous les meubles et autres objets se trouvant dans le palais de Roudzinoassa*[86]. Reproducem denumirea camerelor după acest document.

> *Premier étage: Chambre à coucher de Son Altesse le Prince; Chambre de toilette de Son Altesse le Prince; Corridor entre le chambre de toillete de S.A. et la chambre d'amis; Corridor de la petite entrée du premier étage; Corridor des cabinets du premier étage; Cabinets du premier étage, Cabinet de gauche; Cabinet de droite; Chambre d'amis; Bibliothèque; Grand salon; Petit salon de la Princese; Chambre à coucher de Son Altesse la Princesse; Petit boudoir; Chambre de toilette de S. Altesse la Princesse; Chambre d'amis; Grande entrée.*
>
> *Etage de rez-de-chaussée: Chambre de l'enfants; Chambre des servantes; Corridor entre chambre des servantes et le buffet; Corridor de la petit entrée du rez-de-chaussée; Corridor des cabinets du rez-de-chaussée; Buffet; Camara (Les dépense); Salle à manger; Chambre de Billiard; Chambre d'amis; Corridor entre la chambre d'amis No. XIV et la chambre d'amis No. XV; Chambre d'amis No. XV; chambre d'amis No. XVI; Grande entrée.*

Sufrageria, mobilată în stil neogotic, conținea 31 de piese din lemn de stejar, cu o masă model „Rochefoucault", cu 24 de scaune, două bufete, două scaune-scară, două etajere, prevăzute cu pendulă și un barometru[87].

Cabinetul de lucru al domnitorului Alexandru Ioan Cuza avea un birou de stejar, un dulap de arhivă și o casă de acte (seif), o bibliotecă, două măsuțe, un fotoliu, două scaune și o sofa.

Salonul mare era mobilat în stil „Ludovic XV", în alb și verde, cu garnituri de mătase, fiind compus din 26 de piese; se distinge un divan circular, care se amplasa în mijlocul salonului (astăzi se păstrează în muzeu o replică a acestei piese).

Dormitorul avea mobilier din lemn de nuc, în stil „Renaștere"; aceasta cuprindea, între altele, un dulap cu oglindă, un pat cu baldachin, două noptiere, un șezlong, ș.a. În budoarul doamnei, este amintit un dulap-șifonier având pe frontispiciu pe „Venus îngenunchiată".

Mobilierul palatului de la Ruginoasa era „întru totul în gustul epocii, conformându-se fidel modei, celui de-al doilea Imperiu (Napoleon III), care nu avea un stil, pentru că le imita pe toate..." (Virgil Cândea). Mobila grea, era una de tranziție de la neogotic (în acord cu stilul arhitectonic al palatului) la stilurile „Renaștere" și „Ludovic XV" (acesta din urmă cu ciudatul amestec de taburete și măsuțe maure).

Se păstrează în Muzeu o parte din mobilierul original al Palatului, recuperat în 1958 (la deschiderea muzeului) de la Muzeul Militar Central din București și păstrat în custodie[88].

Mai multe piese de mobilier au pe frontispiciu stemele reunite ale celor două principate românești. Modelul acestei steme poate fi identificat: este vorba despre stema Principatelor Unite din *antetul* corespondenței oficiale a Agenției diplomatice române din Paris, folosită între anii 1862-1864. Eșarfa, care oferă un spațiu atât de generos pentru deviză (rămas liber în cazul mobilierului), avea inscripționat

86 Maria Huminic-Teclean, *Un inventar original la Palatului Domnesc de la Ruginoasa – Iași*, în „Cercetări istorice", XII-XIII, 1981-1982, p. 635-649. Originalul documentului se află la Muzeul Unirii Iași; autoarea citează nr. inv. 21 din 1956.

87 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 45-46.

88 Ioan Pop, *Aspecte privind restaurarea mobilierului original de la Muzeul „Al. I. Cuza" de la Ruginoasa, confecționat la Paris de Pierre Mazaros Ribailles*, în „Buletinul Muzeului Militar Național", serie nouă, 2003, nr. 1, partea I, p. 407-411; vezi și 1998, nr.1, pentru șederea aici a doamnei Elena Cuza.

textul: „AGENCE DES PRINCIPAUTES UNITES". Aceasta este o stemă concepută în Moldova, având capul de zimbru în primul scut, cel mai onorabil. Culorile heraldice sunt reprezentate prin hașuri: roșu și albastru pentru stema Moldovei și roșu pentru acvila Țării Românești[89].

Doamna Elena Cuza a amenajat o bibliotecă la reședința de la Ruginoasa. Volumele din această colecție, frumos legate în piele, avea un *ex-libris* remarcabil ca realizare artistică. Din păcate, Muzeul nu mai posedă nici unul din volumele originale. Un volum cu ștampila Mariei Moruzi, provenit probabil de la Ruginoasa, se păstrează în biblioteca Institutului de Filologie „A. Philippide" din Iași.

Un drapel al Palatului Cuza de la Ruginoasa, este păstrat în colecțiile Complexului Muzeal Național „Bucovina" din Suceava. Acesta era înălțat în curtea palatului ori de câte ori domnitorul se afla acolo[90]. Faptul că acest drapel provine de la Ruginoasa este acceptat. Uimește însă stângăcia cu care a fost conceput și confecționat. Se știe că tricolorul a fost adoptat de Cuza-Vodă și ca stemă a familiei sale. Coroana este însă o făcătură greu de explicat. Ar fi fost de înțeles dacă aceasta ar avea forma clasică a coroanei de principe (sau de rege), întâlnită în stemele folosite de către domnitor. Cea înfățișată pe acest drapel este însă o simplă fantezie. Nu credem că Alexandru Ioan Cuza a folosit un asemenea drapel. Este posibil să fie o improvizație târzie. Câtă vreme s-a aflat în preajma familiei domnitoare secretarul Baligot de Beyne, este puțin probabil să fi fost acceptat un asemenea drapel.

Biserica reședinței de la Ruginoasa a fost renovată între anii 1862-1864, prin grija doamnei Elena Cuza. Familia domnitorului era hotărâtă să se statornicească temeinic la Ruginoasa. Un indiciu al acestui fapt este și acela că mai multe rude ale domnitorului au fost înmormântate la biserica acestei reședințe: Sultana Cuza (n. Cozadini), mama domnitorului, decedată în 1865; marele comis Grigore Cuza († 1869), unchiul său; Dimitrie Cuza, fratele său, și cei doi fii ai domnitorului, Dimitrie († 1888) și Alexandru († 1890).

În anul 1873 au fost aduse și înhumate lângă biserică rămășițele pământești ale lui Alexandru Ioan Cuza. Pe lespedea de mormânt este inscripționată data nașterii: „20 martie 1820", considerată de biograful său, C.C. Giurescu, de mare importanță pentru elucidarea acestei chestiuni, aflate în dispută. În anii 1907-1908, doamna Elena Cuza face un cavou în biserică, unde așează osemintele Domnitorului și ale celor doi fii adoptivi, Alexandru și Dumitru.

---

89 Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Alexandru Ioan Cuza. Steme, monograme, decorații*, Iași, Editura Kolos, 2009, p. 14.

90 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 69.

Osemintele domnitorului Alexandru Ioan Cuza nu mai sunt în cavoul din biserică, întrucât au fost luate în timpul celui de-al doilea război mondial și duse în refugiu, la Curtea de Argeș. La înapoiere, biserica fiind distrusă parțial de bombardamente, osemintele lui Cuza au fost așezate la biserica „Sfinții Trei Ierarhi" din Iași, alături de osemintele domnitorilor Vasile Lupu și Dimitrie Cantemir (aduse în 1935).

Documentele vremii arată că doamna Elena Cuza s-a ocupat nu doar de mobilarea palatului, ci și de amenajarea parcului înconjurător. Ea a adus specialiști din Austria, care au amenajat o adevărată grădină botanică, pe locul celei vechi. La Arhivele Naționale Iași există două planuri ale parcului de la Ruginoasa, dar care sunt destul de târzii. Pe unul dintre ele sunt consemnate și denumirile latinești ale plantelor care au fost sădite aici. După ce palatul nu a mai servit ca locuință, parcul a beneficiat de mai puțină îngrijire, cazând treptat în paragină. Parcul a fost distrus în timpul celui de-al doilea război mondial, Ruginoasa aflându-se pe linia frontului. Fotografiile din anii '50 arată incinta curții lipsită de orice arbore, doar un câmp gol. Mai nimic nu a supraviețuit din arborii plantați de Sturdzești și de doamna Elena Cuza.

Pe *Lista monumentelor istorice* apare, la nr. crt. 1487, sub cod IS-II-m-B-04238.03 *Parcul palatului de la Ruginoasa*, datat 1813. Datarea nu se susține oricum, grădina neavând niciun arbore vechi de două secole; nici planul grădinii de atunci (probabil în stil franțuzesc, cu o arhitectură ordonată) nu se menține. Încă din 1984 se preconiza o colaborare cu Grădina Botanică și Facultatea de Horticultură din Iași, pentru reamenajarea parcului de la Ruginoasa, potrivit planurilor păstrate la Arhivele Naționale Iași.

Evoluția proprietății Ruginoasa

Palatul de la Ruginoasa a fost, între anii 1863-1866, o reședință liniștită mai ales pentru doamna Elena Cuza. Inaugurarea oficială a noii reședințe a fost făcută de Paști, în aprilie 1864, când palatul s-a umplut de rude și prieteni; s-a scris că acela a fost cel mai frumos moment din istoria clădirii.

După detronarea lui Cuza, la 11 februarie 1866, palatul a fost vizitat și locuit doar temporar, în anii 1867, 1870 și după 1873, de către doamna Elena Cuza, cu cei doi fii minori, Alexandru și Dimitrie[91]. În 1870, datorită problemelor financiare, a fost vândut, odată cu alte două moșii, și o parte din mobilierul familiei Cuza de la palatului Ruginoasa[92].

Un alt moment însemnat a fost marcat în anul 1873, când corpul neînsuflețit al lui Alexandru Ioan Cuza a fost adus la Ruginoasa cu o garnitură de tren, pentru a fi înhumat lângă biserica reședinței de aici. Prin testamentul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, din 8 ianuarie 1873, moșia și palatul de la Ruginoasa au revenit doamnei Elena și celor doi fii.

Între anii 1875-1879 castelul a stat mai mult zăvorât, copiii familiei Cuza fiind plecați la studii în străinătate. Între anii 1880-1884, familia revenea destul de des la Ruginoasa. Doamna Elena administra personal moșia, după renunțarea la contractul de arendare cu Smărăndița Docan.

După 1885, terminând studiile, cei doi fii s-au stabilit la Ruginoasa. Chiar dacă Alexandru avea 23 de ani, iar Dimitrie 22 de ani, ei se aflau sub tutela doamnei Elena, din cauza stării lor precare de sănătate. După experiența din marile orașe europene, cei doi suportau cu greu viața de provincie de la Ruginoasa. În toamna anului 1888, fiul cel mai mic, Dimitrie, s-a sinucis în camera sa de la etajul palatului, fiind

91 Maria Huminic-Teclean, *Prima organizare muzeistică a palatului*, p. 8.

92 *Ibidem.*

înmormântat lângă tatăl său. Răposatul a lăsat, prin testament, fratelui său partea de moștenire care i s-ar fi cuvenit[93].

În 1889, fiul cel mai mare al domnitorului, Alexandru Al. Cuza, s-a căsătorit cu Maria Moruzi, în ciuda sfaturilor medicilor, care arătau că starea sa de sănătate nu îi permite un asemenea lucru. Tocmai din acest motiv viitoarea soacră a cerut ca, înainte de oficierea căsătoriei, să i se lase Mariei Moruzi, prin testament, partea de avere pe care mirele o moștenise de la tatăl său, inclusiv reședința de la Ruginoasa. Testamentul, atât de generos, cuprindea și o clauză restrictivă: aceste bunuri urmau să aparțină viitoarei soții cu condiția ca ea să nu se recăsătorească și să poarte numele *Cuza*.

Alexandru Al. I. Cuza a decedat în Spania, în timpul călătoriei de nuntă, în 1890. După moartea sa, tânăra văduva Maria Cuza (Moruzi) a devenit stăpâna palatului. Peste câțiva ani, ea l-a cunoscut pe Ionel I.C. Brătianu, viitorul lider al liberalilor, pe atunci inginer stagiar de căi ferate. Au avut o căsătorie scurtă, de conveniență. Din relația lor s-a născut istoricul Gheorghe Brătianu (1898), care și-a petrecut copilăria la Ruginoasa.

Prin această a doua căsătorie, chiar dacă foarte scurtă și formală (o zi), necesară recunoașterii copilului, Maria Moruzi pierdea dreptul legal de moștenire de la Ruginoasa. Astfel, proprietatea de la Ruginoasa a fost cedată Spitalului „Caritatea" din Iași. Aceasta a fost clauza înscrisă în testamentul fostului ei soț, Alexandru Al. Cuza, care respecta astfel dorința tatălui său, fostul domnitor[94].

Doamna Elena Cuza, retrasă la Piatra-Neamț, a intentat un proces Mariei Moruzi, pentru recuperarea proprietății de la Ruginoasa. Moșia și palatul Ruginoasa au devenit proprietatea Spitalului „Caritatea", din Iași (întemeiat de Elena Cuza, în clădirea în care funcționează acum Spitalul de Urgență), prin donația Mariei Moruzi. Altfel, la Ruginoasa a fost întemeiat Spitalul de copii „Cuza-Vodă" (1899). În timpul primului război mondial, aici a funcționat un spital militar (1916-1918). După încheierea păcii, odată cu exproprierea moșiei, Spitalul „Caritatea" nu mai avea resurse pentru a întreține cele 40 de paturi destinate copiilor. Astfel, din 1936 palatul a fost cedat temporar Regiei CFR, care a amenajat la Ruginoasa un Spital TBC[95]. Palatul, biserica și hanul de la Ruginoasa au fost foarte avariate în timpul bombardamentelor din 1944. Clădirea a fost restaurată, între 1970 și 1978, după planurile arhitectului I. Costinescu, recăpătând înfățișarea sa din epoca Unirii[96].

Scara de acces la etaj a fost reconstituită după o fotografie aflată la Biblioteca Academiei[97]. „Această scară, destul de largă, lucrată migălos în lemn, cu stâlpi de susținere frumos ornamentați, a fost ea însăși un obiect de artă"[98]. În ciuda descrierii, care poate predispune la alte așteptări, scara existentă astăzi este identică celei din amintita fotografie. Nu se cunosc imagini ale unei scări anterioare.

93 *Ibidem.*

94 *Ibidem.*

95 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 68.

96 Maria Huminic-Teclean, *op. cit.*, p. 8.

97 Boris Crăciun, *op. cit.*, p. 44.

98 *Ibidem.*

Începând din 1 iulie 1980, printr-o decizie a Consiliului Popular al județului Iași, palatul de la Ruginoasa a trecut în subordinea Complexului Muzeistic Iași. Muzeul de Istorie a Moldovei a primit însărcinarea de a organiza un muzeu în această clădire, dedicat epocii Unirii de la 1859. Clădirea a necesitat doar mici retușuri din partea constructorilor, fără a se face lucrări ample de renovare. Tematica propusă, realizată de Maria Huminic-Teclean, șefa Secției de Istorie din cadrul Complexului Muzeal „Moldova" din Iași, a fost avizată de Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Expoziția de bază a fost realizată cu ajutorul specialiștilor de la I.S. „Decorativa" București. Astfel, la 25 noiembrie 1982, muzeul de la Ruginoasa a fost deschis oficial publicului[99].

În ultimii ani palatul de la Ruginoasa a cunoscut o nouă restaurare, menită a-i sublinia valoarea arhitectonică și a-i prelungi existența în timp. Amenajările interioare, aflate în curs, vor da o nouă strălucire expoziției permanente, dedicate perioadei în care aici a locuit principele Alexandru Ioan Cuza și mai ales doamna Elena. Nu ne rămâne decât să urăm viață lungă acestui Muzeu, ce va fi ca o casă deschisă, gătită de sărbătoare, aflată mereu în așteptarea vizitatorilor.

99 Maria Huminic-Teclean, *op. cit.*, p. 8-9.

LOCUINȚELE ELENEI CUZA DIN PIATRA-NEAMȚ

Mihaela Cristina Verzea

În articolul de față, ne propunem să completăm informațiile privitoare la șederea Primei Doamne a României la Piatra-Neamț. Elena Cuza a locuit în orașul de la poalele Pietricicăi în două etape: 1895-1901 și 1904-1909. Cercetând studiile referitoare la viața principesei, am constatat faptul că cele două perioade sunt insuficient și inegal cunoscute. O primă explicație ar consta în aceea că a doua etapă, asupra căreia există mai multe mărturii, a coincis cu un moment istoric, respectiv semicentenarul Unirii Principatelor, care a readus-o în atenția comunității pe Elena Cuza. Surse edite și inedite ne permit reconstituirea ultimei părți (1895-1909) din viața *„femeii ideal de bună și de modestă care a fost Măria Sa Doamna Elena, tovarășa lui Cuza Vodă”*[1]. Reproducem în continuare fragmentul din cartea Luciei Borș, autoarea singurei biografii închinate Principesei, care vizează prima perioadă în care soția fostului domnitor s-a stabilit în orașul din „mijlocul munților cu picioarele scăldate în Bistrița limpede”.

În acest timp [1895], fratele său mai mic, Theodor, își cumpărase o casă la Piatra-Neamț. Orășelul tăcut și pitoresc plăcu mult Doamnei Elena, care se hotărî să construiască și ea o casă frumoasă și încăpătoare, unde să se strângă pe lângă ea în timpul verii sau sărbătorilor aceia care-i erau dragi. Dar când să se mute într-însa, auzi de ocara pe care Mitiță Sturdza o aduse în Parlament memoriei domnitorului Cuza și se hotărî să părăsească pentru totdeauna Țara Românească, în semn de protest. Dărui casa fratelui Theodor, care o și vându după aceea și plecă la Geneva, la fina și nepoata sa, Elena Lambrino, căsătorită Rășcanu”[2].

Reperele cronologice sugerate de Lucia Borș ca fiind legate de stabilirea Principesei în urbea Piatra sunt confirmate de documente de arhivă introduse recent în circuitul științific[3]. Într-adevăr, Elena Cuza poposește pentru prima dată la Piatra-Neamț în vara anului 1895, atunci când devine proprietara unei locuințe de pe strada Ștefan cel Mare, stradă destinată protipendadei nemțene, în baza ***Actului de vindere-cumpărare*** nr. 642 încheiat de Tribunalul Neamț la 3 august 1895[4].

„Între subsemnații Princesa Elena Cuza, văduvă, de profesiune rentieră, pe de o parte, și Căpitanul Vasile Alexandrescu, proprietar, pe de altă parte, s-a încheiat prezentul contract de vindere-cumpărare, prin care subsemnatul, Vasile Alexandrescu, vând locul ce am cumpărat de la doamna Maria Albu[5]*, cu casele, atenansele și ograda, situat în orașul*

---

1 Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost. Amintiri și comemorări*, Editura Tipografia Neamul Românesc, 1911, p.327.

2 Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, Ed. II revăzută, Editura Naționala Ciornei S.A.R., București, p.249-250.

3 Mihaela Cristina Verzea, Elena Cojocariu, *Doamna Unirii în orașul de sub Pietricica*, în „Magazin Istoric”, nr. 5/2011, p. 85-88.

4 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Neamț, fond *Tribunalul Jud. Neamț.*

5 Maria Albu a fost mama lui Nicu I. Albu (1853-1908), prefect și primar al orașului Piatra, la sfârșit de secol XIX, început de secol XX. Deputat și senator din partea Partidului Național Liberal, Nicu Albu și soția acestuia Eleonora Albu s-au numărat printre apropiații Principesei Elena Cuza. A fost înmormântat la mănăstirea Bistrița în mormântul care i-a fost dăruit de

Piatra, strada Ștefan cel Mare, sub Nº pe puterea actului de cumpărătură autentificat de Tribunalul de Neamțu, sub Nº 185 din 11 aprilie 1890 și transcris la grefa aceluiași Tribunal sub nr. 70, la 13 aprilie 1890.

Acest loc de casă, dupe stăpânirea mea actuală și în întinderea și cu megieșiile prevăzute în actul de cumpărare ce am de la doamna Maria N. Albu, îl vând liber de orice sarcină de ipotecă, privilegiu sau servitute, cu prețul de 5600 lei, adică cinci mii șase sute lei, în bilete de bancă române, pe care preț l-am primit integral, acum, la subscrierea acestui act.

Subsemnata, Princesa Elena Cuza, am cumpărat locul cu casele de pe el, în conformitatea actului de vânzare a Doamnei Maria N. Albu sus-citat și după stăpânirea actuală, liber de orice sarcină de ipotecă, privilegii sau servitute cu prețul de 5600 cinci mii șase sute lei, pe care l-am numărat integral în primirea D-nului Căpitan Vasile Alexandrescu".

Exceptând reperele cronologice, celelalte informații oferite de Lucia Borș se dovedesc a fi eronate.

Documentele aflate în fondul Tribunalului Județului Neamț nu înregistrează niciun act de vânzare-cumpărare care să ateste achiziționarea unei proprietăți în Piatra-Neamț de către fratele Elenei Cuza, Theodor Rosetti. De asemenea, în planul care conține situația proprietăților de pe strada Ștefan cel Mare în perioada 1890-1900, nu am întâlnit numele fostului prim-ministru. Bănuim, deși nu avem confirmarea, că fosta proprietate a căpitanului Alexandrescu i-a fost dăruită lui Theodor Rosetti, fără însă a se oficializa această cedare[6] (situație temporară, întrucât numita proprietate îi va reveni șase ani mai târziu fratelui mijlociu al Principesei).

Altfel nu se explică de ce doi ani mai târziu, Elena Cuza își cumpără un nou teren pe aceeași stradă, la nr. 25, în imediata vecinătate a proprietății care îi intrase în stăpânire în august 1895[7]. În schimbul sumei de 2.500 lei, principesa, reprezentată de Ioan Bacallu (absolvent al Politehnicii din Berlin, inginer constructor de căi ferate, senator din partea Partidului Conservator), a cumpărat o porțiune de teren din locul de dotă al Anastasiei Barcan, la data de 21 ianuarie 1897. Vânzarea era impusă de starea precară a locuinței doamnei Barcan, care trebuia în mod obligatoriu supusă unor lucrări de reparație[8]. Elena Cuza a avut și un concurent la achiziționarea terenului, în persoana lui Alexandru Blancfort (procuror al Tribunalului Neamț, avocat, senator). Reproducem conținutul Ordonanței de adjudecare, precizând faptul că am păstrat particularitățile stilistice și ortografice specifice actului invocat.

„Acest Tribunal, prin procesul verbal nr. 4473 din 14 noiembrie 1896, în urma cererii înregistrată la nr. 12689/96, a autorizat pe Doamna Anastasia Barcan, domiciliată în urba Piatra, a vinde prin licitațiune publică, conform art.1253 din codul civil, o porțiune loc din trupul locului său dotal situat în urba Piatra, Strada Ștefan cel Mare, în scop de a face

---

fosta doamnă a Principatelor Unite; Dimitrie Hogea, *Din trecutul orașului Piatra-Neamț, Amintiri*, Tipografia Record, Piatra-Neamț, 1936, p. 165.

6 Petru Flor, medicul personal al Elenei Cuza în ultimii săi ani de viață, plasează acest moment al achiziționării unei proprietăți de către Theodor Rosetti în Piatra- Neamț, zece ani mai târziu, în perioada celei de-a doua șederi a principesei în orașul de pe valea Bistriței: „Când era timp frumos, [Principesa] ieșea puțin în grădină sau se ducea la fratele său Thedor Rosetti, care își cumpărase o casă în imediata vecinătate și care petrecea toate sărbătorile, ca și întreaga vară, aici la Piatra-Neamț"; vezi pe larg I. Lăcustă, *Petru Flor. Elena Cuza – ultimii ani de viață*, în „Magazin Istoric", nr. din ianuarie 2006, p.10-14.

7 Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț (MIAPN), Colecția de istorie modernă și contemporană, *Ordonanță de adjudecare din 21 ianuarie 1897*, nr. inv. 650 MC.

8 Prin procesul-verbal nr. 4473 din 14 noiembrie 1896, Tribunalul Neamț permitea doamnei Anastasia Barcan să vândă din locul său dotal o porțiune, în baza raportului „format la 7 noiembrie curent de Dl. Inginer I. Balu, expertul numit de Tribunalul din care se constată că imobilul (casa) ce petiționara Anastasia Barcan posedă în acest oraș, strada Ștefan cel Mare, este cu totul umed și impropriu de a mai fi locuit, că are nevoie de mari reparațiuni radicale care constau în refacerea lor, evaluând această refacere la suma de 3500 lei". Înstrăinarea urma să se facă prin licitație, conform art. 1253 din codul civil; MIAPN, Colecția de istorie modernă și contemporană, *Proces verbal din 14 noiembrie 1896*, nr. inv. 629 MC.

operațiuni ne aparate pentru conservarea caselor sale dotale, porțiune de loc care este latura la fund despre casele Dlui Ernest Gheorghiu, spre sud patru metri 50 centimetri, laturea locului la Strada Ștefan cel Mare spre nord trei-deci și unu metri 30 cm, lungimea locului pe latura despre locul Principesei Elena Alexandru Cuza[9] [s. n.], spre răsărit, cinci zeci și unu metri 20 cm și lungimea locului pe latura despre locul ce rămâne Dlui Neculai Barcan spre apus din Stradă, la colțul despre sud a chilerului pe linia păretelui chilerului șase spre zece metri 75 cm și din colțul chilerului până la fundul dinspre Dl Ernest Gheorghiu, douăzeci și nouă metri 85 cm sau în totul latura despre Dl. Barcan, are o lungime de patruzeci și șase metri 60 cm.

La 15 noiembrie 1896, Dna Anastasia Barcan, cu consimțământul soțului său N. Barcan, prin petiția înregistrată la nr. 13387, au cerut a se autoriza Corpul de Portărei a forma afiptele conform art. 687 Pr. Civile, Tribunalul, prin jurnalul nr.4521 din 18 noiembrie 1896, au evaluat vânzarea citată porțiunii de loc cu termin de 30 zile de la data publicațiunii prin foaia oficială.

La 2 ianuarie a.c., când s-a împlinit termenul de de 30 de zile publicat prin Gazeta de Iași, nr. 137/96, pentru vânzarea citată porțiunii de loc, procedura fiind îndeplinită, la apelul nominal au [indescifrabil] Doamna Anastasia Barcan, asistată de soțul său N. Barcan, care a declarat că stăruie a se face vânzarea, iar ca concurent s-a prezentat Dl. I. Bacalu, autorizat de Principesa Elena Cuza, cu procura autentificată de acest tribunal sub nr. 834/96, s-au procedat apoi la vânzare cu ușile deschise, conform art. 538 proces civil și după strigările ținute în trei intervale, având fiecare strigare un interval de cinci minute, ne dând nimeni un preț mai mare decât dl. Inginer I. Bacalu pentru Principesa Elena Cuza, în sumă de 2000 lei, Tribunalul, prin procesul Nr. 9 din acea au adjudecat în mod provizor citatul imobil asupra Principesei Elena Cuza cu prețul de 2000 lei. Despre numele concurenților și prețul oferit s-au ținut liste de Grefier și Portărel, în care a subscris și adjudecările, totodată s-au anunțat părțile prezente ca peste opt zile să se prezinte iarăși la tribunal, când urmează a se face supralicitare, afișându-se acest termen și la ușa Tribunalului.

La 11 ianuarie a.c. când s-a împlinit termenul de opt zile pentru supralicitare, procedura fiind îndeplinită, la apelul nominal au compărut Dna Anastasia Barcan, asistată de soțul său N. Bracan, care a declarat că stăruie a se face supralicitarea. Dl I. Bacalu, procuratorul Principesei Elena Cuza, și Dl Alexandru Blancfort ca supralicitator, s-a procedat apoi la supralicitare cu ușile deschise, conform art. 538, pr. Civil, s-au început strigările de la prețul de 2200 lei oferit de domnul Alexandru Blancfort și după strigările ținute în trei intervale, având fiecare strigare un interval de cinci minute, nedând nimeni un preț mai mare decât Dl I. Bacalu pentru principesa Elena Cuza, în sumă de 2500 lei, Tribunalul, prin procesul n. 76 din acea zi, au adjudecat definitiv citatul loc asupra principesei Elena Cuza, cu suma de 2500 lei. Despre numele concurenților și prețul oferit s-au ținut listă de Grefier și Portărel, în care au subscris și adjudecările, totodată s-a pus în vederea cumpărătorului a se conforma art. 551 și următoarele procese civile în ce privește depunerea prețului.

La 13 ianuarie a.c., Dl I. Bacalu procuratorul Principesei Elena Cuza, cu petiția înregistrată la nr. 439, au prezentat tribunalului recipisele casieriei locale nr. 8270 și 8272/97 pentru depunerea prețului de 2500 lei în numerar și a taxei de înregistrare, cerând a se elibera Principesei Elena Cuza ordonanța de adjudecare.

Tribunalul, văzând că atât prețul de 2500 lei cât și taxa de înregistrare, s-au depus la Casieria locală sub recipisele Nr. 8270 și 8272/97, prin Jurnalul nr. 146/97 au dispus a e elibera Principesei Elena Cuza cuvenita ordonanță de adjudecare.

În consecință,

Tribunalul

9 Achiziționarea și păstrarea fostei proprietăți a căpitanului Vasile Alecsandrescu este, iată, reconfirmată.

În urmarea celor expuse mai sus și în baza art. 558 pr. Civ., eliberează Principesei Elena Cuza această ordonanță de adjudecare, pentru recunoașterea sa de cumpărătoare a o porțiunei loc din trupul locului dotal intrat în urba Piatra, Strada Ștefan cel Mare, proprietatea Dnei Anastasia N. Barcan.

Dată astăzi 21 ianuarie 1897.

Extinzându-și domeniul, principesa a demarat construcția unei noi locuințe, care din fericire există și astăzi, într-o stare de conservare mulțumitoare. Nu se cunoaște data exactă a terminării acestui imobil. Intuim că a fost construit între anii 1897-1899.

Potrivit Luciei Borș, principesa nu a locuit deloc în casa din Ștefan cel Mare, nr. 25, relatare infirmată însă de o serie de mărturii. Parcurgând volumul Principesa Elena Cuza. Corespondență și acte. 1840-1890[10], descoperim scrisori trimise de la Piatra-Neamț, în intervalul 20 februarie 1897-17 ianuarie 1901. O primă scrisoare, din 20 februarie 1897, îi era adresată Paulinei Alecsandri, căreia îi mulțumea pentru trimiterea noii ediții a operelor lui Vasile Alecsandri. Principesa îi promitea Paulinei Alecsandri că o va vizita la Mircești, în drumul său spre Iași (aici locuia în casele fratelui său, Dimitrie Rosetti), sau la întoarcerea la Piatra-Neamț. Probabil, Elena Cuza locuia în casa cumpărată în august 1895.

Din textul unei scrisori adresate lui B.C. Livianu, autorul broșurii Generalul C-tin Herescu Năsturel. Episod din domnia lui Cuza Vodă, deducem că, doi ani mai târziu, principesa era deja stabilită la Piatra-Neamț, probabil în noua sa locuință: „Vă mulțumesc din toată inima că v-ați gândit la mine și mi-ați procurat ocazia ca în singurătatea în care m-am retras să-mi amintesc de marele și glorioasele fapte ale răposatului meu soț"[11].

Din aceeași sursă bibliografică, aflăm că la data de 20 octombrie 1902, pe numele Elenei Cuza, născută în anul 1825, cu următoarele semnalmente: statură mijlocie, părul sur, ochi căprui, a fost emis pașaportul nr. 607, de către Chestura de Poliție din Iași[12]. Într-adevăr, principesa părăsea țara, nu înainte însă de a-și înstrăina proprietatea de la Piatra-Neamț. Se naște firesc întrebarea: de ce pleca tocmai acum, când părea că își găsise în sfârșit liniștea?

„Ocara" de care amintește Lucia Borș ne poate duce cu gândul fie la refuzul pe care Dimitrie A. Sturdza, președinte al Consiliului de Miniștri, l-a manifestat față de propunerea organizării unei subscripții publice pentru realizarea statuii Unirii de la Iași, variantă neplauzibilă, întrucât episodul este posterior anului în care principesa a plecat din țară, fie la explicația pe care am regăsit-o în amintirile lui G.T. Kirileanu[13]. Într-o scrisoare datată 16 noiembrie 1902, trimisă de bibliotecarul Curții regale a României prietenului său Mihai Lupescu (învățător, folclorist), citim următoarele: „Și eu prețuiesc pe Sturdza ca un cercetător meticulos și iubitor al trecutului... Ca om politic însă, și mai ales ca șef de partid, Sturdza e un om cu vederi strâmte, cu inimă rea și veninoasă. Cei ce cunosc de-aproape viața lui Cuza spun că Sturdza îi era secretar și, divulgând unui ziar străin o scrisoare secretă a lui Napoleon, de care nu știa decât Cuza și secretarul său, Cuza i-a tras două palme... De atunci ura lui Cuza împotriva lui Sturdza – ură care l-a împins ca în prefața Cuvântărilor regelui Carol I în 30 de ani de domnie să spună niște cuvinte batjocoritoare la adresa lui Cuza, din care cauză Academia în ședință publică a declarat că

10 *Principesa Elena Cuza. Corespondență și acte. 1840-1890*, edție îngrijită, note și indici de Virginia Isac și Aurica Ichim, Editura Junimea, Iași, 2009, p. 363-364.

11 *Ibidem*, p. 364-365.

12 *Ibidem*, p. 366-367.

13 G.T. Kirileanu, *Sub trei regi și trei dictaturi*, ediție îngrijită de Constantin Bostan, Editura Crigarux, Piatra-Neamț, 2004, p. 57-58.

numita prefață nu-i scrisă cu încuviințarea ei... În noaptea răsturnării lui Cuza, Sturdza a sechestrat fără nici un drept hârtiile lui Cuza, care și azi sunt tot în mâinile lui sechestrate și poate că și ciuntite, deoarece dânsul refuză cu îndârjire a le arăta istoricilor care au vrut să scrie acum asupra lui Cuza (Titu Maiorescu și A.D. Xenopol)".

Având serioase motive pentru a pleca, Principesa intenționa să nu se mai întoarcă vreodată pe tărâmuri românești. Și, totuși, o va face un an și jumătate mai târziu, sfătuită fiind de Henrieta Bacallu, soția celui prin intermediul căruia achiziționase terenul din strada Ștefan cel Mare, nr. 25.

În acest punct al narațiunii se impune să facem o nouă corectură. Principesa Elena Cuza și-a dăruit proprietățile nu fratelui său mai mic, Theodor Rosetti, ci fratelui mijlociu, Dimitrie Rosetti (mai puțin cunoscut decât Th. Rosetti, acesta era licențiat în Drept la Viena, fost ministru al Cultelor și Instrucției Publice în anul 1861, prim-președinte al Curții de Apel din Iași în 1866, deputat și prefect de Iași).

Actul de donație – aflat în colecția de istorie modernă a Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț – din data de 28 aprilie 1901, certifică faptul că principesa Elena Cuza renunță în favoarea fratelui ei, domiciliat în Iași, Strada Tăutu, nr. 16, la proprietatea din strada Ștefan cel Mare, nr. 25[14].

Act de donațiune între vii

Subsemnata, Princesa Elena Cuza, domiciliată în orașul Piatra-Neamț, strada Ștefan cel Mare, Nr. 25, declar prin actul de față că dăruiesc în deplină de veci proprietate fratelui meu Dimitrie Gheorghie Rosetti casele mele în valoare de 40.000 (patruzeci de mii) lei ce posed în orașul Piatra și în care locuiesc actualmente, dimpreună cu totul locul lor și cu toate obiectele mobile aflate în ele.

Totodată, cu facerea acestui act am remis fratelui meu sus-numit și actele care constituie dreptul meu de proprietate asupra acestor case cu locul lor și anume: actul de vânzare/cumpărare autentificat sub Nr. 642, din 3 august 1895, și transcris la aceeași dată sub Nr. 382 de tribunalul județului Neamț, precum și ordonanța de adjudecare al aceluiași tribunal, emisă de sub nr. 24 de la 21 ianuarie 1897.

Princesa Elena Cuza

Piatra-Neamț, 28 aprilie 1901

Subsemnatul, Dimitrie Gheorghe Rosetti, domiciliat în Iași, strada Tăutu, nr. 16, declar că primesc cu adâncă recunoștință donațiunea făcută mie prin prezentul act de sora mea, Princesa Elena Cuza.

Piatra-Neamț, 28 aprilie 1901

[Semnătura] D. Gh. Rosetti

Proces-Verbal

Anul 1901, luna aprilie 28 zile, orașul Piatra

În pretoriul Tribunalului Județului Neamțu și înaintea noastră Oscar Stati, judecător de ședință, asistat fiind de domnul Dimitrie Hogea Grefier, s-au prezentat personal Domniile Lor Princesa Elena Cuza, domiciliată în urba Piatra, strada Ștefan cel Mare, Nr. 25, și Dimitrie Gheorghe Rosetti, domiciliat în Iași, strada Tăutu, Nr. 16, ambii cunoscuți personal nouă, cerând, prin petiția înregistrată la Nr. 5503, autentificarea prezentului act de donațiune, format în două exemplare identice, din care unul pe timbru de zece lei și iscălit de părți, iar celălalt pe timbru de cincizeci de bani,

14 MIAPN, Colecția de istorie modernă și contemporană, Act de donație din 26 aprilie 1901, nr. inv. 628 MC.

nesubscris; și cetindu-se de către noi acest act din cuvânt în cuvânt în fața și acordul părților, la întrebările puse, dânsele ne-au declarat că cele conținute în el sunt cu consimțământul Domniilor lor și că iscăliturile sunt proprii ale Domniilor lor; după care părțile au iscălit în prezența noastră și exemplarul prezentat nesubcris, ce urmează aserțiune la dosar; și apoi am vizat ambele exemplare pentru neschimbare.

Noi, luând act de declarațiunile părților,

În virtutea art. 1171 Cod Civil și urmând legea act. donațiune, se constată că la cererea de autentificare s-a anexat și anulat un timbru de cinci lei, iar taxa de înregistrare s-a solvit la Administrația financiară locală sub recipisa nr. 687, în sumă de una mie șase sute lei, recipisă care s-a oprit la dosar.

Judecător de ședință,

Oscar Stat

Nr. 245 ant.

1901 Aprilie 28

Grefier,

D. Hogea

Iată o dovadă certă a faptului că principesa a locuit în strada Ștefan cel Mare, nr. 25, până în primăvara anului 1901. Întâmplător sau nu, și corespondența expediată de soția lui Cuza din urbea Piatra se oprește la data de 4/17 ianuarie 1901.

O mărturie vizuală de această dată atestă șederea Elenei Cuza în proximitatea Parcului Cozla (amenajarea acestuia a început în anul 1901, lucrare edilitară executată cu succes de primarul Nicu Albu). „Vila domniței Cuza" apare în două cărți poștale aflate în colecția ing. Viorel Nicolau din Piatra-Neamț, una dintre ele fiind datată 1900, iar cealaltă 1901.

Dimitrie Rosetti nu a păstrat pentru mult timp darul principesei. Prin *Actul de veșnică vânzare*, încheiat „între subscrișii Dimitrie Gh. Rosetti, proprietar [...], pe de o parte, și Vasile S. Caludi, comerciant, domiciliat în orașul Piatra N.", din 5 septembrie 1902, contra sumei de 24.000 lei, cel din urmă devenea proprietarul fostelor case ale Elenei Cuza „dimpreună și cu lămpile și instalațiunea de lumină electrică, aflătoare astăzi în case, libere de orice sarcină de ipotecă"[15].

„Act de veșnică vânzare

Între subscrișii Dimitrie Gh. Rosetti, proprietar, domiciliat în Orașul Iași, strada Tăutu, nr. 16, pe de o parte, și Vasile S. Caludi, comerciant, domiciliat în orașul Piatra N., pe de altă parte, s-a încheiat următorul contract:

Subscrisul, Dimitrie Gh. Rosetti, declar că am vândut Dlui Vasile Caludi casele mele ce posed în orașul Piatra N., strada Ștefan cel Mare nr...., dimpreună cu tot locul lor, precum și cu lampele și instalațiunea de lumină electrică aflătoare astăzi în case. Această vânzare o fac pe puterea actului de donațiune între vii, autentificat de Tribunalul Județului Neamț sub nr. 245, din 28 aprilie 1901, și transcris la același tribunal sub nr. 167, din aceeași zi.

Acest imobil se mărginește la răsărit și sud cu imobilul Dlui C. Semaca, la apus cu Dl. N. Barcan și la nord cu Strada, după stăpânirea mea actuală și în întinderea și cuprinsul prevăzute în actul de vindere-cumpărare autentificat sub nr. 642 din 3 august 1895 de către tribunalul județului Neamț și transcris la același tribunal în aceeași zi sub Nr. 382, precum

15 *Ibidem*, Act de vânzare din 5 septembrie 1902, nr. inv. 627 MC.

și în ordonanța de adjudecare eliberată de tribunalul Județului Neamț sub nr. 24, din 24 ianuarie 1897, și investită cu formulă executorie de același tribunal, sub nr. 25, din 29 ianuarie 1897.

Imobilul acesta îl vând Dlui Vasile S. Caludi, liber de orice sarcină de ipotecă, privilegiu sau servitute, cu prețul 24.000, adică douăzeci și patru mii lei, pe care i-am primit integral de la domnia sa, acum, la facerea acestui act, drept care i-am și predat imobilul în stăpânire, dimpreună cu lămpile și instalațiunea de lumină electrică, precum și următoarele acte care constituie dreptul meu de proprietate asupra acestor case cu locul lor: a) actul de donațiune între vii, autentificat sub Nr. 245/1901 și transcris sub nr. 167/1901 de Tribunalul județului Neamț; b) ordonanța de adjudecare Nr. 24/1897, eliberată de tribunalul Neamț și investită cu formulă executivă Nr. 25/1897 de același tribunal; c) Procesul verbal nr. 84, din 22 februarie 1897, dresat de portărelul Județului Neamț.

Subscrisul, Vasile S. Caludi, declar că am cumpărat de la Dl Dimitrie Gh. Rosetti sus-arătatele case cu locul lor, dimpreună și cu lămpile și instalațiunea de lumină electrică, aflătoare astăzi în case, cum se lămurește mai sus, după stăpânirea actuală, libere de orice sarcină de ipotecă, privilegiu sau servitute, cu prețul de 24.000 lei, douăzeci și patru mii lei, pe care i-am numărat integral în primirea Dlui vânzător și-am primit de la domnia sa în a mea stăpânire imobilul vândut, împreună cu sus-citatele acte de proprietate, lămpile și instalația de lumină electrică.

Făcut în Piatra N., azi, 5 septembrie 1902.

Semnătura,

D. Gh. Rosetti

Semnătura,

Vasile S. Caludi.

Din fericire, istoricul acestei locuințe poate fi reconstituit și pentru perioada interbelică, datorită faptului că în patrimoniul MIAPN există testamentul lui Vasile Caludi din 17 aprilie 1919. Prin renumerotarea caselor de pe strada Ștefan cel Mare, fosta locuință a Elenei Cuza primește nr. 33. Casa i-a fost lăsată moștenire Marthei C. Vorel, fiica comerciantului Vasile Caludi și soția farmacistului Constantin Vorel (deținătorul Laboratoarelor Vorel din Piatra Neamț)[16].

În străinătate, principesa „începu să simtă dorul de țară... Îi era și teamă că va muri departe de ai săi. Ar fi dorit mult să se întoarcă, dar găsirea unui cămin care să-i vină la socoteală o oprea din avântul ce-l avea. Atunci se întâmplă să treacă prin Geneva și s-o viziteze o cunoscută din Piatra-Neamț, Henrieta Bacalu, căreia Doamna Elena îi împărtăși grija că nu va găsi în țară un cămin, dacă ar împinge-o dorul să se întoarcă. Henrieta Bacalu se oferi atunci să-i puie la dispoziție, în schimbul unei sume de bani, tot ce-i va fi necesar ca să trăiască nesupărată de nimeni în Piatra[17].

Plecând de la informațiile aceleași Lucia Borș, aflăm că, odată revenită în țară:

La Piatra-Neamț [Principesa] se așeză în casa inginerului Bacalu[18], pe strada Ștefan cel Mare. O căsuță modestă, formată din două odăi și un antreu pe care se afla o altă odaie, pentru camerista sa, Germaine, adusă cu ea din Genève.

---

16 *Ibidem,* Testament, nr. inv. 608 MC.

17 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 250-251.

18 Casa îi este atributǎ familiei Lalu de Constantin Bostan, în *Piatra-Neamț și împrejurimi. Parfumul amintirilor, aroma evocărilor*, Editura Acțiunea, Piatra-Neamț, 2009, p. 78. Nicolae Iorga menționează și el faptul că o familie bogată i-a oferit Doamnei Unirii găzduire, fără a oferi un nume. Originar din Grecia, Dimitrie Lalu (1835-1917) a fost una din cele mai cunoscute figuri ale orașului (exploatator al pădurilor de pe domeniul Broșteni al Regelui Carol I, fondator al Societății Moldova, al Morii Doamna, cu uzina electrică care deservea iluminatul public și, particular, al fabricii de Tricotaje Doamna. Dimitrie Hogea, autorul primii lucrări monografice a orașului Piatra-Neamț, afirma că D. Lalu „a fost în timpul său cel mai de seamă factor al economiei orașului nostru". Documentele de arhivă nu ne-au permis reconstituirea istoricului acestei locuințe. Totuși, în

Casa era veselă, cu o grădiniță în față, pe care Doamna Elena o îngrijea singură. În fața ferestrelor se ridica, departe, frumosul munte Cozla, îmbătrânit și el sub povara brazilor... Mobilierul era tot atât de simplu ca și aspectul casei, căci Doamna Elena nu dorea să aibă decât ce era neapărat nevoie. El se compunea dintr-un pat, un dulap pentru haine, un scrin și un fotoliu pe care-i plăcea să stea și să asculte, în zilele de iarnă, sau când era suferindă, lectura pe care i-o făcea camerista[19].

Contemporan al principesei, medicul Socrat Lalu confirmă afirmațiile de mai sus[20]. Doamna Unirii a stat, după revenirea în țară, între anii 1904-1909, la Piatra-Neamț într-o locuință închiriată.

Principesa Elena Cuza a fost o martiră – prin urmare o adevărată sfântă a neamului nostru. Numai ceea ce știu eu, că a dăruit prin intermediarul meu, populațiunei nevoiașe din orașul și din întreg județul nostru, – dat fiind modestele Ei venituri – întrecea tot ceea ce ne-am putea închipui! Nu rămânea Sfintei Principese – cât a stat la Piatra – pentru nevoile Ei strict personale: pensiunea, chiria, o rochie pe an! nici a zecea parte din ceea ce dăruia! Trăia extrem de modest, pentru a da la alții cât putea mai mult; împărțind în același timp la toți și ceva din inima ei... nemaipomenit de compătimitoare și de bună.

Singura referință pe care medicul personal al Elenei Cuza, dr. Petru Flor, o face în legătura cu locuința Doamnei Unirii este o trimitere la amplasarea casei pe strada Ștefan cel Mare „în drumul cimitirului"[21].

Mai generos în prezentarea locuinței Principesei este Nicolae Iorga. Vizitând-o, cu prilejul aniversării semicentenarului Unirii Principatelor, la 24 ianuarie 1909, cu doar două luni înainte de moartea acesteia, marele istoric scria:

Pe doamna Elena am văzut-o în zilele amintitoare ale Unirii... Casa ei o dăruise Doamna, d-lui Teodor Rosetti [în realitate lui Dimitrie Rosetti], atunci când ea se hotărâse a părăsi țara. Întorcându-se – nu știu de ce plecase – dar se întorsese de dor –, ea primi găzduirea unei familii bogate din Piatra-Neamț, care-i puse la dispoziție o căsuță curată și veselă, în care ai fi crezut mai degrabă că se sălășluiește primăvara unei familii de funcționari săraci, decât că în ea se adăpostește aceia care a fost Doamna Țării. Multă simplicitate și la primirea de către personalul străin care încuraja pe Măria Sa. Și multă cuviință rezervată, multă liniște rece. Mi se părea că intru într-un cavou și că dincolo de ușa închisă voi găsi o umbră din acelea care multă vreme încă flutură în jurul mormintelor mari, fără plâns, fără glas. Și nu, în acea odăiță neagră, în care se deslușea, în fundul unui fotoliu, dintr-o săracă rochie de doliu, supt un cauc de călugăriță acoperit cu un văl simplu de lână, o figură măruntă, săpată fin în fildeș palid, – în odaia aceia era o viață care știa, cetia, afla, ... era o cugetare sigură și cuminte, era o inimă care bătea pentru tot ce e nobil și ochi în care nu secase izvorul lacrimilor acelora care țin vii durerile cele mari, ascunse de lume, pe care ele n-o privesc[22].

Casa Elenei Cuza a intrat, cu același prilej, și în atenția presei centrale. Consemnând modul în care a fost serbată Unirea Principatelor la Piatra-Neamț, ziarul „Universul", din 25 ianuarie 1909, relata:

Lista proprietăților de pe Strada Ștefan cel Mare din anul 1913, îi regăsim pe Vasile Caludi, la nr. 33, fost 25, pe Dimitrie Lalu la nr. 37, în timp ce Ioan Bacallu apare la nr. 39 și nr. 41 (teren viran). Prezența inginerului Bacallu, în calitate de martor la decesul Principesei, este, credem noi, un argument în susținerea punctului de vedere exprimat de Lucia Borș. În anul 1927, proprietarul casei, profesorul Grigore Capșa, vinde locuința sa arhitectului T. Raux, iar acesta o lasă moștenire fiicei sale, Eliza D. Lalu.

19 Lucia Borș, *op. cit.*, p. 251.

20 Născut la Piatra-Neamț, la 25 martie 1875, titularul Catedrei de Farmacologie a Facultății de Medicină din București, în perioada 1920-1940 (transferat de la aceeași catedră a Facultății de Medicină din Iași, unde activase începând cu anul 1913), vorbește în cartea sa *Diverse* despre firea caritabilă a principesei Elena Cuza; S. D. Lalu, *Diverse*. Fascicolul II, Tipografia Cultura, București, 1943, p. 631.

21 I. Lăcustă, *op. cit.*, p. 11.

22 Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 327-328.

La orele 4, școlile și o imensă mulțime au făcut o manifestație la locuința Doamnei Cuza. S-au cântat cântece patriotice și s-a jucat Hora Unirei. Doamna Cuza a apărut la geam. Primarul Nicu Ioaniu a rostit o scurtă cuvântare. Doamna, cu lacrămile în ochi, a mulțumit publicului și a strigat Trăiască România! Un ura formidabil a izbucnit din piepturile manifestanților[23].

Chiar dacă Elena Cuza nu a deținut locuința în care și-a petrecut ultimii ani din viață, aceasta a rămas în conștiința colectivă drept casa Elenei Cuza de la Piatra-Neamț[24], în timp ce singura sa proprietate din „orășelul foarte frumos de la gura văii Bistriței"[25] rămâne și astăzi necunoscută chiar pietrenilor.

Mărturisim că ne-am întrebat de ce există atât de puține informații legate de prezența „Sfintei Principese" la Piatra-Neamț. Răspunsul este cât se poate de simplu, *modestia*. Fiind o fire retrasă, Elena Cuza nu și-a dorit să fie în centrul atenției nici când era Prima Doamnă a românilor, și cu atât mai puțin spre sfârșitul vieții. Memoria Elenei Cuza dăinuie în orașul pe care l-a îndrăgit, la trecerea a peste un secol de la moartea Sa, iar cele două case în care a locuit, aflate pe strada Ștefan cel Mare, ne-o readuc mereu în minte.

---

23 „Universul", nr. 23 din 25 ianuarie 1909, p. 3.

24 Casa se află pe lista monumentelor istorice din județul Neamț. La intrare, se află o placă comemorativă cu următoarea inscripție: „24 ianuarie 1859-24 ian. 1959 / Aici și-a trăit ultimii ani ai vieții Elena Cuza". Placa a fost dezvelită la aniversarea Centenarului Unirii.

25 Caracterizarea îi aparține unei alte Doamne a românilor: Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol III, Editura Eminescu, București, 1991, p. 260.

Vedere de epocă a orașului Piatra Neamț

Casa Doamnei Elena Cuza din Str. Ștefan cel Mare, Nr. 25 (ulterior nr. 33)

I

Noi Carol I
Prin gratia lui Dzeu şi voinţa naţională
Rege al României
La toţi de faţă şi viitori sănătate,

2116

România

N° V

Tribunalul Judeţului Neamţu.

Ordonanţă de adjudecare.

N° 24.

Acest Tribunal prin procesul verbal N° 4473 din 14 Noembrie 1896, în urma cererei înregistrată la N° 12689/96, a autorizat pe D-na Anastasia Barcan, domiciliată în urbea Piatra a vinde prin licitaţiune publică conform art. 1253 din cod. civil o porţiune loc din trupul locului său dotal situat în urbea Piatra Strada Ştefan cel Mare, în scop de a face reparaţiuni mari şi neaparate pentru conservarea caselor sale dotale, porţiune de loc care este latura la fund despre casele D-lui Ernest Gheorghiu, spre sud patru metri 50 centimetri, latura locului la Strada Ştefan cel Mare spre nord trei-zeci şi unu metri 30 c.m. lungimea locului pe latura despre locul Principesei Elena Alex. Cuza, spre răsărit cinci-zeci şi unu metri 20 c.m. şi lungimea locului pe latura despre locul ce rămâne D-lui Niculai Barcan spre apus din Stradă la colţul despre sud a chilerului pe linia păretelui chilerului, şase-spre-zece metri 95 c.m. şi din colţul chilerului până la fundul despre D-l Ernest Gheorghiu, două-zeci şi nouă metri 15 c.m. sau în total latura despre D-l N. Barcan, are o lungime de patru-zeci şi şase metri 60 c.m.—

La 18 Noembrie 1896 D-na Anastasia Barcan, cu consimţământul soţului său N. Barcan, prin petiţie înregistrată la N° 13384 au cerut a se autoriza Corpul de Portărei a forma afişele conform art. 687 Pr. civile, Tribunalul prin jurnalul N° 4521, din 18 Noembrie 1896, au ordonat vânzarea acestei porţiuni de loc cu termin de 30 zile dela data publicaţiunei prin foaia oficială. —

/

sumă de 2500 lei, Tribunalul prin procesul verbal No 76,
din acea zi au adjudecat definitiv cstatul lor asupra
Princesei Elena Cuza cu suma de 2500 lei; despre numele
concurenților și prețul oferit s-au ținut listă de Grefier și Por-
tărel în care au subscris și adjudecatarele, totodată s-a pus
în vederea cumpărătorului ase conforma art. 551 și urm.
pr. civile în ce privește depunerea prețului. –
La 13 Ianuar a.c. D-lu I. Bacalu procuratorul
Princesei Elena Cuza cu petiția înregistrată la No
439 au presentat Tribunalului recipisele Cassieriei locale
No 8270 și 8272/97, pentru depunerea prețului de 2500
lei în numerar și a taxei de înregistrare cerând ase
elibera Princesei Elena Cuza Ordonanța de adjudecare
Tribunalul văzând că atât prețul de 2500 lei cât și
taxa de înregistrare s-a respuns la Cassieria locală
sub recipisele No 8270 și 8272/97, prin jurnalul
No 146/97 au dispus a se elibera Princesei Elena Cuza
numita ordonanță de adjudecare. –
În consecință
Tribunalul –
În urmarea celor expuse mai sus și în baza art. 558 pr. ci.
Eliberează Princesei Elena Cuza aceasta ordonanță de
adjudecare pentru recunoașterea sa de cumpărătoare a p-
roprietății lor din trupul locului dotal situat în urbea
Piatra Strada Ștefan Cel Mare proprietatea D-nei
Anastasia N. Baran. –
Dată astăzi 21 – Ianuar 1897. –

p. Grefier

Nº 811

Suma de 1600 —
data de ... 1901

Registru ... 687

Act de Donațiune între vii

Subsemnata Princesa Elena Cuza domiciliată în orașul Piatra Neamț strada Ștefan cel mare Nº 25 declar prin actul de față că dăruesc în deplină și vecii proprietate fratelui meu Dimitrie Gheorghe Rosetti casele mele în valoare de 14000 (patrusprezece mii) lei ce le posed în orașul Piatra și în care locuesc actualminte, dimpreună cu tot locul lor și cu toate obiectele mobile aflate în ele. —

Tot odată cu facerea acestui act am remis fratelui meu sus numit și actele care constitue dreptul meu de proprietate asupra acestor case cu locul lor și anume: actul de vânzare cumpărare autentificat sub Nº 642 din 3 August 1895, și transcris la aceiași dată sub Nº 382 de tribunalul județului Neamț, precum și ordonanța de adjudecare al acelui tribunal, emisă sub Nº 24 la 21 Ianuarie 1897. —

Princesa Elena Cuza — Piatra Neamț 28 Aprilie 1901

Subsemnatul Dimitrie Gheorghe Rosetti domiciliat în Iași strada Sărărie Nº 16 declar că primesc cu adâncă recunoștință donațiunea făcută mie prin presentul act de sora mea Princesa Elena Cuza. —

Piatra Neamț 28 Aprilie 1901

D. Rosetti

Proces Verbal

Anul 1901 Luna April 28 zile orașul Piatra —

In pretoriul Tribunalului Județului Neamțu se înaintea noastră Oscar ... judecător de ședință, asistat fiind

Tavă cu monograma lui Alexandru Ioan Cuza, provenind de la locuința doamnei Elena Cuza din Piatra Neamț (Colecția MIAPN)

Detaliu

DOAMNA ELENA CUZA - STEME ȘI MONOGRAME[1]

Sorin Iftimi, Aurica Ichim

Studiul stemelor și monogramelor familiilor domnitoare reprezintă un domeniu mai puțin frecventat, până în prezent, în istoriografia română. Domeniul simbolurilor personale, alăturate celor domnești, poate fi abordat, cu mult folos, din diverse perspective, reprezentările vizuale fiind în măsură să aducă unele informații interesante pentru cercetarea istorică în general.

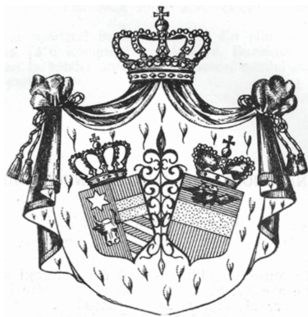
În plan muzeistic, stemele și monogramele au o mare însemnătate pentru stabilirea autenticității unor exponate, precum și la stabilirea apartenenței obiectelor respective. Asemenea „însemne de proprietate" sporesc foarte mult valoarea unor piese, prin dimensiunea lor memorială, și permit clasificarea obiectelor respective într-o categorie superioară, cea de Tezaur. Exponatele ce au astfel de însemne sunt obiecte personale, de folosință curentă, care au o mare putere de evocare a personajului, limpezind diverse aspecte de „mică istorie", care țin de moda epocii, de viața cotidiană sau de gusturile personajului respectiv. Nu în ultimul rând, obiectele armoriate și „monogramate" pot contribui la unele clarificări cronologice și oferă chiar informații istorice care nu au fost exprimate în izvoarele scrise ale epocii.

În cele ce urmează ne propunem să abordăm personalitatea doamnei Elena Cuza, din perspectiva simbolică oferită de stemele și monogramele pe care le-a folosit de-a lungul vieții sale. Prezență discretă în viața publică a epocii, doamna își dezvăluie anumite dimensiuni ale ființei sale tocmai prin asemenea reprezentări.

Culorile familiei Rosetti în stema lui Alexandru Ioan Cuza

Pe mai multe obiecte personale ale Domnului Unirii s-a păstrat o stemă cu două scuturi heraldice acolate, care a fost folosită Alexandru Ioan Cuza la începutul domniei sale. Aparent, această stemă nu are nicio legătură cu doamna Elena, dar – după cum vom vedea – asemenea conexiuni există.

1 Acest articol reunește câteva fragmente din lucrarea noastră *Alexandru Ioan Cuza – steme, monograme, decorații*, Iași, Editura Kolos, 2009, pp. 8-11, 30-35, 50-54. Textele au fost revăzute, operându-se câteva corecții și aducându-se unele întregiri, mai ales în privința monogramelor folosite de doamnă în corespondență.

1

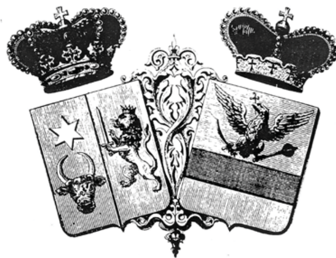
2

Heraldistul Jean N. Mănescu a întâlnit stema pe un ceas de buzunar aflat cândva în colecția Muzeul Militar Național din București și i-a dedicat un studiu special[2] (fig. 1). Autorul precizează că ceasornicul a fost dăruit de doamna Elena Cuza unui nepot de văr al domnitorului. Aceeași stema dublă este pictată pe un serviciu de masă (farfurii) din porțelan de Vierzon[3], precum și pe o fructieră de porțelan, care a aparținut „Casei" domnitorului[4]. O asemenea fructieră deține și Muzeul Unirii din Iași (fig. 2).

Această primă construcție heraldică folosită de domnitorul Alexandru Ioan Cuza respecta statutul juridic internațional, potrivit căruia noul stat era doar o uniune personală, sub denumirea de „Principatele Unite". De aceea s-a folosit soluția scuturilor acolate – reprezentând alianța celor două entități politice – și nu un singur scut care să reunească simbolurile heraldice ale celor două țări. Pe baza acestor reprezentări heraldice, se poate trage concluzia că la 1859 nu se cunoștea o stemă a familiei Cuza, care să aibă o oarecare tradiție, întocmindu-se una cu acel prilej.

Poate fi identificat modelul după care a fost calchiată această reprezentare heraldică. Stemele acolate ale Moldovei și Țării Românești, cu un desen aproape identic, au fost imprimate pe coperta cunoscutului *Album moldo-valaque*, tipărit în 1848, la Paris, de către Adolphe Billecocq, consul al Franței la București[5] (fig. 3). Imaginea fiind alb-negru, culorile heraldice au fost redate prin codul de hașuri consacrat. Scutul cu stema Moldovei este despicat, având în partițiunea a doua stema lui Mihail Sturdza, domn al Moldovei între anii 1834-1849. Acolo unde, în stema mai veche, era figurat leul familiei Sturdza, în stema nouă au fost așezate doar o succesiune de culori (smalțuri heraldice): roșu, aur, argint și azur. Jean N. Mănescu sugera că este vorba despre viitorul tricolor al României (care avea să fie însușit, ca stemă personală, de către Cuza), înfățișat însă într-o formă disimulată[6].

Putem formula însă și o explicație mai plauzibilă. Se știe că Adunarea *Ad-hoc* din 1857 a decis desființarea rangurilor boierești,

3

2 Jean N. Mănescu, *O stemă necunoscută al lui Alexandru Ioan Cuza*, în volumul *Studii privitoare la Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 517-523.

3 Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 333, fig. 3. Serviciul se află în colecțiile Muzeului Național Peleș de la Sinaia, nr. inv. 690 749. În cazul serviciului de porțelan de la Peleș, se poate observa că cele două scuturi sunt dispuse invers decât în celelalte modele.

4 Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 293, fig. 6 (o fructieră de porțelan, Muzeul de Istorie al Municipiului București, S.C., nr. inv. 47 522).

5 *Ibidem*, p. 325, fig. 6. Un exemplar al acestui album se află la Biblioteca Academiei Române din București. Stema Țării Românești este construită la fel cu cea de pe coperta *Anuarului Prințipatului Țării Românești*, tipărit în 1842 la București, de către Zaharia Carcalechi (*ibidem*, p. 235, fig. 2). Un exemplar al acestui album se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Periodice vechi, I, 17 576.

6 Jean N. Mănescu, *op. cit.*, p. 517, 523.

semn al dispariției clasei nobiliare, principala utilizatoare a blazoanelor de familie, bazate pe vechimea și noblețea neamurilor[7]. Societatea avea să se structureze după noi reguli. Cuza însuși, venit la tron ca principe constituțional, a refuzat încoronarea și ungerea sa în biserică, ceremonii simbolice prin care au fost consacrați toți domnii anteriori[8]. Această schimbare de mentalitate poate sta la baza unei explicații a faptului că Alexandru Ioan Cuza și-a pus în stemă nu o mobilă heraldică propriu-zisă, ci doar niște culori. Și regretatul Jean N. Mănescu a remarcat că acum a intervenit o schimbare, încercând și o explicație proprie a acestui fapt: „În ce privește armele personale ale domnitorului, ele nu se mai aseamănă cu acelea ale domnilor din trecut, arme de familie, mai vechi sau mai recente, menite să arate persoana domnitorului ca membri al unei familii din marea boierime. Cuza-Vodă a adoptat tricolorul românesc, mascându-l, ce-i drept, prin introducerea în fâșia albastră a dungilor de argint. Acest lucru lasă să se vadă că alesul țării înțelege să subordoneze orice veleități de înălțare personală celei mai arzătoare dorințe a maselor: Unirea Țărilor Române"[9].

După părerea noastră, stema atribuită familiei Cuza în acest caz nu este neapărat un tricolor disimulat, cum aprecia Jean I. Mănescu. După aspect, ea pare a fi o stemă compusă, fapt observat și de autorul citat. În cazul unei steme create *ad-hoc*, din nimic, ar fi fost evitată inestetica alăturare a celor două benzi de aur (talpa primului cartier cu șeful cartierului secund).

4

Mai ușor de decriptat sunt culorile din cartierul inferior, unde întâlnim un câmp barat, de mai multe ori, cu argint și azur, având un „șef" de aur. Argintul și azurul erau culorile familiei Rosetti, din care provenea doamna Elena Cuza[10] (fig. 4). Radu Rosetti arată că „armele întrebuințate de familia Rosetti sunt: pe un scut tăiat (*coupé*) de argint și albastru (*azur*), o cupă de argint cu trei roze ieșind dintr-însa, iar deviza poartă: *Sereno aut nubulo sospes*". În acest caz, ținând seama de termenul de *coupé* ar fi fost mai corect ca cele două smalțuri heraldice să fi fost dispuse în brâie orizontale („fascii"), dar construcția de ansamblu ar fi devenit una prea monotonă. O mărturie de pe la 1871 arată că la palatul Rosetti-Roznovanu din Iași (astăzi sediul Primăriei) „personalul era îmbrăcat cu livrele în culorile familiei: azur și argintiu"[11]. Șeful de aur ar putea fi amintirea coroanei cu care Roseteștii își împodobeau blazonul.

Cartierul superior, roșu cu talpa de aur, reprezenta, în mod firesc, smalțurile familiei Cuza. O sugestie în acest sens este oferită și de schița unui „scut cu armele domnitorului", având, de fapt, monograma

7 Cf. Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea*, București, 1995, p. 124-125, 141.

8 S-a pus în evidență faptul că, în cele din urmă, Alexandru Ioan Cuza a fost "uns" de către patriarhul ecumenic, la Constantinopol, în ziua de 12 iunie 1864. Acest fapt, care ține de un context politic ulterior, de după lovitura de stat de la 2 mai, nu este relevant pentru începuturile domniei sale (vezi Nicolae-Șerban Tanașoca, *Ultima ungere „bizantină" de domn român*, în volumul de autor *Bizanțul și românii. Eseuri, studii, articole*, București, 2003, p. 125-128). Totuși, într-o lucrare mai recentă, se susține că, pe 10 februarie 1859, Cuza a primit ungerea cu mir, în catedrala mitropolitană din București (Virginia Isac, *Contribuții la o bibliografie Alexandru Ioan Cuza*, Iași, Editura Junimea, 2005, p. 28).

9 Jean I. Mănescu, *op. cit.*, p. 523.

10 Generalul Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, *Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, 1938, p. 12.

11 Ion Mitican, *Romantica poveste a Palatului Roznovanu*, Iași, 2002, p. 36. În aceeași lucrare este amintită o „odaie zugrăvită verde cu chenare roșii (culorile Roznovăneștilor)", ceea ce reprezintă o eroare. Roșu și verde erau culorile familiei Ghica, fapt explicabil prin căsătoria proprietarului casei cu Marghiolița Ghica-Comănești.

„A.C." de aur în câmp roșu, aflat în corespondența din 1864 a doamnei Elena, privitoare la comenzile de mobilă pentru palatul de la Ruginoasa. Fiind un însemn din timpul în care Cuza se afla pe tron, această mărturie are mai puțină greutate, întrucât aurul și roșul erau, prin tradiție, culorile domniei; mărturia este nerelevantă pentru culorile familiei Cuza din perioada anterioară venirii la tron. Nu este exclus însă ca domnitorul să fi preluat culorile familiei Cozadini, din care se trăgea pe linie maternă. Stema familiei Cozadini este cunoscută: un „corn al abundenței", așezat în pal, cu vârful în jos; cornul era roșu, legat cu trei dungi (curelușe) de aur. De aici ar putea proveni cele două culori atribuite familiei Cuza: roșu și aur[12].

Asemănarea celor două nume (Cuza-Cozadini) putea face loc sugestiei că ele proveneau dintr-un trunchi comun, stema Cozadineștilor putând fi astfel considerată a fi și vechea stemă a Cuzeștilor, legitimând-o, deci, și pe linie paternă. Aceasta cu atât mai probabil cu cât, în tradiția familiei Cuza, exista ideea unei îndepărtate origini lorene și italiene[13]. Dacă pretenția descendenței italiene, neputând fi verificată documentar, a ajuns să fie considerată o simplă fantezie, ținută în rezervă de spiritul critic al istoricilor, în câmpul heraldicii ea ar putea fi o sugestie fecundă, valorificată în acest mod. Asupra originii și semnificației celor două smalțuri (aur și roșu) din stema lui Cuza-Vodă vom reveni mai jos.

Stema analizată anterior permite observația că, în prima sa variantă, scutul tricolor al lui Cuza avea șeful de azur. Ulterior, de prin 1864, culorile s-au inversat, probabil pe considerentul că în heraldică roșul fiind o culoare mai prețioasă decât azurul, se cuvine să ocupe și poziția cea mai onorabilă în scut.

Descendenții domnitorului au revenit la formula cu șeful de azur (fig. 5). O inovație a fost și degradarea câmpului de aur în argint, având în vedere caracterul privat al stemei: cel care o folosea nu mai era Domnul țării[14]. Această stemă a fost descrisă ca un scut fasciat în trei, cu șeful de azur, brâul de argint și talpa roșie. Scutul este timbrat de o coroană princiară (*tiercé en fasce d'azur, d'argent et de gueules; couronne princière*). A fost creată și o variantă ambivalentă, în care brâul de aur al stemei era damaschinat

5

6

12 Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus*, II, București, 1977, planșa 65, fig. 638.

13 Cf. Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Chișinău, 1992, p. 60, nota 2; vezi și Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeștii*, Iași, 1912 (în *Surete și izvoade*, VII).

14 Emanuel Hagi-Mosco, *Steme boierești din România*, album heraldic, București, 1918, la litera C.

cu argint[15] (fig. 6). Altfel, ambele variante, cea domnească și cea privată, au fost cuprinse într-o singură formulă grafică.

Stemele doamnei Elena Cuza

7

În cunoscutul portret al doamnei Elena Cuza, realizat de Carol Popp de Szathmari, aceasta este înfățișată lângă un fotoliu cu spătar înalt, de formă ovală, având brodată pe tapiserie stema țării. Nu știm dacă jilțul respectiv reprezintă un obiect real sau este rodul fanteziei desenatorului. Pe spătarul acesteia se observă stema țării, cu acvila muntenească în prima partițiune și cu capul de zimbru în cea de a doua. Scutul este timbrat de o coroană deschisă, voievodală și este flancat de cei doi delfini provenind din stema Moldovei. Totul este amplasat pe o mantie încoronată cu o coroană de rang princiar.

8

Doamna a avut, la Palatul din București, un tron al ei, cu stema de stat și monogramă, asemănătoare cu cel al soțului ei, Alexandru Ioan Cuza (fig. 7). Tronul doamnei se păstrează, de asemenea, la Muzeul Național de Istorie a României[16]. După 1866, monograma doamnei Elena, brodată pe spătarul tronului, a fost înlocuită cu aceea a Elisabetei, doamna principelui Carol I.

Dintre obiectele personale ale doamnei Elena Cuza, la Complexul Muzeal al Bucovinei din Suceava se păstrează sigiliul de argint al doamnei Elena, provenit de la muzeul din Fălticeni. Sigiliul are un mâner de formă prismatică de 35 mm, terminat printr-o verigă de agățat la gât. Piesa are o lucrătură în filigran, foarte artistică. Talonul sigiliului are formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite (23×19 mm)[17]. În câmpul sigilar se află un scut francez modern despicat, având în prima partițiune (hașurată orizontal, pentru albastru) capul de bour al Moldovei, cu steaua între coarne; în a doua partițiune (hașurată vertical, pentru roșu) este acvila Țării Românești, cu aripile desfăcute și crucea în plisc; scutul este timbrat de o coroană princiară, flancată de inițialele „D – E" („Doamna Elena") și susținut de doi „delfini" solzoși, dispuși cu cozile în sus. Stema este așezată pe o mantie de purpură, având deasupra o coroană regală; coroana este flancată de un buzdugan domnesc și o spadă. Sub mantie se vad mai multe trofee: două țevi

9

15 Cf. Octav-George Lecca, *Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale, ediție de Alexandru Condeescu, București, Muzeul Literaturii Române, f.a., p. 256 și planșele finale (o reproducere color, de slabă calitate, a stemei familiei Cuza). Vezi și adnotarea lui Mateiu Caragiale asupra modului în care ar trebui să fie blazonată această stemă (p. 256).

16 Muzeul Național de Istorie a României, nr. inv. 75 047.

17 V. Ciurea, *Amintiri de la Cuza Vodă la Muzeul Sucevii din Fălticeni*, în "Junimea Literară", XVI, 1927, nr. 1-2, p. 29 (foto p. 30).

de tun însoțite de câte trei ghiulele și două trâmbițe (fig. 8). Nu există inscripții care să precizeze când, unde și de către cine a fost confecționat acest sigiliu.

Pe o partitură muzicală oferită în dar Elenei Cuza, care se păstrează la Muzeul Unirii din Iași, se poate vedea o stemă a țării, cu capul de zimbru în prima partițiune și acvila în cea de a doua, așa cum se mai foloseau în prima parte a domniei, până în 1862 (fig. 9).

10

Moșia Ruginoasa, din ținutul Baia (astăzi în județul Iași), a fost cumpărată de Cuza-Vodă în 1862. De amenajarea reședinței de aici, în 1864, s-a ocupat mai ales doamna Elena. Aici a fost reședința din Moldova a familiei domnitoare, după renunțarea la reședința ieșeană de pe strada Lăpușneanu. S-a păstrat și mobilier armoriat, precum cele două dulapuri de stejar, de factură neogotică, provenind din mobilierul palatului de la Ruginoasa[18]. Acest mobilier a fost o comandă, din 1864, a doamnei Elena Cuza. Stema este formată din două scuturi alipite. Primul scut este tăiat roșu și azur (potrivit codului de hașuri), peste partițiune broșând capul de zimbru al Moldovei, având între coarne o stea cu cinci colțuri. Cel de-al doilea scut, hașurat de azur, este încărcat cu acvila Țării Românești, având o cruce patentată în plisc și zborul ridicat. Acvila poartă în gheare sceptrul și spada, însemnele puterii domnești. Cele două scuturi sunt așezate peste o mantie încoronată cu o coroană închisă, de tip regal. Sub mantie se vede o eșarfă cu desfășurare amplă, decorativă, dar care nu poartă nicio deviză. Ornamentele vegetale, cu frunze de stejar, amintesc de lambrechinii heraldici (fig. 10). Modelul acestei steme poate fi identificat: este vorba despre stema Principatelor Unite din antetul corespondenței oficiale a Agenției diplomatice române din Paris, fiind folosită între anii 1862-1864[19]. Eșarfa, care oferă un spațiu atât de generos pentru deviză, avea inscripționat textul: „AGENCE DES PRINCIPAUTES UNITES".

11

18 Pentru mobilierul palatului de la Ruginoasa vezi: V. Cândea, *Un interior din vremea unirii principatelor*, în "Studii și cercetări de istoria artei", X, 1963, nr. 1, p. 222-236; Maria Humenic-Teclean, *Un inventar original al palatului domnesc de la Ruginoasa – Iași*, în "Cercetări istorice", Iași, XII-XIII, 1981-1982, p. 635-649 (după documentul aflat la Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, A 124); Ioan Pop, *Aspecte privind restaurarea mobilierului original de la Muzeul „Al. I. Cuza" Ruginoasa confecționat la Paris de Pierre Mazaroz Ribailles*, în "Buletinul Muzeului Militar Național", I, 2003, nr. 1, p. 407-411.

19 Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 331, fig. 5.

Palatul a avut o elegantă bibliotecă, pentru care a fost comandat un *ex libris* heraldic (130×97 mm). Acesta conținea varianta oficială a stemei, cu scutul despicat, rezervând însă prima partițiune pentru herbul Moldovei, capul de zimbru (broșând peste câmpul despicat, azur și roșu). O caracteristică este aceea că pe eșarfa de sub scut nu este înscrisă deviza țării („Toți în unu!"), ci inscripția „EX LIBRIS BIBLIOTECAE RUGINOSSENSIS"[20] (fig. 11). Din păcate, biblioteca amenajată astăzi în vechea încăpere a palatului, care avea această destinație, nu deține nicio carte cu ex-libris-ul de mai sus. Această variantă de stemă trebuie să fie o inițiativă a doamnei Elena Cuza, ca și sigiliul comandat la atelierul gravorului Stern din Paris, care conținea o varianta din 1862 a stemei de stat, deja depășită în momentul livrării[21]. Și pentru această comandă s-a folosit un model vechi de stemă, care menținea în prima partițiune capul de bour al Moldovei, deși stema adoptată oficial, de Adunarea țării, decisese că acest loc se cuvenea acvilei muntenești.

*

O altă reprezentare heraldică este păstrată pe o batistă aflată cândva în expoziția permanentă a Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași (în sala XIV)[22]. Este o piesă din mătase albă, subțire (format 40×40 mm), având marginile împodobite cu broderie, realizată cu finețe de filigran (fig. 12). Batista a fost atribuită doamnei Elena Cuza, plecând de la stema brodată pe ea. Mai multe elemente ale stemei păreau să îndreptățească această apartenență[23].

Stema este constituită din două scuturi heraldice acolate, de tip spaniol (cu partea de jos rotunjită). Broderia fină redă prin codul de hașuri, culorile heraldice, pe care le vom indica mai jos. În primul scut, pe albastru, sunt trei roze naturale ieșind dintr-un vas de argint. Al doilea scut este tăiat (*coupé*) albastru și roșu; cartierul superior, de azur, este încărcat cu o stea de aur cu șase raze; cartierul inferior, hașurat în roșu, este încărcat cu capul de bour, având vârfurile coarnelor îndreptate spre exterior. Ambele scuturi sunt timbrate de o singură

12

20 *Ibidem*, p. 339, fig. 6. Un exemplar al acestui *ex libris* se păstrează la Biblioteca Academiei Române, București, Cabinetul de stampe, Colecții speciale, nr. 2148.

21 Este vorba despre un obiect de lux, un sigiliu din aur, împodobit cu 16 briliante mari (cf. Anca Vasilescu, *Despre sigiliul personal al domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în "Cercetări numismatice", I, 1978, p. 109-112).

22 Muzeul de Istorie a Moldovei Iași, nr. inv. 6243. Piesa a fost transferată în 1974 de la Muzeul Unirii (unde avusese vechiul nr. de inv. 2915) la Muzeul de Istorie. Muzeul a cumpărat acest obiect, împreună cu un mare număr de piese valoroase, de la domnul Radu Beldiman din București (Arhiva Complexului Muzeal Național "Moldova" Iași, N.C. 397/24 iunie 1971; actul de cumpărare nr. 1008/24 iunie 1971). În registrele muzeului piesa figurează ca fiind "o batistă cu stema Principatelor Unite, donată de Alexandru Ioan Cuza lui Mihail Kogălniceanu".

23 Imaginea stemei de pe batistă a fost publicată și în albumul *Iași. Citadelă europeană*, alcătuit de Olga Rusu, Corneliu Grigoriu și Lucian Vasiliu, Iași, 2003, p. 58-59.

13

14

coroană deschisă, cu fleuroni de tip vegetal. Stema are ca susținători doi lei rampanți guardanți[24]. Sub scut, pe o eșarfă, este inscripționată deviza Rosetteștilor, puțin potrivită unei femei: „SERENO AUT NUBILO SOSPES" („În senin și în negură teafăr"). Trofeele care însoțesc stema (sulițe, tobe, săbii de cavaleri, țevile de tun cu ghiulele), reproduse mecanic, după un vechi izvod, dau și ele un aer masculin acestei steme. Întreaga construcție heraldică este așezată sub un mantou de purpură (hașurat astfel) căptușit cu blană de hermină și bordat cu franjuri de aur. Mantoul este timbrat cu o coroană de tip princiar.

Stema Rosetteștilor, neamul din care provenea doamna Elena Cuza, este binecunoscută[25] (fig. 13, 14). Cea mai veche reprezentare certă a acestei steme datează din 1723. Este vorba despre diploma de conte („graf") al Sfântului Imperiu a lui Nicolae Rosetti, ginerele lui Constantin Brâncoveanu (păstrată într-o copie din 1842, în limba latină)[26]. Descrisă în acest document, stema consta dintr-un scut scartelat, având în cartierele 1, 4 capul de bour, iar în cartierele 2, 3 cupa cu roze; scutul era timbrat de o coroană închisă, de prinț al Sf. Imperiu (și nu de o coroană de conte)[27]. Nicolae Rosetti, originar din Moldova, căsătorit de două ori, nu a avut băieți, deci stema sa nu s-a putut transmite celorlalți Rosettești în linie directă, masculină.

Diploma de mai sus accepta tradiția originii italiene a familiei Rosetti. Această fantezie genealogică a stat și la baza alcătuirii „stemei grăitoare" a familiei Rosetti, numele lor fiind reprezentat prin trei roze naturale. Cupa din care ies rozele urmează aceeași regulă a „armelor vorbitoare", amintind de dregătoria de cupar avută de Constantin Ruset, strămoșul tuturor Ruseteștilor din Moldova secolului al XIX-lea. De aici și denumirea de „Cupărești" sub care sunt cunoscuți, în cronici, reprezentanții acestui neam. Generalul Rosetti era încredințat că stema arhaică a familiei era reprezentată doar de cele trei roze (eventual legate cu o panglică), cupa fiind, în opinia sa, „un adaos de gust îndoielnic al lui Constantin cuparul"[28].

În privința devizei, același Radu Rosetti semnala că nu toți membrii familiei au folosit acea formulă potrivită unui oștean („În senin și în negură teafăr"), existând și o excepție. Această excepție se referă chiar la tatăl viitoarei doamne Elena Cuza. Pe o scrisoare din 1821, Iordache Rosetti (21/VII), se află un sigiliu înfățișând cele trei roze, fără cupă, însoțite de o deviză în limba germană: „KEINE ROSE OHNE

---

24 Susținătorii stemei ar putea fi descriși drept "leoparzi lionați", capurile felinelor fiind reprezentate din față, ca la leoparzi, iar poziția rampantă fiind specifică leilor heraldici. Astfel de lei sunt mai frecvenți în heraldica rusă și în cea britanică.

25 Emanuel Hagi Mosco, *op. cit.*, la litera R; Eugène Rizo-Rangabe, *Livre d'or de la noblesse phanariote et des familles princières des Valachie et Moldavie*, Atena, 1904.

26 Gen. Radu Rosetti, *op.cit.*, vol. I, p. 11, nota 4. Mai multe despre această diplomă, la Cătălina Opaschi, *Diplomele de înnobilare ale familiei Rosetti*, în "Muzeul Național", XVI, 2004, p. 127-140.

27 *Ibidem*, p. 13 (descrierea acestei steme).

28 *Ibidem*, p. 12. Același autor arăta că, în mod curent, cupa cu cele trei roze nu era reprezentată într-un câmp albastru simplu, ci broșa peste un scut tăiat, argint și albastru. Din numeroasele steme Rosettești publicate se poate constata, însă, folosirea unui câmp simplu, artificiul cu alternarea celor două smalțuri intervenind într-o epocă târzie, spre jumătatea veacului al XIX-lea.

DORNEN"[29]. Credem că această deviză este una de liberă adopție, ea reprezentând o cugetare specifică romantismului german, dar care a circulat și ca vechi proverb englezesc („*No rose without thorns*"). Sursa primară de inspirație pare a fi una antică, aparținând unui autor roman, Claudius Claudianus (370-404 d. Hr.), care, în poemul său din 389, *Fescena de Nuptiis Honorii Augusti*, IV (XIV) a lansat formula „*armat spina rosas*".

Nu se poate spune, deocamdată, dacă această deviză individualiza ramura Rosetti-Solescu. Atât stema cât și deviza putea fi moștenită în modul cel mai natural de doamna Elena de la părintele său. Privind întregul destin al doamnei lui Cuza-vodă, cu greu s-ar putea găsi o deviză mai potrivită decât aceasta: „Nici o roză fără spini". Ea exprimă un sentiment și un crez pe care Elena l-a simțit încă de la începutul căsniciei sale cu viitorul domn.

Cel de-al doilea scut heraldic al stemei de pe batistă este tăiat (*coupé*) albastru și roșu, având primul cartier încărcat cu o stea de aur cu șase colțuri, iar în cartierul inferior figurează un cap de bour (cu vârfurile coarnelor îndreptate spre exterior). Capul de bour apărea – însă fără atribute – și în stema conferită lui Nicolae Rosetti, prin diploma imperială din 1729, nefiind așadar o trimitere directă către statutul de doamnă. În plus, s-a afirmat că tocmai domnia lui Cuza este cea care aduce, în heraldica românească, substituirea vechiului cap de bour cu cel de zimbru, mai ales după 1863.

Steaua supradimensionată – care nu mai este reprezentă între coarnele bourului, ci deasupra, fiind tratată ca o mobilă de sine stătătoare – este un alt indiciu că stema a fost concepută, în această formă, de un autor străin, priceput heraldist, dar nefamiliarizat cu reprezentările tradiționale ale armeriilor Moldovei. Aceeași stea supradimensionată se întâlnește și în unele steme din timpul lui Mihail Sturdza, de unde a putu servi ca model. O altă specificitate este aceea că cele două elemente heraldice, capul de bour și steaua, sunt amplasate în cartiere diferite, fără să broșeze peste partițiunea câmpurilor, cum se întâmpla în cazul stemelor din domnia lui Grigore Al. Ghica. De asemenea, succesiunea firească a smalțurilor celor două cartiere ar fi fost roșu și albastru (potrivit ierarhiei culorilor heraldice, dar și tradiției stemelor moldovenești din epocă).

Pe stema de pe batistă poate fi observat și un alt aspect important, ce nu se potrivește cu blazonul unei familii aflate pe tron: potrivit uzanțelor heraldicii, stema țării trebuie să fie amplasată în poziția cea mai onorabilă, ceea ce ar presupune ca ea să ocupe primul scut heraldic, și nu pe cel de-al doilea. Este o normă respectată constant în Moldova secolului al XIX-lea, în stemele domnitorilor Grigore Al. Ghica și Mihail Sturdza, care au adăugat la stema de stat și pe aceea a familiei lor, însă întotdeauna aceasta din urmă a fost amplasată în cea de-a doua partițiune a scutului[30]. Așa cum se prezintă, blazonul de pe batistă poate fi unul de pretenție la tron, în baza unor drepturi moștenite, amintirea unei mai vechi alianțe matrimoniale cu o familie domnitoare. Stema luată în discuție putea să aparțină unei femei dintr-o familie domnitoare, care s-a căsătorit cu un Rosetti și nu unei femei născută Rosetti, precum viitoarea doamnă Elena. Dacă stema de pe batistă ar aparține cu adevărat soției Domnului Unirii, se pune întrebarea: de ce nu este înfățișată și stema celuilalt principat, Țare Românească? Este prea puțin probabil ca ea să fi fost brodată în scurtul interval de timp dintre 5 și 24 ianuarie 1859, când Elena era doar doamnă a Moldovei (mai ales că finețea lucrăturii indică o comandă în străinătate, la un atelier specializat).

---

29 *Ibidem*, p. 13 (planșa I, fig. 5) și p. 127.

30 Doar în stemele lui Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828) regula a fost încălcată, probabil din neștiință.

Mantia și coroana princiară au contribuit decisiv la atribuirea acestei steme doamnei Elena. Rosetteștii au făcut însă uz de mantie și coroană în stemele lor și fără a fi deținut calitatea domnească. Iată ce scria despre aceasta chiar un membru al familiei, Radu Rosetti bătrânul: „În realitate, dacă nu se poate contesta Roseteștilor dreptul de a se servi de armele întrebuințate de familia lor de când aceasta a venit în țară, este cert că ei nu au dreptul la niciun fel de coroană. Coroana este accesoriul unui titlu nobiliar și Roseteștii, ca aproape toate familiile boierești române, neposedând niciun titlu nobiliar hărăzit de vreun suveran străin, rezultă că ei, de câte ori își împodobesc blazonul sau monograma cu o coroană, uzurpă un însemn la care nu au drept. Singura podoabă ce o pot pune deasupra blazonului este un simplu coif de nobil vechi, cu cinci gratii sau, ceea ce mi se pare mai corect, un calpac de boier”[31]. Cu toate acestea, din cele 14 sigilii aparținând membrilor familiei Rosetti (reproduse la începutul monografiei), cel puțin jumătate au reprezentări de coroane închise și sunt așezate pe o mantie princiară. Aceste pretenții se sprijineau, probabil, pe lângă diploma imperială din 1723 (întărită în 1842), pe faptul că în veacul al XVII-lea, un reprezentant al acestui neam, Antonie-vodă Ruset, a domnit în Moldova (1675-1678). Domnul amintit aparținea însă ramurii constantinopolitane a familiei[32]. Rosetteștii din Moldova sunt urmașii fratelui acestuia, Constantin cuparul.

Din această analiză reiese faptul că doamna Elena Cuza a folosit ca însemn stema țării, în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) și că a renunțat la folosirea elementelor din stema familiei Rosetti, din care provenea. Doar la alcătuirea scutului tricolor, adoptat ca stemă de familie de Alexandru Ioan Cuza și urmașii săi, sunt indicii că au fost întrebuințate și culorile familiei Rosetti.

Monogramele doamnei Elena Cuza

Studiul monogramelor nu a atras în mod special pe cercetătorii domeniului istoriei, în speță pe cei preocupați de studiul obiectelor de muzeu. Monogramele sunt puțin generoase, mai puțin precise decât stemele în identificarea vechilor proprietari ai unor obiecte. La aceasta contribuie și instabilitatea lor, ele putând fi refăcute în diverse variante și neexistând prea des preocuparea de a menține aceeași formă grafică a acestor însemne. Astfel, indicația certă stă, adesea, doar în valoarea inițialelor, nu și în înfățișarea lor. Dincolo de limitele subliniate mai sus și în pofida relativității indiciilor oferite, valorificarea mărturiei acestor însemne poate duce la autentificarea unor monograme și implicit a obiectelor care le poartă. În condițiile în care un posesor a folosit de-a lungul vieții mai multe tipuri de monograme, acestea permit alcătuirea unor cronologii relative, care pot ajuta la datarea obiectelor.

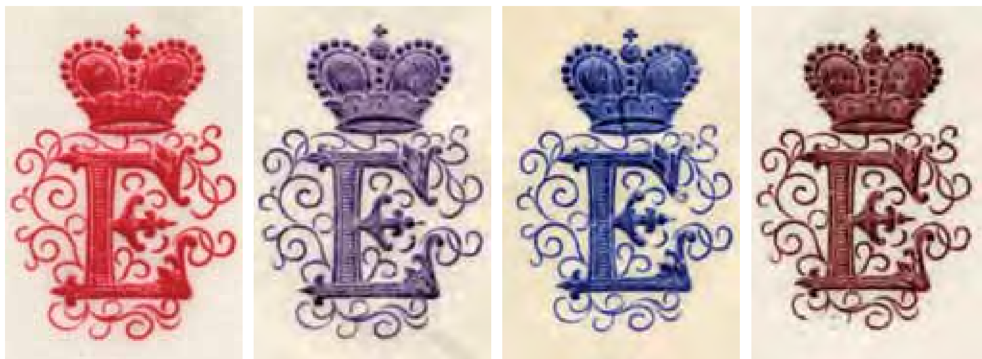
În cazul monogramelor domnești situația este mai fericită, existând o mai mare stabilitate a „cifrului” decât la persoanele particulare. În aceste condiții, valoarea monogramei, de pecete a autenticității, crește foarte mult, iar indicația sa devine mai prețioasă. Vom încerca, în cele ce urmează, să adunăm cât mai multe mărturii privitoare la monogramele folosite de doamna Elena, în decursul domniei și să sondăm valoarea informațiilor istorice pe care le pot oferi acestea.

---

31 Gen. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 12.

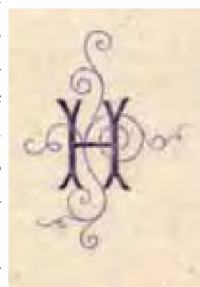
32 Ar mai putea fi amintit Manole Geani-Ruset, care a domnit între anii 1770-1771 în Țara Românească și între 1788-1789, în Moldova.

În fondul documentar de la Biblioteca Națională, secția Colecții Speciale, pot fi găsite monogramele folosite în corespondența doamnei, ca antet. S-au păstrat mai multe tipuri de monograme, a căror cronologie poate fi reconstituită. Din cele cunoscute până în prezent, înainte de a deveni doamnă, Elena Cuza nu folosea monograme în antetul scrisorilor sale.

15

Tipul de monogramă cel mai important, folosit în timpul domniei (1859-1866), în corespondența doamnei, este un „E" latin, timbrat de o coroană de tip princiar, a cărei bonetă este hașurată vertical, indicând culoarea roșie. Litera și coroana au și un efect de „timbru sec", prezentând un mic relief. Acest tip se păstrează, de exemplu, pe o scrisoare a doamnei Elena, din 29 iunie 1864[33]. Înălțimea totală a monogramei este de 25 mm. Litera este parțial hașurată cu linii orizontale, ceea ce, interpretat în limbaj heraldic, ar semnifica, din punct de vedere cromatic, azurul. Inițiala este împodobită cu arabescuri fine, de forma unor vrejuri vegetale (asemenea unor lambrechini heraldici). Monograma a cunoscut diverse variante cromatice, preponderentă fiind culoarea roșie (fig. 15); această din urmă culoare, un roșu-aprins, ca de chinovar, amintește de vechiul privilegiu domnesc de utilizare a culorii roșii în sigilii sau monograme. Totuși, Elena Cuza nu a urmat cu consecvență această tradiție cromatică, aceeași monogramă apărând pe corespondența ei, din timpul domniei, în culoarea mov, de nuanță mai mult spre indigo decât spre purpură (de exemplu cea din 5/17 august 1862, București)[34], dar și în culoarea albastră, amintind de culoarea regală franceză (29 iunie 1864)[35]. Această din urmă culoare ar fi în acord și cu hașurile orizontale de pe corpul literei din monogramă (ceea ce ar indica, eventual, că litera a fost concepută pentru a fi „de azur"); albastrul, împreună cu albul hârtiei, dădeau culorile Rosetteștilor.

16

Un alt tip de monogramă, mai modest, a fost utilizat de doamna Elena Cuza după detronarea soțului său (11 februarie 1866). Acest tip, imprimat în tuș negru, constă într-un „H" (Hélène) cu capetele brațelor bifurcate (în Y), trasat cu o linie subțire, însoțit de câteva firave vrejuri, și mai subțiri, trasate cu o linie asemănătoare cu cele din prima variantă

33 BNR, Fondul *M. Kogălniceanu*, XC/9, dosar 1042, f. 30; vezi și Biblioteca Națională a României, XXIII/16, dosar 403, f. 24 (scrisoare expediată din Ruginoasa, la 13 iulie, f.a.; probabil 1864-1866).

34 BNR, Fondul *M. Kogălniceanu*, XC/1, dosar 1042, f. 2.

35 Biblioteca Națională a României, XXIII/16, dosar 403, f. 4.

17

18

a monogramei. Lipsește efectul de „timbru sec" (fig. 16). Acest tip este atestat pe o scrisoare a doamnei, expediată din Viena, la 16 februarie 1872, și adresată surorii sale mai mici[36]. Este de remarcat că litera monogramei nu mai este timbrată de coroana princiară, Elena Cuza asumându-și rolul de simplu particular.

Un al treilea tip de monogramă este aplicat pe corespondența doamnei ulterior, probabil în 1874, în perioada șederii sale la Ruginoasa. Acest tip, policrom, este cel mai rafinat din punct de vedere artistic, mai reușit chiar decât cel folosit în timpul domniei. Monograma îmbină literele h. C. (adică „Hélène Cousa"), cele două litere fiind timbrate de o coroană de tip princiar (fig. 17). Literele și coroana au și un efect de „timbru sec", folosit și anterior. Acest tip este întâlnit pe corespondența expediată de la Ruginoasa (7 septembrie 1874, 11 septembrie 1880), dar și, ocazional, pe cea trimisă de la Paris (6 ianuarie 1880)[37]. Culorile folosite nu au legătură cu cele ale familiei Cuza (aur și roșu) și nici ale familiei Rosetti (argint și azur); litera C este constant de culoare neagră, iar H, care are forma literei mici „de mână", apare uneori ca fiind de argint, iar alteori de aur (metalele sunt mai mult sugerate). Boneta coroanei nu este redată cu roșu (purpură), ci tot cu negru. Înălțimea totală a monogramei este de 20 mm.

Un ultim tip de monogramă apare pe corespondența doamnei Elena Cuza în perioada șederii sale la Piatra-Neamț, fiind atestat pe o epistolă din 3 februarie 1909. Este, de asemenea, o monogramă de lux, conținând inițialele H.C. aplicate în timbru sec și colorate cu auriu[38] (fig. 18). Această monogramă este înclinată „în bară".

*

Alte monograme cunoscute a doamnei Elena Cuza au fost cele de pe sigiliile personale, folosite în special la închiderea corespondenței. Nu am întâlnit, până acum, impresiuni în ceară sau în tuș ale acestor matrițe sigilare. Se păstrează pe matrița unui sigiliu de birou din argint căruia îi lipsește mânerul, care trebuie să fi fost din os sau lemn (fig. 19). Dimensiunile reduse ale acestuia (12×14mm) puteau face ca impresiunile aplicate de documente să poată fi atribuite unui sigiliu inelar. Sigiliul are în câmp are inițialele „H.C.", cu litere gotice, adică „Hélène Cousa"[39]. Astfel îi este gravat numele și pe verigheta de cununie, din 1840, care se păstra tot la Muzeul din Fălticeni (astăzi piesa se păstrează la Muzeul Național de Istorie, secția Tezaur). Sigiliul nu are vreo altă inscripție lămuritoare, cu privire la meșter, sau locul și anul în care a fost confecționat; doar forma franțuzească a numelui indică un atelier străin.

19

20

36 *Ibidem*, dosar 403.

37 BCS, Fondul *M. Kogălniceanu*, XC/9, dosar 1042, f. 8, 16, 18.

38 Biblioteca Națională a României, XXIII/16, dosar 403, f. 13.

39 V. Ciurea, *op.cit.*, p. 30 (cu foto).

Deoarece monograma nu este timbrată de o coroană princiară, credem că sigiliul este anterior anului 1859, când Elena nu avea calitatea de doamnă.

Un alt sigiliu de birou, cu lucrătură artistică, se păstrează la Muzeul Unirii din Iași (fig. 20). Matrița sigilară, aproape pătrată, are colțurile rotunjite. Monograma reunește trei inițiale scrise „de mână": peste un E se împletesc un „I" și un „C". Monograma este timbrată de o coroană de tip princiar (boneta este hașurată vertical, reprezentând culoarea roșie).

Pe coperta din piele a unui album aflat la Biblioteca Academiei Române se află o altă monogramă a doamnei Elena, imprimată cu aur: într-un scut de tip francez modern, bordat și având câmpul damaschinat, se află inițiala gotică „E", timbrată de o coroană închisă, de tip regal (fig. 21). Este vorba despre un dar făcut doamnei Elena de către Carol Popp de Szathmari, pictorul casei domnitoare.

21

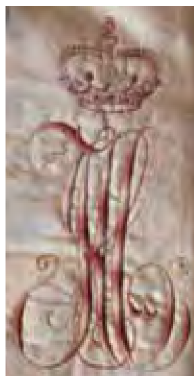
Elementul cel mai interesant este o cingătoare încheiată cu cataramă, având dispunerea literei „Q". Recunoaștem însemnul „Ordinului Jartierei" (fig. 22). Acest Ordin a fost fondat de Edward al II-lea, regele Angliei, în 1340, după un incident carea avut loc cu ocazia unei petreceri la Palatul Eltham. Se spune că în timp ce regele dansa împreună cu Contesa de Salisbury, jartiera acesteia s-ar fi desprins de picior și ar fi căzut pe ring. Pentru a evita o situație jenantă, regele a ridicat jartiera și a prins-o de piciorul său, afirmând *"Honi soit qui mal y pense"*, (adică „Rușine pentru cel ce gândește rău despre aceasta"). Acest motto era înscris pe jartiera albastră, care a rămas însemnul Ordinului. Carol Popp de Szathmari a folosit aceast însemn, ca o metaforă, pentru a aduce un delicat omagiu doamnei țării.

22

La Muzeul Unirii din Iași sunt expuse mai multe obiecte cu monogramă care au aparținut doamnei Elena. Lenjeria de pat din dormitor (cearșafuri, fețe de pernă) are brodată monograma „H. C." („Hélène Cousa"), împodobită cu flori de trandafir și timbrată de o coroană de tip princiar, corespunzătoare rangului proprietarei (fig. 23). Alt obiect remarcabil este un suport pentru batiste („sachet"), de pus pe perete, care are brodată, în tonuri de maro, monograma doamnei (fig. 24). O monogramă asemănătoare se păstrează pe un serviciu de porțelan atribuit doamnei Elena Cuza, aflat în colecțiile aceluiași muzeu

23

24

25

(fig. 25) . Serviciul, expus în sufrageria Muzeului Unirii din Iași, este o custodie, obiectele aparținând Muzeului Național Cotroceni. Putem observa doar că această monogramă, ale cărei litere sunt mai dificil de deslușit, nu seamănă cu niciuna dintre monogramele cunoscute, fiind folosite doar pe piesele de porțelan care compun acest serviciu. Poate fi cel mult o monogramă *ad-hoc*, confecționată de cineva care a dorit să ofere în dar un serviciu personalizat doamnei Elena; în orice caz, „caligrama” respectivă nu coincide cu monograma oficială a Elenei Cuza.

*

În încheiere, putem observa că doamna Elena Cuza a folosit mai multe variante de steme și monograme, care au fost aplicate pe obiecte care i-au aparținut, conferindu-le pecetea autenticității și transformându-le în obiecte muzeale cu o valoare deosebită. Prezența acestora într-o expoziție sporesc considerabil sentimentul de autentic și contribuie la conturarea personalității doamnei din asemenea detalii. Unele însemne poartă marca obiectelor „oficiale”, evocând statutul de doamnă, altele sunt însemne de gust personal, vorbind mai mult despre firea acesteia. Alte însemne, întâlnite mai rar, sunt alcătuiri *ad-hoc*, prezente pe obiecte primite cadou, apărând ca simple „accidente”, ele nefiind niciodata adoptate de doamnă pentru uzul său personal. Este interesantă reluarea monogramei cu coroană princiară după pierderea tronului (1866) și chiar după decesul soțului (1873), fapt la care uzanțele epocii îi dădeau dreptul; aceasta arată că Elena Cuza înțelegea să își joace cu demnitate rolul de fostă doamnă a țării, fiind datoare în această privință memoriei răposatului său soț, Alexandru Ioan Cuza, primul domn al statului român modern, a cărui figură patrunsese deja în memoria colectivă a tinerei națiuni, păstrându-și aura de legendă.

DOAMNA ELENA CUZA

PORTRETE

Elena Cuza, portret de I. Stănciulescu, litografie de A. Hirsch, Paris 1861 (stânga jos „C.S.I. del”), BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărți și Fotografii.

Elena Cuza, fotografie, atelier *Disideri & Co. Phot.,* MNIR.

Elena Cuza, fotografie, atelierul lui Carol Popp de Szathmari,
BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărți și Fotografii.

Elena Cuza, fotografie, atelierul lui Carol Popp de Szathmari,
BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărți și Fotografii.

Elena Cuza, fotografie, atelier necunoscut, 1862,
BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărți și Fotografii.

Elena Cuza, pictură de Theodor Aman, 1863, (ulei/pânză);
Muzeul „Theodor Aman”, București.

Elena Cuza, acuarelă, autor necunoscut, BNR - Colecții speciale.

Elena Domnitoarea Românilor, desen de Josefine Biebe, 1863, editor Maior D. Papazoglu, litografie de Sander N.C., București.

Doamna Elena Cuza, [acuarelă de] Carol Popp de Szathmari, 1864, creion și laviu de tuș pe hârtie velină gălbuie (62×47,8), MNAR.

Doamna Elena Cuza, [litografie] de Carol Popp de Szathmari, 1864, litografie, Paris, BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărți și Fotografii.

Doamna Elena Cuza, fotografie, atelier necunoscut,
Arhivele Naționale Iași, fond Gh. Băileanu.

Elena Cuza, fotografie, atelier necunoscut, Muzeul Unirii Iași

Doamna Elena Cuza, fotografie de la Mânjina,
Muzeul "Alexandru Ioan Cuza" Galați.

Elena Cuza, fotografie, atelier Nestor Heck, Iași, (1875-1880), Muzeul Unirii Iași.

Elena Cuza, fotografie, atelier necunoscut, 1876, Arhivele Naționale, Iași.

Elena Cuza, fotografie, atelier necunoscut, 1876,
BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărţi şi Fotografii.

Elena Cuza (1903?), fotografie, atelier necunoscut, Arhivele Naționale, Iași.
"Doamna Elena Cuza în etate de 82 de ani, aflată la Piatra Neamț".

Doamna Elena Cuza la 84 ani, fotografie, atelier I. Nicolescu,
BAR - Cabiunetul de Stampe și Fotografii.

DOAMNA ELENA CUZA

MEMORABILIA

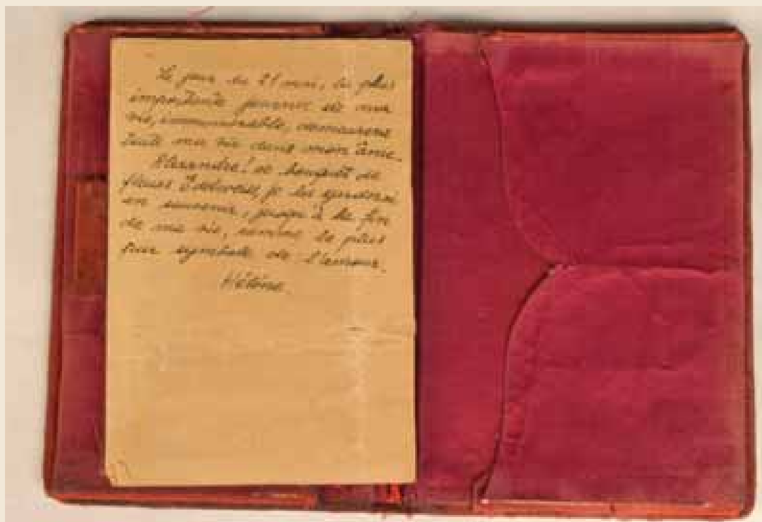
Inele de căsătorie având gravat în interior numele Héléne Rosetti și Alexandru I. Cuza și data căsătoriei: 30 aprilie 1844, MNIR.

Carnețel ce a aparținut Elenei Rosetti (Cuza), MNIR.

„Ziua de 21 mai, cea mai importantă zi din viața mea, de neuitat, va rămânea toată viața în inima mea. Alexandru! acest buchet de flori Edelweiss [= „flori de colț"] le voi păstra ca amintire până la sfârșitul vieții mele ca cel mai pur simbol al iubirii. Elena"

Tronul domnesc, MNIR.

Mantia Elenei Cuza, Muzeul Unirii Iași.

Sigiliul Doamnei Elena Cuza, Muzeul Unirii Iași.

23

Sigiliul Doamnei Elena Cuza. Deținător Complexul Muzeal ”Bucovina” Suceava

Brățara Doamnei Elena Cuza, Muzeul Unirii Iași.

Evantai aparținând Doamnei Elena Cuza, Muzeul Unirii Iași.

Suport pentru batiste, Muzeul Unirii Iași.

Trusa de voiaj a Doamnei Elena Cuza, Muzeul Național Cotroceni.

Trusă de voiaj aparţinând Doamnei Elena Cuza, Muzeul Unirii Iaşi.

Guler de dantelă și manșetă brodată cu monograma Doamnei: *H(éléne) C(uza)*, Muzeul Unirii Iași.

Trusă de lucru aparținând
Doamnei Elena Cuza,
Muzeul Municipiului București

Alegorie a Unirii. Broderie lucrată de Elena Polihroniade, una din doamnele de onoare ale Principesei Elena Cuza, Muzeul Unirii Iași

Album oferit de Carol Popp de Szathmari Doamnei Elena Cuza,
BAR - Cabinetul de Stampe, Desene, Hărți și Fotografii.

Muzeul Unirii Iași.

DOAMNA ELENA CUZA

REȘEDINȚE

Solești, județul Vaslui.

Galați, județul Galați.

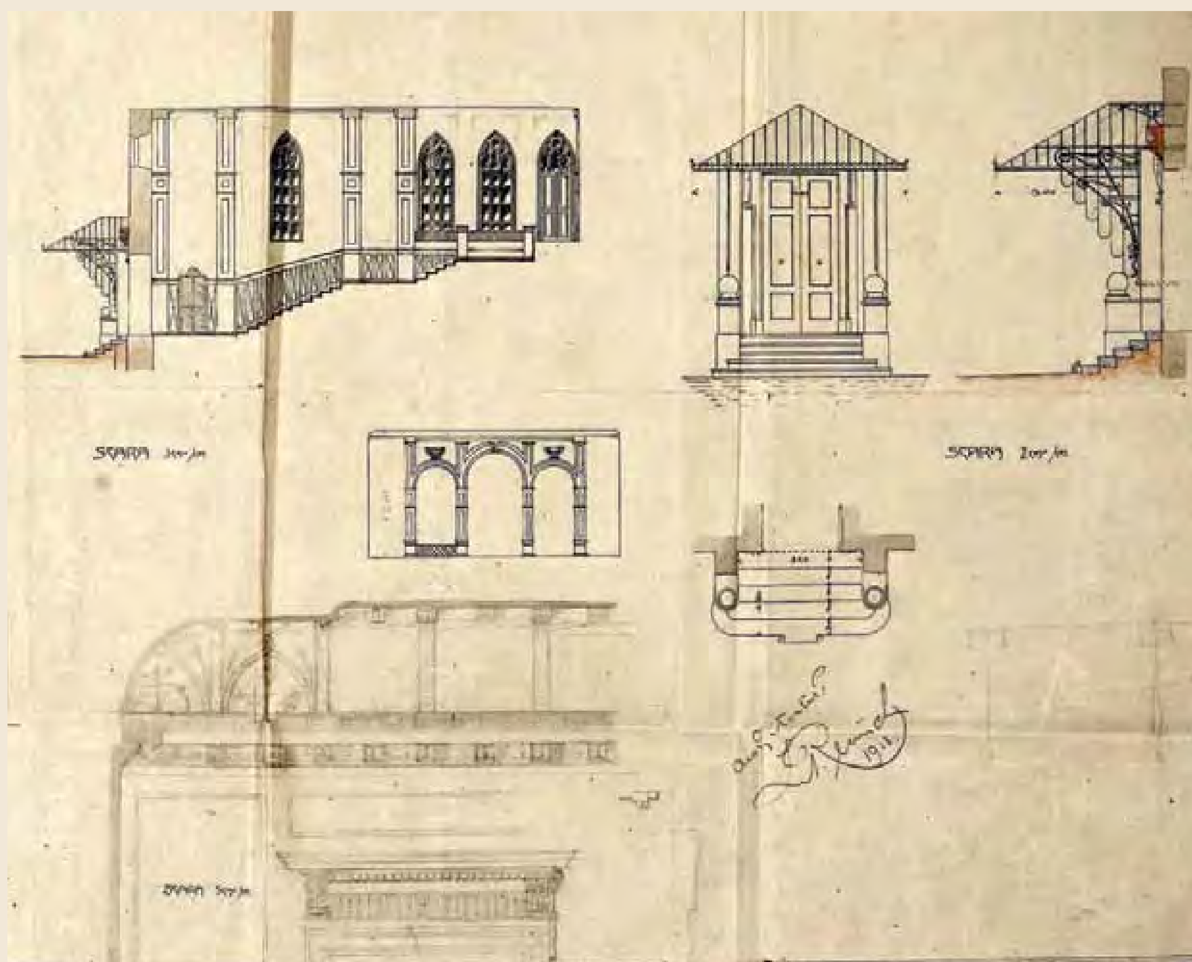

Iași, reședința domnească de pe strada Lăpușneanu Nr. 37.
În fotografia aeriană se observă și aripa demolată după 1945.

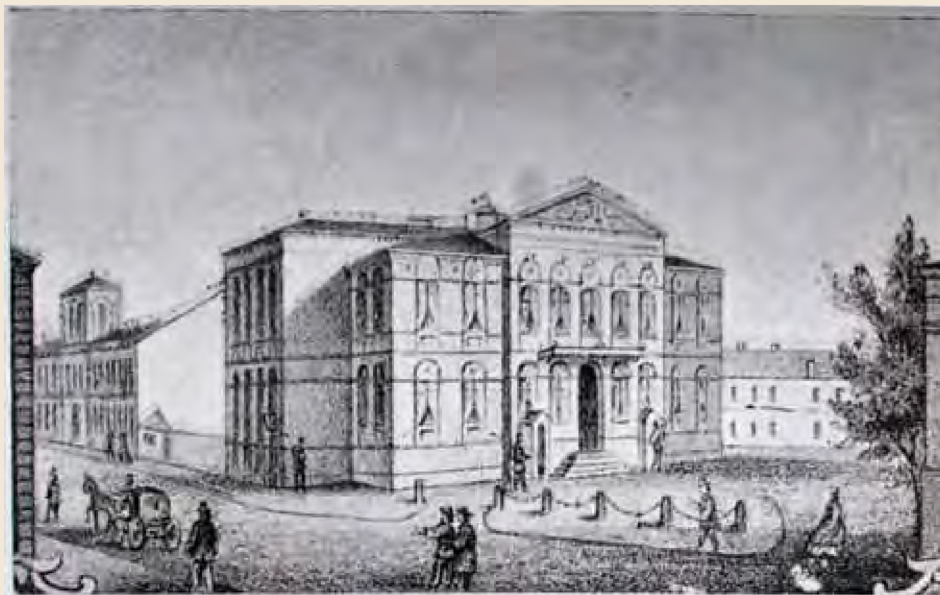

Iași, detalii de arhitectură ale Palatului Cuza de pe strada Lăpușneanu Nr. 37.

București, Palatul Domnesc și Azilul „Elena Doamna”.

București, Azilul „Elena Doamna".

Ruginoasa, județul Iași.

Ruginoasa, județul Iași.
Mostre pentru perdelele Palatului, comandate de la Paris de Doamna Elena Cuza (1864).

Ruginoasa, județul Iași.
Salonul Mare, schiță pentru mobilier stil Ludovic al XVI-lea (1864).

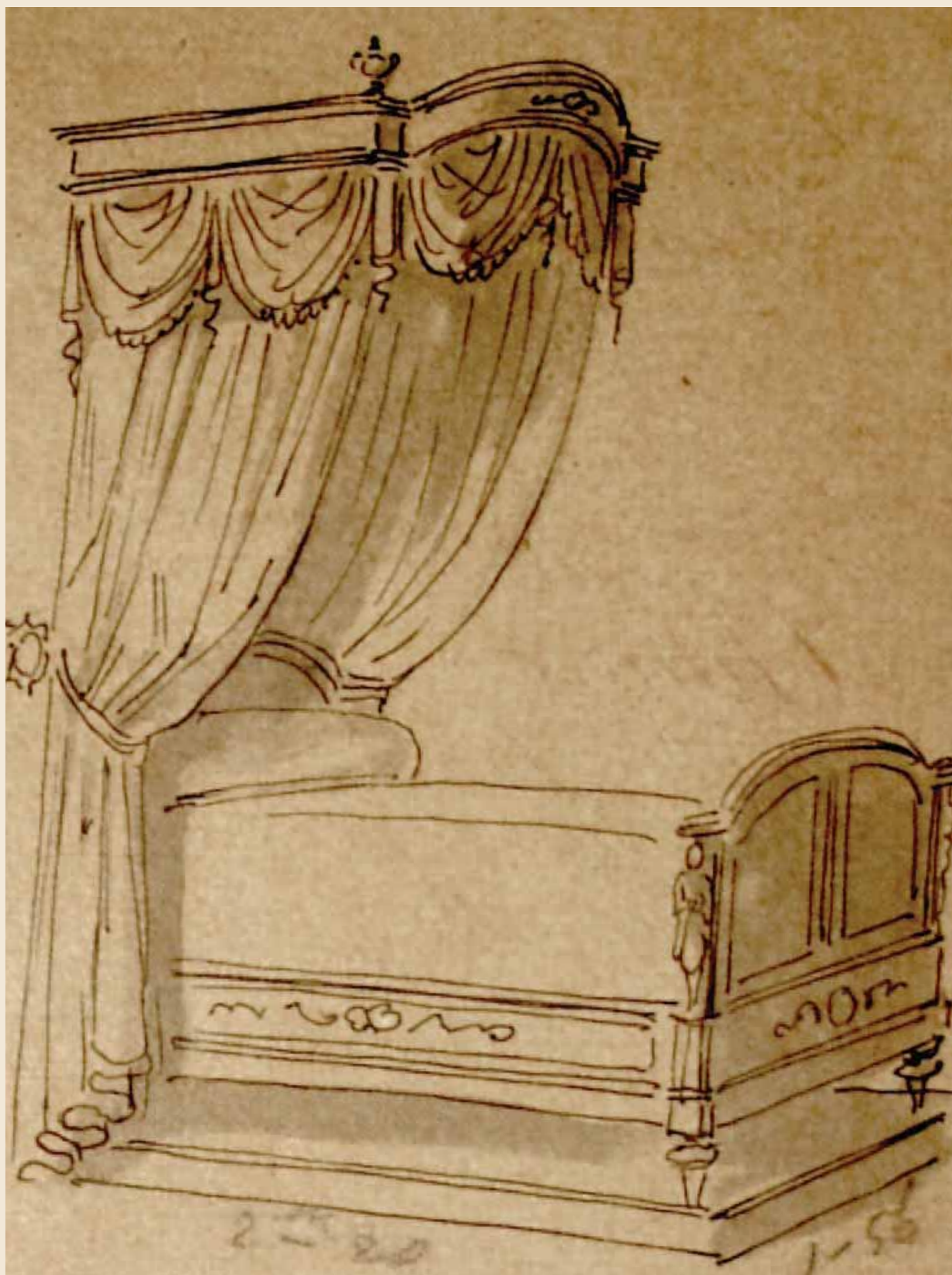
Ruginoasa, județul Iași.
Cabinetul de lucru al Domnului, schiță pentru mobilier stil neogotic (1864).

Ruginoasa, județul Iași.
Sufrageria, schiță pentru mobilier stil neogotic (1864).

Ruginoasa, județul Iași.
Dormitorul Doamnei, schiță pentru mobilier stil Renaissance (1864).

Ruginoasa, județul Iași, biserica palatului și mormântul lui Alexandru Ioan Cuza.

Piatra Neamț, ultima reședință a Elenei Cuza.

